

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
Arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakond

Magistritöö

Lihula viinavabrikule jätkusuutliku lahenduse leidmine siidrikoja näitel

Andreas Krigoltoi

Juhendajad:
Prof. Toomas Tammis
M.Sc Tarmo Teedumäe

Tallinn 2021

Autori deklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldab, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.

Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Täna kõiki, kes aitasid kaasa selle magistritöö valmimisele. Juhendajaid Toomas
Tammi, Tarmo Teedumäe, Eik Hermann abistava kriitika eest.
Lihula kohalike spetsialistide Marika Valk, Margus Källe, Tiina Lobja, Jaak Kastepõld,
Mati Mandel, Tarvi Sits kui ka Rea Raus ja Harly Holm, kes olid mulle
vestluskaaslasteks magistritöö kirjutamise vältel.

Täna oma elukaaslast ja perekonda toe eest magistritöö kirjutamise vältel.
Täna sõpru ja kursusekaaslaseid kaasa mõtlemise eest.

Sisukord

1	Sissejuhatus.....	6
2	Ehituspärandi problemaatika.....	8
2.1	Ehituspärandi võimalustest	8
2.1.1	Kehv seisukord	8
2.1.2	Ehituspärandi potentsiaal.....	9
2.2	Adaptiivne taaskasutus.....	12
2.2.1	Mis on adaptiivne taaskasutus?.....	12
2.2.2	Metoodika.....	14
2.2.3	Näited	21
3	Lihula – väikelinn ääremaal.....	24
3.1	Lihula lugu.....	24
3.1.1	Lihula minevik	24
3.1.2	Lihula tänapäev.....	28
3.1.3	Lihula jagunemine.....	32
3.2	Lihula ja kõrtsikultuur.....	35
4	Turism	38
4.1	Lihula turismipotentsiaal.....	38
4.1.1	Paiknemine	38
4.1.2	Matsalu rahvuspark.....	38
4.1.3	Potentsiaal.....	39
4.2	Toiduturism	40
4.2.1	Toiduturismi näited	40
5	Alkoholi tootmine	46
5.1	Viinavabrikute lugu.....	46
5.2	Tootmine tänapäeval	49
5.2.2	Tootmisskeem	51
5.2.3	Näiteid tootmisest	52
5.3	Lihula viinavabrik.....	58
6	Arhitektuurne lähenemine.....	62
6.1	Lihula viinavabriku taasmõtestamine.....	62
6.1.1	Vormi otsingud.....	63
6.1.2	Lihula siidrikoda	70
6.1.3	Konstruktiivne ülesehitus.....	73
6.1.4	Asendiplaaniline olukord	73
6.2	Ulatuv mõju	76
6.2.1	Uued võimalused Lihulas ja Lääneranna vallas.	76
6.2.2	Tühermaa ja tooraine	78
7	Kokkuvõte	80
8	Summary.....	82
9	Kasutatud allikad.....	84
10	Illustratsioonide loetelu	91

1 Sissejuhatus

Praegusel ajal, mil arhitektuurimaastik on üha enam liikumas standardiseerumise poole, on päevakajaliseks küsimuseks muutunud kasutusest välja langenud hoonetele uue funktsiooni leidmine. Tihtipeale on sellised ebastandardised hooned osa meie ehituspärandist. Paraku on Eestis tänase seisuga ligi veerand ehituspärandist kehvas või lausa avariilises seisukorras. Üldjuhul soovitakse ehituspärandit päästa ja korrastada, kuid erinevate nõudmiste, vahendite ning üleüldise visiooni puudus on seda takistanud. Tüüpiliselt asuvad sellised hooned hääbuvates maapiirkondades ning kannavad mahajäetuna negatiivset imidžit. Ehituspärandi unustamist, teisisõnu aeglast lammutamist, peetakse üldise kuvandi parendamise eesmärgil heaks alternatiivseks lahenduseks, aga kas see peaks nõnda jääma? Uude Muinsuskaitseadusesse sisse viidud muudatused peaks ehitiste rekonstrueerimise administratiivse poole vabamaks muutma. Küll aga võib nii kogukondade kui ka kohaliku omavalitsuse visiooni puudus jääda rekonstrueerimisel takistuseks. Tekib küsimus, millised on üldse need võimalused, kuidas säärareses tingimustes nii ehituspärandit kui ka ehituspärandist tekkinud väärtuslikku elukeskkonda päästa?

Käesolevas magistritöös on asukohana võetud fookusesse Lihula linn ning täpsemalt Lihula viinavabriku vare. Magistritöö eesmärk on leida jätkusuutlik lahendus Lihula viinavabrikule ning pakkuda Lihula linnale positiivne väljavaade, seda nii hääbuvale miljööväärtuslikule keskkonnale kui ka üleüldistele linnaelanike arvu kahanemisest tingitud kõrvalnähtudele. Magistritöö jaguneb temaatiliselt viieks osaks, kus esimeses neljas osas luuakse teoreetiline baas ning viiendas osas pakutakse lahendus nii Lihula viinavabrikule kui ka tehakse ettepanekuid Lihula ruumilise arengu kohta.

Esimeses osas analüüsin ehituspärandi problemaatikat, kirjeldan ehituspärandi ruumilist potentsiaali ja võimalust olla kogukonna siduv element. Seejärel uurin täpsemalt adaptiivse taaskasutuse metoodikat, mis tegeleb hoonete taasmõtestamisega. Adaptiivne taaskasutus on levinud Eestis, kuid peamiselt tööstuspärandi käsitlemisel. Metoodika leiab täpsema rakenduse arhitektuurse lahenduse välja töötamisel.

Töö teises osas keskendun asukohale, milleks on Lihula linn. Paraku seisab Lihula silmitsi erinevate probleemidega, kus linnaelanike arvu langus avaldab kaudset mõju linna arendustegevusele ja kohalikule kogukonnale. Uurin Lihula lugu ning tõstan esile Lihula arheoloogilise ja ehituspärandi väärtuse, kuid keskendun ka Lihula ajaloolistele traditsioonidele, mis peegeldavad Lihula eripära ja identiteeti.

Kolmandas osas toetun eelmistes osades käsitletud temaatikale ning selgitan võimalusi turismi arenguks Lihulas kui Lääneranna vallakeskuses. Ühtlasi avan ka toiduturismi temaatika ning kirjeldan erinevaid tänapäevaseid näiteid, kuidas on toiduturism, sh. alkoholiturism andnud piirkonnale lisandväärtust. Selle osa eesmärk on luua eeldusi ning võimalusi järgnevateks sammudeks, et kogukonna arenguks paremini kaasata kohalikke elanikke, luua töökohti ja uute võimaluste raames suunata investeeringuid olemasolevate pärandhoonete hoidmiseks ja kohaliku identiteedi säilitamiseks.

Neljandas osas on fookuses Lihula viinavabriku varemed. Esimeses osas toodud ehituspärandi kontekst on sissejuhatuseks Lihula viinavabriku käsitlemise temaatikasse. Neljandas osas keskendun eelkõige Lihula viinavabriku ja Eesti viinatööstuse tutvustamisele. Räägin alkoholi tootmisest ning annan ülevaate tänapäevastest tootmisüksustest. Selle osa eesmärk on ühtpidi mõtestada Lihula viinavabriku olukorda, kuid teisalt ka luua seoseid viinavabriku endise funktsiooni ning uue, arhitektuurses osas käsitletava siidrikoja funktsiooni vahel.

Viiendas osas pakun endise Lihula mõisa viinavabriku varemetele konkreetse arhitektuurse lahenduse, lähtudes adaptiivse taaskasutuse metoodikast. Lisaks, pakun Lihula siidrikojaga seoses ka lahendusi Lihula linnale ja Lääneranna vallale. Ettepanekute eesmärk on pakkuda laiahaardelisi lahendusi, mis looks võimaluse erinevate osapoolte kokkuviimiseks – luua koostöö võimalus mälestise omaniku, ettevõtjate ja kohaliku kogukonna vahel. Pean oluliseks luua eeldusi piirkonna taasmõtestamiseks ning Lihula vallakeskuse atraktiivsemaks muutmiseks. Lihula linn koos Lihula mõisaansambli ja piiskopilinnusega võiks olla näide, kus pärandil on potentsiaal olla piirkonna jätkusuutliku uuenemise käivitaja.

2 Ehituspärandi problemaatika

2.1 Ehituspärandi võimalustest

2.1.1 Kehv seisukord

Tõdemus

Ligi kolmandik meie ehituspärandist on väga kehv või lausa avariilises seisukorras (ERR, 2020) (Talk & Raie, 2020). Kohalikel omavalitsusel ei ole alati piisavalt initsiatiivi, et aktiivselt antud valdkonnas tegutseda, puudub raha ja teadmus, et hallata ning organiseerida tegevust ehituspärandi ümber (Raie, 2015). Paratamatult nähakse seetõttu ehituspärandit pigem probleemina kui võimaluste allikana. Selline olukord omakorda tõstatab küsimuse, kuidas üldse läheneda ehituspärandile? Teisisõnu, mismoodi on võimalik mahajäetud ja kehv seisukorras hooneid integreerida ühiskonda? Ehituspärandis ja muudes hüljatud hoonetes tuleks kulukate probleemiallikate asemel osata näha laia võimaluste ampluaad. Investoritel ning arendajatel on huvi hoonete rekonstrueerimiseks üldjuhul olemas, kuid tihtipeale jäävad ideed teostamata. Kindel on see, et ehitise või mälestise kehv seisukorda jätmine ei aita kaasa asukoha üldisele kuvandile ning pigem muudab järgnevad kinnisvara arendused keerulisemaks (Raie, 2015).

Mõju

Kui käia ringi mõnes väikelinnas, siis ei ole just ebatavaline vaatepilt, et mõni koht või hoone on hüljatud. Mahajäetud alad mõjutavad tihtipeale asula üldpilti ja nii külastajatele kui ka kohalikele endile võib tekkida tunne, et siin ongi kõik nii kehvasti (Rahandusministeerium, 2015). Tühjadel ning kehv seisukorras hoonetel on kaudne negatiivne mõju ümbritsevale keskkonnale, mille vähene atraktiivsus võib ahelreaktsioonina mõjutada ka järgnevaid potentsiaalseid investeeringuid (Hackworth, 2016). Piirkonna pärlist võib tekkida vaidluste koht, kus alles siis, kui on juba liiga hilja, otsustatakse midagi ette võtta. Miskipärast on tänapäeval kombeks näha suuremat väärtust hoonetes alles siis, kui nad on maha jäetud või pool-varemetes (Vaikla, 2017).

Keerukus

Omanikud, kellel on soov midagi korda teha, võivad sattuda raskustesse, sest puuduvad vajalikud teadmised ja vahendid ning spetsialiste ei ole käepärast võtta. Seetõttu lahendatakse probleem tavaliselt uue hoone ehitamisega, sest seda nähakse lihtsama lahendusena. Samas, sellise kergekäelise otsustamise puhul unustatakse ära nii jätkusuutlikkuse ja ka sotsiaalmajanduslikud põhimõtted, mida ühe olemasoleva hoone kaasajastamine pakub. Paratamatult võib olemasoleva korda tegemine osutuda kallimaks kui uue ehitamine. Ainuüksi vanade detailide või näiteks akende korrastamine võib omanikule osutuda problemaatiliseks ning kulukamaks ettevõtmiseks, mistõttu omanikud loobuvad oma kinnisvara korrastamast (Ryberg-Webster, 2016). Seetõttu on väga tavapärane, kui omanikud lasevad oma kinnisvaral ära väsida, kuni tekib konkreetne põhjus ja võimalus hoone likvideerida. Juhul, kui õnnestub hoonestatud valdus ära osta, siis pigem eelistatakse hoone maha lammutada, kui korda teha.

Nendest teguritest tingituna käivitub teineteist mõjutav sündmuste ahel, kus ühe kinnistu või hoone negatiivne väljavaade hakkab ümbritsevat keskkonda nii turuväärtuse kui ka koha imidži osas negatiivselt mõjutama. Kohaliku omavalitsuse huvides on vältida nii-öelda pruun-alade tekkimist ning vabastada kinnistuid väsinud ilmest (Lauri, 2021) (Jiří Tintěra, 2018). Tihtipeale tahetakse omand lihtsalt ära unustada või hiljem linnale anda, et viimane sellega midagi ette võtaks.

2.1.2 Ehituspärandi potentsiaal

Väärtushinnang

Pärand räägib lugu ning need lood saavad tekkida ainult pika aja jooksul. Neist selgub, millised olid mingil ajahetkel ühiskonnas oluliseks peetud väärtused. Tänapäeval peegeldab vähem hoolitsetud monument või hoone ühiskonna ükskõiksust. Ühiskond ja eelkõige kohalik kogukond on see hulk inimesi, kes omistavad pärandile väärtuse (Talk & Raie, 2020). Tegemist ei ole enam niivõrd väärtuspõhise, vaid pigem inimkeskse lähenemisega, ehk teisisõnu inimesed on need, kes annavad oma igapäevase interaktsiooni ning suhetega ehituspärandile laiema väärtuse ning tähenduse (Kaukis, 2020). Üks ja seesama objekt või nähtus võib seostuda erinevate väärtuste ja tähendustega. Tänu väärtustele, millega pärandit seostatakse ja nende väärtuste mõjudele ühiskonnas, on pärand alati vastuoluline, vaidlustatud ja pidevalt muutuv (Konsa, 2017). Pärandist tulenevate väärtuste säilitamine ja hoidmine aitab luua turvatunnet ning liidab põlvkondi ja sotsiaalseid grupe, ühendades neid oma minevikuga ja tugevdades nende kuuluvustunnet (Kaukis, 2020).

Kogukond

Õnneks on kogukonnatunnetus paljudes maapiirkondades olemas, kuid paraku on see nõrgenemas, mille tagajärjel toimub hooletusse jätmine nii füüsilises kui ka sotsiaalses ruumis (Dassis, 2017). Kogukond on õrn, sest nii kiirelt kui kogukond tekkida võib, võib see ka hääbuda. Selleks, et seda ei juhtuks, on oluline, et kogukonnas oleks järelkasv, et see oleks avatud uutele liikmetele ning oleks keegi, kes oleks aktiivsem eestvedaja. Kogukonna toimimisele on tähtis leida ühiseid jooni, mis annaksid inimestel põhjust kokku tulla (Steinweg, 2009). See loob pärandile võimaluse olla kogukonna siduv element. Selliste seoste loomine ning eesmärkide püstitamine looks konkreetsemad eeldused, et kogukond saaks toimida. Muidugi ei saa eeldada, et kogukond üksi on võimeline ennast organiseerima, sest sarnased tegevused vajavad ka kohaliku omavalitsuse poolset suunamist ning toetust (Kaukis, 2020). Ruumiline ülesanne, siinkohal, on luua eeldused kogukonna tekke ja arengu soodustamiseks, mille kõige primaarsem alus on omavaheline kommunikatsioon ning sealt edasi juba ühiste huvide leidmine (Ader, 2019).

Jätkusuutliku arengu mootor

Vanu ja hüljatuid hooneid ja ka varemeid tuleks näha pigem potentsiaali allikana, sest on tavapärane, et ehituspärandi hülgamisel või lammutamisel unustatakse ära, et hoonele uue võimaluse andmine rikastab nii sotsiaalmajanduslikul tasandil kui ka identiteedikuvandi mõttes tervet piirkonda (Talk & Raie, 2020). Probleemid, millega kahanevad maapiirkonnad silmitsi seisavad, on keerulised ning

dünaamilised. Iga olukord on ainulaadne ja nõuab vastavat lähenemist. Ehituspärandi taaselustamisel kui ka sellega seonduva avaliku ruumi planeerimise puhul on osapooli mitmeid. Igaühel on oma vaatepunkt ja arvamus. Mõnikord on osapooled kardinaalselt erinevatel seisukohtadel. Väga tihti ei leitagi hoonetele sobivat otstarvet.

Kahaneva piirkonna ruumilisse planeerimisse tuleb suhtuda laiahaardeliselt, arvestada erinevate osapooltega, säilitada seda, mis on oluline ning pigem mõelda sellele, kuidas oleks võimalik kohaliku kogukonda oma kodukandi kuvandi loomisse kaasata. Tuleks otsida võimalusi, kuidas võimendada ja toetada olemasolevaid ettevõtmisi (Rahandusministeerium, 2015) (Saginor & Newman, 2014). Selline mõtteviis ei hõlma ainult ühte kaitse alla kuuluvat objekti, vaid tegeleb ka muude iseärasuste ja võimalustega, mis piirkonnas on. Tänu sellele on ehituspärandil oluliselt laiem võimalus muuta asula keskkond atraktiivsemaks nii piirkonna elanikele kui ka potentsiaalsele külastajale. Ehituspärandil on võimalus olla piirkonna jätkusuutliku arengu käivitaja (Talk & Raie, 2020). Kõige olulisem ehituspärandi päästmisel on eelkõige leida sellele funktsioon, mida planeerimine mõtestama peaks, ning võimalusel ka uus tähendus, mis vastaks paremini tänapäeva nõudmistele (Mallach 2011).

Identiteet

Ehituspärand ja muu olemasolev hoonestus on üks osa kogukonna ühisest identiteedist, see on andnud panuse kohamälu tekkesse ja omab tihtipeale sügavamat tähendust kohalikele elanikele. On tähtis, et lähenetaks taktitundeliselt ja suhtutaks teadlikkusega, kui käsitletakse kaitse all olevat hoonet või maastikku, sest uue lisamine või olemasoleva ootamatu muutmine võib pigem avaldada pahameelt kohalikus kogukonnas (Jenks, 2008) (Hayden, 1995). Füüsiline ruum, mis ehituspärandist tekkida võib, peegeldab tihtipeale kogukonna norme ning omavahelisi suhteid (Schein, 1997). Sageli on märgata, et mõne hoone eest on rohkem hoolt kantud ning mõni on täiesti tähelepanuta jäänud. Ehituspärandi haldus ning seeläbi üldise linnaruumi tervendamine ei saa olla ainult kohaliku omavalitsuse ülesanne, vaid peaks eelkõige väljenduma ühise eesmärgina (Alatalu, Pärand ja inimõigused, 2019). Ehituspärandi korrastamine aitab tugevdada koha identiteeti ning võib mängida olulist rolli piirkonna ja kogukonna elustamisel (Ryberg-Webster, 2016).

Valga olukord

Ehituspärandi hääbumise olukord leiab aset ka Valgas, kuid oluliselt drastilisemalt. Seal on kohalik omavalitsus võtnud eesmärgiks räämas ja ohtlike ehitiste lammutamise, sõltumata sellest, et Muinsuskatseamet neid takistada üritab (Suviste, 2017) (Kond, 2019). Ei ole välistatud, et olukord Lihulas võib jõuda sarnasesse punkti, kui jõutakse tõdemuseni, et peale lammutamise midagi muud ette võtta ei suudeta.

Valga keskvaljakule (nagu ka Lihula peatänavale) korraldati Hea avaliku ruumi konkurss. Konkursi tulemusena sai Valga keskvaljak uue lahenduse, kuid ümbritsev linnaruum väga palju ei muutunud. Alternatiivse lahenduse Valga keskvaljakust on pakkunud ka Ann Kristiini magistritöö. Seal uuris ta võimalust, kuidas kogukonna kaasamisel keskvaljakut ümbritsevad räämas hooned kasutusele võtta, et elavdada keskvaljakut. Selleks viis ta läbi osalusprojekti kohalikega, mille käigus selgus, et

kohalikel oli huvi ruumiloomes osaleda (Entson, 2020). Lihulas tuleks küsida sama küsimus – kuidas on võimalik päästa peatänava masendavas olukorras hoonestust?

Pilt 1 Lihula meierei hoone., kunagine piirkonna piimatööstuse keskpunkt, sügis 2020. Autori pilt.

Pilt 2 Lihula meierei lammutamine, talv 2021. Autori pilt

2.2 Adaptiivne taaskasutus

2.2.1 Mis on adaptiivne taaskasutus?

Taasmõtestamine

Hoonete taaskasutus ei ole oma olemuselt midagi uut, sellega on tegeletud juba aegade algusest saadik – isegi kui hoone oli oma kasutusperioodi minetanud, siis vähemalt lammutusjärgne kõlbulik materjal leidis endale üldjuhul uue rakenduse. See, mis oli toona iseenesest mõistetav, et alati saab parandada ning ehitusmaterjali taaskasutada, on täna muutunud uuesti kõnealuseks teemaks. Ehitiste puhul tähendab taaskasutus mitut erinevat asja, mistõttu on ehitusvaldkonnas kasutusel mitmekesisem terminoloogia. Ehitiste puhul saab eristada renoveerimist, restaureerimist ja konserveerimist. Termineid kasutatakse vastavalt olukorrale ning see kirjeldab eelkõige lähenemist konkreetsele objektile (Rogers Merlino, 2018). Edasiarendust nendest terminitest nimetatakse adaptiivseks taaskasutuseks. Adaptiivne taaskasutus käsitleb nende mõistete erinevaid põhimõtteid, kuid loob nende pealt laiema platvormi, millega on võimalik paindlikumalt olemasolevat hoonet käsitleda (Wong, 2017). Adaptiivse taaskasutuse puhul on üks olulisemaid nüansse olemasolevale uue funktsiooni andmine ning seeläbi olemasoleva hoone taasmõtestamine. Olemasoleva hoone integreerimine uuega aitab luua kontekstirikkamat ruumi, mille põhiline lähtepunkt on uue taktitundeline sidumine vanaga (Vaikla, 2017).

Adaptiivse taaskasutuse strateegia on tihedalt seotud ka jätkusuutlikkusega, sest sõltuvalt objektist tähendab olemasoleva integreerimine uuega vähemat energia- ning materjalikulu (Ott, 2018) (Yair, Rokia, & Dejan, 2018). Lisaks aitab sellisel viisil kaasajastamine väga kehvast seisukorras olevaid hooned tänapäevasel viisil esile tõsta. Seeläbi on võimalik pikendada vana hoone eluiga, mis omakorda aitab säilitada olemasoleva keskkonna üldkuvandit.

Paindlikkus

Tänapäevane arusaam ehituspärandi kordategemisest sisaldab eelkõige väga staatilist lähenemisviisi, kus mõeldakse pigem olemasoleva hoone raamides ning nähakse väärtust mingi ajahetke külmutamises. Ometi on meile selline mõtteviis tekkinud kuigi alati pole nii olnud. Pidevast muutumisest ja paindlikkusest on Austria kunstiajaloolane Alois Riegl oma essees „The Modern Culture of Monuments“ mõtlemapanevalt kirjutanud: „Kaasaegne inimene ei saa esteetilist rahuldust mitte teose heast säilivusest vaid järjekindlast ja lakkamatust muutumisest.” See peegeldab selgelt situatsiooni, kus läbi aegade on hoonetesse suhtunud pigem adaptiivselt kui täiesti staatiliselt (Riegl, 1903). Arhitektuuriajaloolane Dell Upton on oma artiklis „Tradition of Change“ välja pakkunud paindlikuma ning adaptiivsema lähenemisviisi, mida tänapäeval mõistame adaptiivse taaskasutusena (Upton, 1993). Adaptiivse taaskasutuse juures on paindlikkus üks kõige olulisemaid tegureid, sest ehituspärandi puhul on iga objekt ning iga olukord oma ajaloo, konteksti ning ruumilises struktuuris alati unikaalne (Vaikla, 2017).

Vaade tulevikku

See omakorda tõstatab ka laiemat küsimust, kuidas läheneda tänapäevasele hoonestusele, kui nad ei oma enam konkreetset funktsiooni või on tekkinud ilmingud, et hoone hakkab ajale jalgu jääma. Teisisõnu, mida teha hoonetega, millest on potentsiaalselt ise *ehituspärandid* saamas – lammutada või leida uusi funktsioone? Alati võib ka traditsiooniliselt renoveerida, restaureerida või konserveerida, ent vastus peitub paljuski ruumiprogrammi paindlikkuses ning konstruktiivsetes võimalustes, kuid ka teatud viisil loovuses ning julguses (Vaikla, 2017). Ehituspärandi säilivuse ja rakendamise osas on oluline asukoht. Soodne asukoht toetab ehituspärandi korrastamist ning integreerimist keskkonda. Juhul kui olemasolev hoone kaotab funktsiooni, siis tekib paratamatu raskus kunagise väärtuse hääbumist takistada. Parim kaitse hääbumisele on hoida hoonel elu sees ning järjepidev kohanemine aitab hoonel relevantisena püsida (Pilt 4, Pilt 3). Seetõttu on oluline, et hoone säilimise vaatepunktist oleks seatud võimalikult vähe piiranguid uuele funktsioonile, mille jäikus vastasel juhul pigem takistaks säilimist (Vaikla, 2017).

Pilt 3: Lacaton & Vassal - Tour Bois-le-Prêtre - 2011
Allikas:
lacatonvassal.com

Pilt 4: Naturhus - Stockholm
Allikas:
faircompanies

2.2.2 Metoodika

Adaptiivset taaskasutuse metoodikat kasutades on mitmeid lähenemisviise. Iga sekkumine on oma olemuses unikaalne, mistõttu on mõistlik enne konkreetset sekkumist pidada silmas järgnevaid mõttekohti (Wong, 2017):

- Mis on uue projekti terviklik eesmärk?
- Kas vaja on lisamahtu?
- Mis on lisamahu eesmärk?
- Kuidas mõjutab lisamaht hoone esialgset funktsiooni?
- Kuidas mõjutab lisamaht hoone üldist konteksti?
- Kas hoone säilitab oma esmatähtsad ja väärtuslikud elemendid?

Igat olukorda on võimalik teatud viisil lihtsustada, et skemaatilisemalt mõtestada uue sekkumist vanaga. Kõik adaptiivse taaskasutuse sekkumised pakuvad hoonele täiendavaid funktsioone ning ruumikvaliteete (Kim, 2018).

Uus väljast, vana seest

Uus väljast, vana seest puhul on eesmärk iganenud fassaad asendada tänapäevasemaga, mis aitab siseruumi kvaliteete ja väärtusi päästa. Tegu on pigem ebatavalise lahendusega. Hoone välise kesta asendamise korral on võimalik näiteks keerulisemates avaliku ruumi olukordades kinnine vana fassaad asendada uue avatud fassaadiga (Bollack, 2013).

Kopenhaageni sadamaalal on endistesse silotornidesse projekteeritud korterid. Selle asemel, et need lammutada, võttis MVRDV eesmärgiks need säilitada ja rakendas neid kontseptuaalse osana. Korterimahtude asetamine perimeetrisse võimaldab ühtlasi säilitada silotornide vormilise monumentaalsuse kui ka luua rohke loomuliku valgusega sisemise trepikojasõlme (Pilt 5). Adam Kalkin on jällegi lähenenud jõulisemalt, kus olemasolev nõrgalt soojustatud suvila on tõstetud konteinerisse ning elutuba on tõstetud endisesse hoovi (Pilt 5).

Parasiit

Parasiit on sekkumine, mis toetub väga konkreetsele sümbioosile uue mahu ning vana hoone vahel. Tähtis on, et uue mahu lisamine oleks selgelt loetav ning eristatav vanast mahust (Kim, 2018).

Stefan Eberstadt on projekteerinud kuubiku, mida on võimalik paigutada olemasolevate hoonete fassaadi, luues seeläbi teistsuguse olemisruumi (Pilt 5). Chesterwood Barn Gallery & Visitor Centeri puhul on olemasoleva hoone uue funktsiooni suurenenud ruumimahu tõttu lisatud uus punane tükk, mis on täielikult sõltuvuses olemasolevast (Pilt 5). Sarnane on ka Sigurd Larseni ettepanek sekkuda Berliini kortermajadesse, kus olemasolevate konstruktsioonide peale on ideelahendusena projekteeritud moodulid koos sisetänavaga (Pilt 5).

Katmine

Katmine nõuab olukorda, kus vana struktuur on niivõrd habras ja väärtuslik, mille puhul otsene sekkumine hoonega ei ole võimalik. Vana struktuuri katmine ning toomine tänapäevasesse ruumi võimaldab päästa vana struktuuri oma originaalsetes

tingimustes (Kim, 2018). Vana maht siinkohal ei toimi alati ruumiprogrammilise väärtusena, vaid pigem on eelkõige uue ruumi katalüsaator, kus vana maht on justkui uue hoone embuses.

Bernard Tschumi arhitektid on Le Fresnoy kunstikeskuse puhul, sarnaselt Adam Kalkini angaariga (Pilt 6) ümbritsemise lahendusele, on olemasolev hoone kaetud, kuid otsad on lahti jäetud (Pilt 6). Kunstikeskuse uus lisandus sekkub olemasolevatesse hoonetesse ning ühtlasi laiendab nende funktsionaalseid võimalusi ja parandab ligipääsetavust.

Vastanduv parasiit

Vastandumine on sarnane parasiitlusvormidele, sest see eristub selgelt vanast hoonest ja mõlemad hooned on tugevas sõltuvuses teineteisest. Põhiline erinevus on ikkagi sekkumise ulatuses. Vastandumise puhul on olulisem koostöö, mitte niivõrd läbipõimumine. Selline lähenemisviis on eelkõige mõistlik olukorras, kus vana mahu siseruum on väärtuslik ning puudub vajadus konkreetselt sekkuda (Kim, 2018). Samas tänapäevaseid ruumiprogrammilisi vajadusi on vaja täita, mistõttu uue mahu vastandamine vanaga loob selleks head tingimused – täiendavad funktsioonid jäävad välja.

Näiteks, Pratti instituudi puhul Ameerika Ühendriikides tekkis vajadus ühendada kaks korruseliselt eri kõrgustel olevat hoonet. Uus maht aitas neid omavahel siduda (Pilt 6). Portugalis on kaasaegse kunstikeskuse projekteerimisel lisatud olemasolevasse kompleksi uus maht, mis vastandub monotoonse koloriidiga olemasolevale väärtuslikule mahule – seeläbi on võimalik olemasolevat paremini esile tõsta (Pilt 6).

Vana väljast, uus sisu

Vana sisu asendamine uuega võimaldab säilitada olemasoleva ümbritseva keskkonna ning pakkuda seeläbi täiendavaid ruumiprogrammilisi võimalusi, mis vana sisuga varasemalt võimalik polnud (Bollack, 2013). Antud metoodika puhul võib mõelda sisu täielikule asendamisele, kuid pigem kohtab olukordi, kus sisemise ruumiga on spetsiifilisemalt sekkutud, mistõttu tervet sisu asendada ei pea.

Pfalzis, Saksamaal, asuva esitlusruumi puhul on uus tehases valmistatud maht olemasolevasse sealauta sisse tõstetud (Pilt 7). Pombali lossi külastuskeskuse puhul on sarnaselt Pfalzi *showroom*ile sekkutud uue mahu lisamisega, mis laiendab vareme kasutusvõimalusi ja pakub paremat ligipääsetavust (Pilt 7). Samas ei pea uue sisu lisamine tähendama ainult tervikliku mahu lisamist, vaid võib olla ka tagasihoidlikum. St. Agnese kirikus on seetõttu projekteeritud uus põrand, mis ei toetu olemasolevatele rippseintele (Pilt 7). Eesmärk on olnud laiendada galeriipinda.

Implantatsioon

Siirdamise puhul säilitatakse vana hoone elemente ning kompositsioone, mida on hiljem võimalik kasutada uue hoonega integreerimisel või ehitamisel. See lähenemisviis on mõistlik eelkõige olukorras, kus vana hoonet on tunduvalt vähem säilinud (Kim, 2018).

Melbourne'i ülikooli projekteerimisel on olemasolevas fassaadijupis nähtud võimalust see säilitada ning integreerida uue projekteeritava mahuga (Pilt 7). Tegemist on justkui pausiga minevikku muidu kaasaegses fassaadilahenduses.

Vertikaalne parasiit

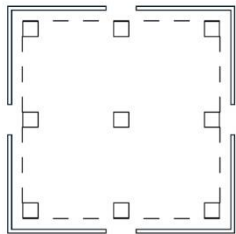
Kõrgustesse minnakse pigem tihedas linnakeskkonnas või juhul, kui hoone omapära ja konstruktiivne seisukord seda võimaldavad. Korruste lisamine annab võimaluse säilitada olemasolev hoone tänava tasandil, mis aitab hoida aja jooksul tekkinud ajaloolist keskkonda (Kim, 2018).

Mahu lisamine vertikaalselt on traditsioonilisem lahendus tihedates linnakeskkondades. Fahle maja puhul Tallinnas on projekteeritud olemasoleva tööstuspärandi kohale kortermaja, mis säilitab olemasoleva ning pakub lisaväärtust ümbritsevale keskkonnale (Pilt 8). The Sharp Centre on jällegi ekstreemsem, kus küll on tehtud vertikaalne lahendus, ent samal ajal jõuliselt vastanduv ning kattev lahendus (Pilt 8). Üks tuntumaid näiteid on Herzog & De Meuroni Caixaforum, kus uue muuseumi tarbeks on ühtpidi lisatud uus maht olemasoleva tööstuspärandi kohale, kuid teisalt ka eemaldatud esimene korrus olemasolevalt mahult, et luua uus sissepääs (Pilt 8). Säärased lähenemised võimaldavad luua tänapäevastele nõudmistele vastava keskkonna, kuid samas ka loob seoseid ehituspärandiga.

Põimitud

Põimimine on variatsioon parasiithoonest, kus konkreetne erisus funktsionaalse jaotuse osas puudub. Pigem on tegemist praktiliste kaalutlustega, kus kohati on vana hoonet asendatud või täiendatud uuega (Wong, 2017). Põimimine oma olemuselt on taktitundelisem kui parasiitvormid ning lugupidavam olemasoleva mahu suhtes, kui seda on parasiitvormid.

Berliini Uue Muuseumi (Neues Museum, Pilt 8) oluline lähtepunkt on olnud eelkõige sõjajärgsete varemete taastamine, mistõttu on üritatud säilitada võimalikult palju ning uue lisamisel püütud olla lugupidav olemasoleva suhtes. Thalia teatri lahenduseks on põimimine (Pilt 8), tulemuseks sümbioos, kus on tekkinud uue ja vana kahekõne.

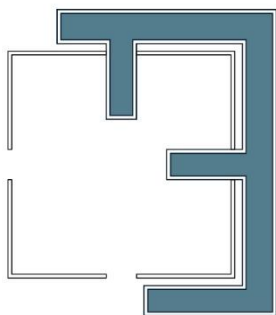
uus väljast
vana seest

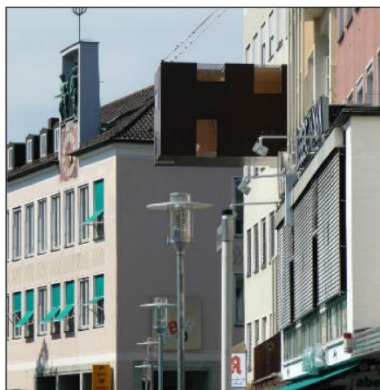
Gemini Residences, FRØSILO - MVRDV, Kopenhaagen, 2005
Allikas: MVRDV

Bunny Lane House - Adam Kalkin, Bernardsville, 2001
Allikas: IDEASGN

parasiithoone

Rucksack House - Stefan Eberstadt, Leipzig 2004,
Köln 2005, Bamberg 2011
Allikas: INHABITAT

Modular village - Sigurd Larsen
Kreuzberg and Mitte Berlin, 2019
Allikas: DEZEEN

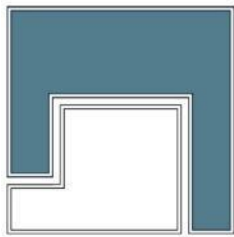

Chesterwood Barn Gallery & Visitor Center
Francoise Bollack Architects, 2001
Allikas: Architectmagazine

Rucksack House - Stefan Eberstadt, Leipzig 2004,
Köln 2005, Bamberg 2011
Allikas: INHABITAT

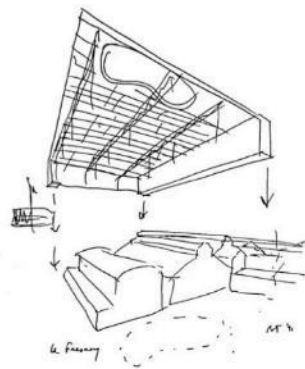
Pilt 5 Adaptiivne taaskasutus 1 Autori koostatud

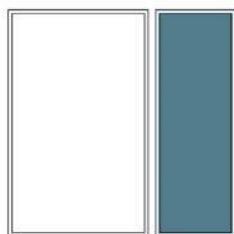
kaetud

Le Fresnoy Art Center - Bernard Tschumi Architects, Tourcoing, 1991-1997
Allikas: Bernard Tschumi Architects

Le Fresnoy Art Center - Bernard Tschumi Architects, Tourcoing, 1991-1997
Allikas: Bernard Tschumi Architects

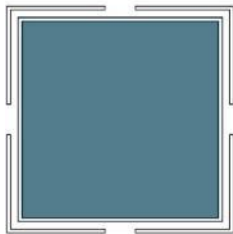
vastanduv
parasiithoone

Pratt Institute - Steven Holl Architects, Brooklyn, 2005
Allikas: ArchDaily

Arquipélago Contemporary Arts Centre
João Mendes Ribeiro, Menos é Mais Arquitectos
Ribeira Grande, 2014 Allikas: ArchDaily

vana väljast
uus sisu

Showroom in Pfalz - FNP Architekten, 2005
Allikas: FNP-Architekten

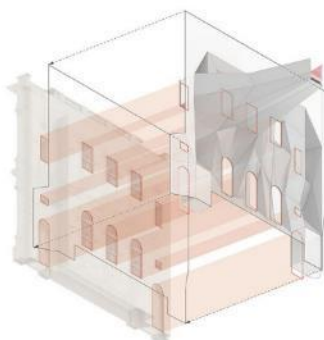
St. Agnes - Brandhuber+ Emde, Burlon
Riegler Riewe Architekten
Berlin, 2016, Allikas: DETAIL

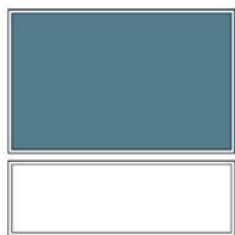
Pombal Castle's Visitor Centre - COMOCO, Pombal, 2014
Allikas: ArchDaily

implantatsioon

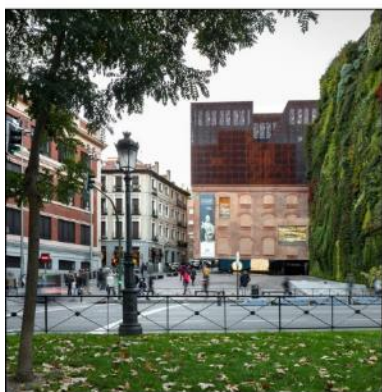
Melbourne School of Design University of Melbourne - NADAAA + John Wardle Architects,
Melbourne, 2014 Allikas: ArchDaily

vertikaalne
parasiithoone

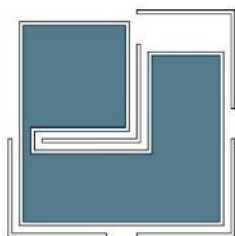
Fahle maja - KOKO, Tallinn, 2007
Allikas: KOKO

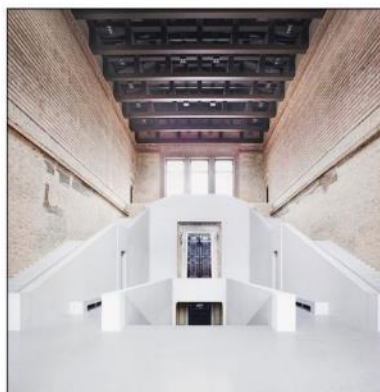
CAIXAFORUM
HERZOG & DE MEURON, Madrid
2008, Allikas: DIVISARE

The Sharp Centre - Will Alsop, Toronto, 2004
Allikas: Archello

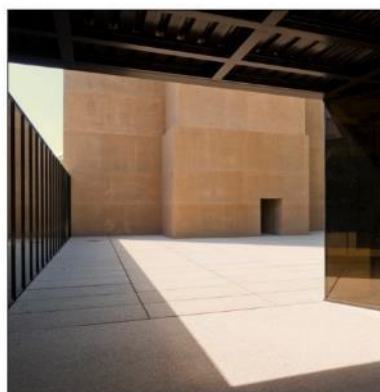
põimitud

Neues Museum - David Chipperfield Architects, Berlin 1993 - 2009
Allikas: DavidChipperfield

Thalia Theatre - Gonalo Byrne Architects & Barbas Lopes Architects, Lisbon, 2008
Allikas: ArchDaily

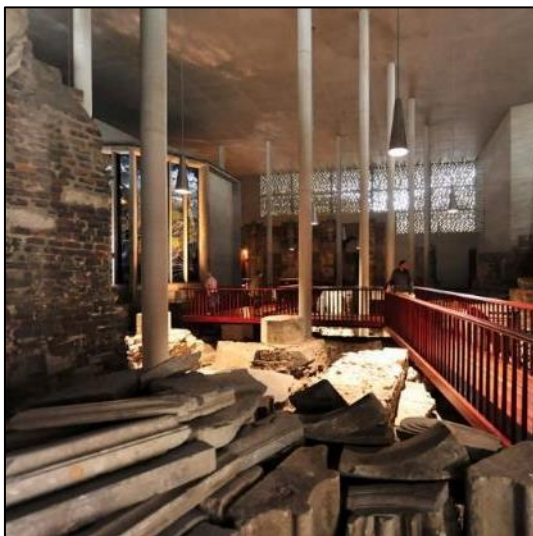
2.2.3 Näited

Peter Zumthor Kolumba muuseum – täpsete punktide leidmisest

Püha Kolumba gooti stiilis kirik Kölnis sai Teises maailmasõjas kõvasti kannatada ja oli kaua varemetes, sest sellega ei osatud midagi peale hakata. Ideelahenduse väljatöötamisel leidsid Peter Zumthor arhitektid viisi, kuidas tihedas linnakeskkonnas uue muuseumi maht integreerida vanaga. Nimelt säilitati vare täielikult ning uue mahu konstruktiivne osa toetus kõrgete postidega varemele (Joonis 1) (Divisare, 2014). Kolumba muuseumi näite puhul on oluline, kuidas täpne konstruktiivne lahendus võimaldab arhitektuursel kontseptsioonil esile tõusta.

Joonis 1 Kolumba muuseumi esimene korrus. Allikas: Divisare

Pilt 10 Sisevaade gootikiriku varemetele.
Allikas: Divisare

Pilt 9 Vaade tänavalt. Allikas: Divisare

Hasselt Centre Cranleighis – ümberehitamine ja kaasamine

Allies and Morrison arhitektid projekteerisid koolihoonele lahenduse, kus endise kasutusega squash'i hoone ümber planeeriti koolimaja (Williams, 2019). Kooli avalikud funktsioonid paigutati olemasolevatesse mahtudesse ning uus koolihoone ümbritses vana (Joonis 2). Tekkis läbimõeldud interaktsioon uue ja vana vahel. Selline lähenemine võitis arhitektuurikonkursi (Williams, 2019). Uue hoone ehitamine ümber olemasoleva mahu mängib tihti kontseptuaalsel tasandil olulist rolli ning aitab olla oluliseks sisendiks siseruumi lahendamisel. Alati ei pea vana hoonet lammutama või seda lihtsalt ignoreerima.

Joonis 2 Hasselt Centre esimese korruse plaan, keskel vana hooneosa. Allikas: ArchitectureJournal

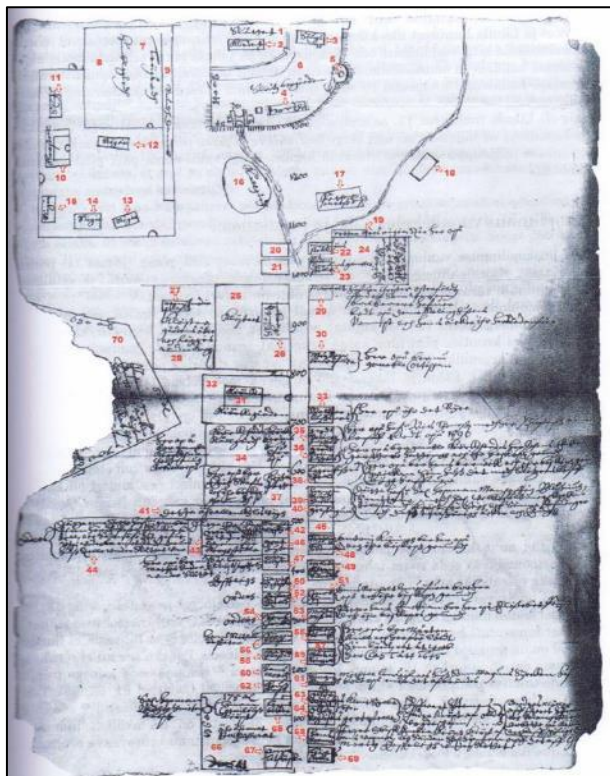

Pilt 11 Vaade sissepääsule, endine hoone on uue mahu sees. Allikas: ArchitectureJournal

3 Lihula – väikelinn ääremaal

3.1 Lihula lugu

3.1.1 Lihula minevik

Pilt 12 Waxelbergi Lihula plaan. Allikas: -

Lihula kujunemise lugu saab alguse juba muinasajal, kui tänapäeval Linnusemäeks nimetatud alale rajati eestlaste linnus „Lealense“. Tõenäoliselt on vahetu ümbruskond ka asustatud olnud, sest tegu on olnud piirkonna olulisema keskusega. Läbi Lihula kulges tee Saaremaa ning muu Eesti vahel, mille äärde koondus ka hilisem hoonestus (Pärn, 2019). Enne ristisõdijate tulekut oli Lihula elava kaubanduse ja rohke elanikkonnaga piirkond. Lihula sotsiaalmajanduslik jõukus ja hea geopoliitiline asukoht oli põhjuseks, et siia rajati esimene piiskopkonna keskus Eestis – Saare-Lääne piiskopilinnus. 13. sajandil kerkis linnuse jalami lõunaküljele saksa kaupmeeste „steinwerk“-tüüpi elamutega hoonestus (Pärn, 2019).

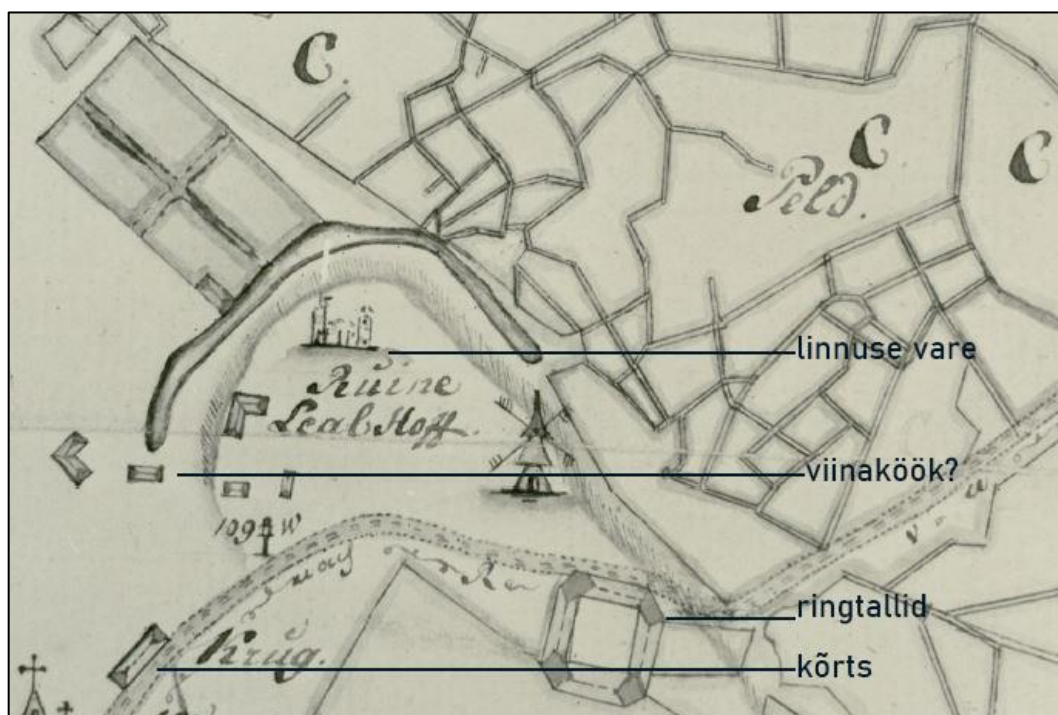
Muinasaegse eestlaste kantsi ajajärgule järgnes võõrvõimu ning nende omavaheliste konfliktide periood, mille käigus hävines piiskopilinnus ja eeslinn mäe jalamil. 1643. aastal andis toleaegne Rootsi kuninganna Kristiina loa linnuse lammutamiseks. Lammutusest saadud materjal võeti kasutusse Lihula mõisa ja alevi ehitusel (Lihula muuseum, 2018). Lihula tasapisi kasvas, kuid ei saanud kunagi suuremaks linnaks. Sellegipoolest oli Lihula Lõuna-Läänemaa piirkonnas oluline asula, kuhu olid koondunud peamiselt saksa päritolu käsitöölised (R. Zobel, 1976).

Vanim säilinud Lihula asula kruntide skeem 1645. aastast kujutab väga iseloomulikku Lihula struktuuri, mille domineerivaks teljeks on peatänav, mis on oma olemuselt tänase päevani säilinud (Pilt 12). Pikad krundid peatänavaga ääres on valdavalt säilinud ning Maa-ameti kaardirakendusest selgesti loetavad. Peatänav on Lihulale ajalooliselt väga oluline, siia koondus nii Lihula esialgne alev kui ka hilisem linn. Lihulas ei olnud uhket keskväljakut, vaid pigem aktiivne ja tuksuv telg, kus mõisa kohalolu oli alati selgelt tuntav. Peatänavaga äärde koondusid käsitöölised, kõrtsid, postimajad ja muud asutused, mis teenindasid nii mõisa kui ka piirkonna vajadusi (R. Zobel, 1976).

Esimene mõis rajati Rootsi ajal piiskopilinnuse peavärava vastu. Teine, barokne mõisahäärber, rajati linnuse müüri läänekaldale vaatega barokkaiale. Kolmas, tänaseni säilinud klassitsistlik peamaja (ehitusaastad 1824-1840) rajati aga endisest piiskopilinnusest lõuna poole, otsevaatega peatänavale „Strase Leal“, rõhutades mõisa võimu linna üle, tähtsust ja kohalolu (R. Zobel, 1976).

Pilt 13 Lihula linnuse varemed. Foto autor:

Pilt 14 Wexelbergi Lihula plaan, situatsioon enne peahoone rajamist. Allikas: -

20. sajand

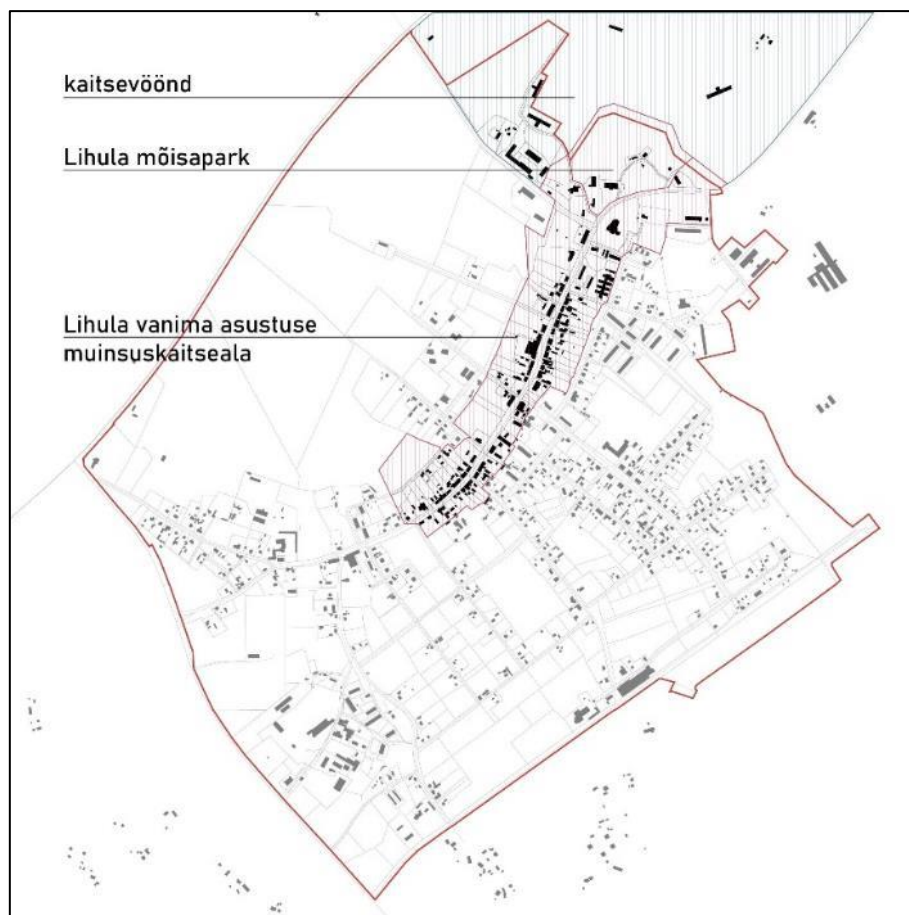
Pärast Eesti Vabariigi iseseisvumist ei toimunud Lihulas koheselt väga suuri muutusi, kuid veidi hiljem hakati rajama Rapla-Virtsu raudteed ning 1931. aastal avati Lihulas raudteejaam. Raudtee kulgemine Lihula idapoolses servas andis tõuke uue konkureeriva tänava tekkele, mille nimeks sai Jaama tänav. Muutused, mida selline oluline linnaehituslik sündmus kaasa tõi, on tuntavad veel tänapäevalgi. Raudteejaama tõttu algas Tallinna maantee ning raudtee vahelisel alal elamute ehitus. Esimese Eesti Vabariigi ajal peatänava hoonestus säilis. Suurimaks muudatuseks oli uue silikaattellistest moodsa koolimaja ehitus (valmis 1937) Jaama tänava ristil (Orro, 2015). Hilisemal sovhoosiperioodil andis raudtee konkreetse tõuke tööstusala arengule Lihula lõunapoolsel künnal, mida tänapäeval nimetatakse KEKi mäeks.

1964. aastal avati uus keskkoolihoone, kuid see jäi ainsaks tähendusrikkamaks hooneks Jaama tänaval (R. Zobel, 1976). 1968. aastal raudteeliiklus katkes ning Tallinna mnt muutus ainsaks domineerivaks tänavaks, lõpetades seeläbi linna raudteejaama suunalise arengu. Seetõttu sai peatänav suurema koormuse osaliseks, sest muidu rongiühendust kasutanud reisijad ning muud tarned liikusid nüüd mööda Tallinna maanteed.

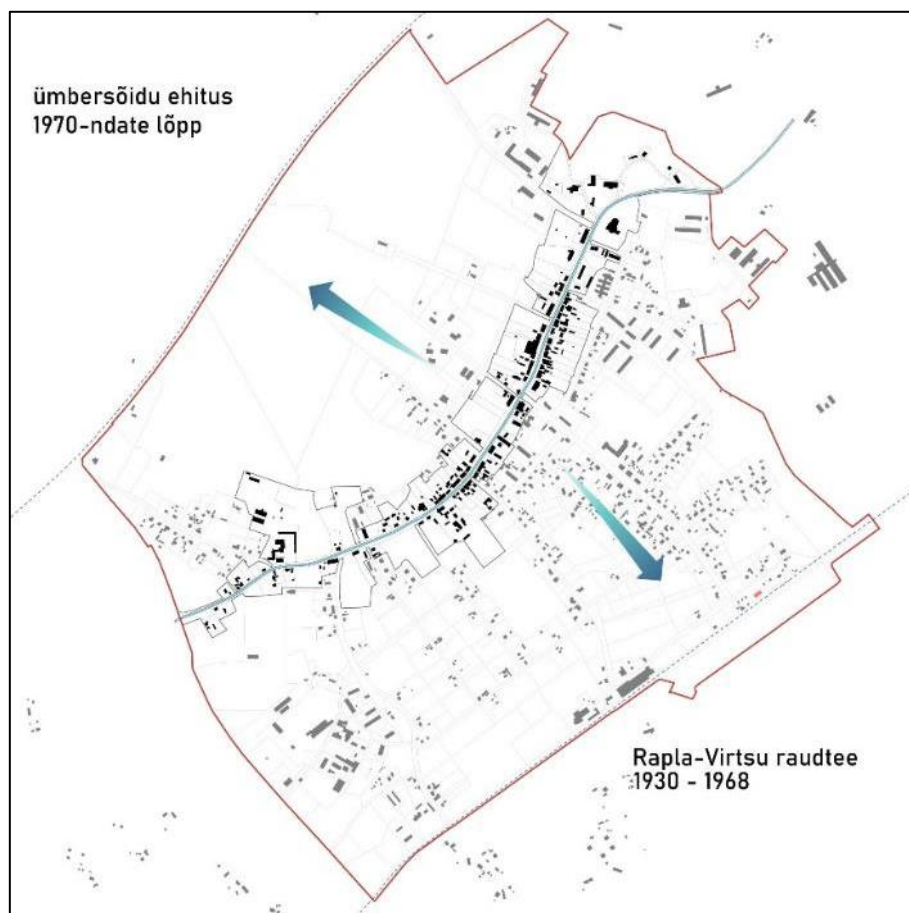
Tähelepanuväärne areng Nõukogude liidu perioodil oli muinsuskaitse valdkonnas, kui üheks olulisemaks ettevõtmiseks oli Lihula kaitsevööndi nimetamine (Skeem 1). See, koos suurenenud transiitliiklusega peatänaval, käivitas Lihula ümbersõidu ehituse 1970ndate lõpus. Eesmärk oli Lihula peatänav hävimisest päästa, sest niivõrd suur liiklusmaht oleks peatänava telje ära lõhkunud (Orro, 2015). Tänu ümbersõidu loomisele hakkas Lihula ümbersõidu suunal ka kasvama, kuid see lõppes Nõukogude liidu lagunemisel (Skeem 2).

Raudtee kunagise olemasolu ning tööstusala tagajärjel on Lihula tänavavõrgustikust moodustunud ruum pigem iseloomulik lapitekile, kus domineeriv osa on tühermaa, mida ilmestavad üksikud eramajad. Peatänava poole on ehitus tihedam ning raudtee poole hõredam. Tänase päevani on veel üksikud tööstussäilmed endise raudtee ääres alles – näiteks Narma vaibavabrik. Lihulal on kunagi olnud suured plaanid arenguks ja kasvuks, kuid täna pole see enam võimalik ning tuleviku perspektiivis on see ka lootusetu. Lihula territoorium on seetõttu ebamõistlikult suur.

Võib tõdeda, et tänu nõukogudeaegse resolutsile miljööväärtuslike huvide kaitsmisele ja küllap ka raha puudusele on Lihula peatänav oma põhiolemuses suuremas osas säilinud. Ehitustegevus Lihulas jätkus, kuid pigem Lihula peatänavast eemal.

Skeem 1 Lihula kaitsealad. Autori koostatud

Skeem 2 Lihula laialivalgumine. Autori koostatud

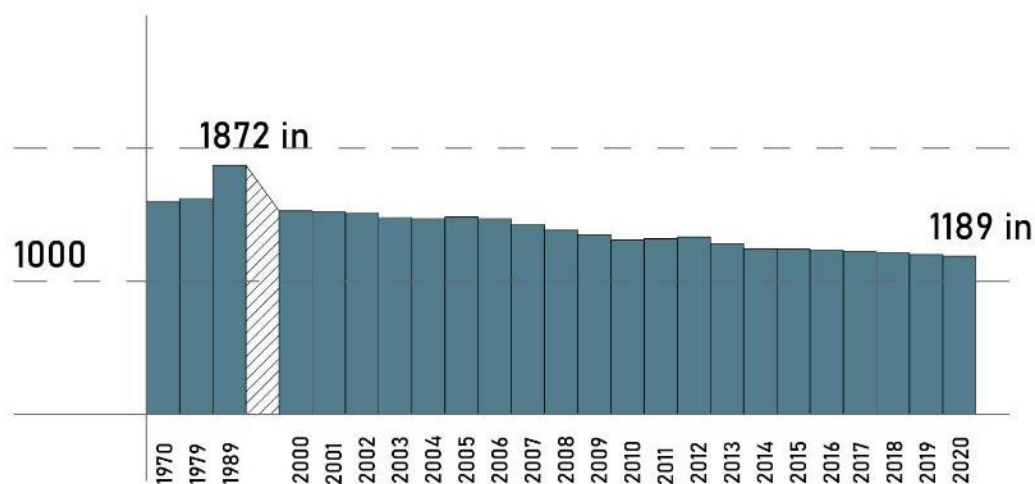
3.1.2 Lihula tänapäev

Tänapäevaks on Lihulast kujunenud idülliline väikelinn Lääneranna vallas ning pärast viimast haldusreformi kuulub Lihula Pärnu maakonna alla, varasemalt oli see Läänemaa osa. Tegemist on justkui ajas tardunud linnaga. Tänavaruum on aeglane ja vaikne. Linn ei paista esile uusarendustega. Mõned vanemad hooned on korda tehtud, kuid seda mõõdukalt. Vähese arenduse põhjuseks on kinnisvara madal väärtus ja asjaolu, et objekti renoveerimine võrreldes uue ehitamisega omab sama ehituslikku maksumust. Omanikud ei näe, et isegi korda tehtud kinnisvara hind võiks tulevikus hüppeliselt tõusta.

Kahanemine

Lihula linna elanikkond kahaneb (Skeem 3) (2012. a. oli 1351 elanikku, 2020. aasta seisuga 1189 elanikku). Elanike arv kasvas veel kuni Nõukogude Liidu lõpuni, aga langes järsult taasiseseisvumise järel, kui kadus Lihula sovhoos. See sunnib Lihulat ja teisi kahanevaid asulaid ning linnu efektiivsemalt majandama.

Kahanemisest tingitud protsessidel on elanikkonnale paraku ka psühholoogilised tagajärjed, mis võivad väljenduda motivatsiooni puudumises, lootusetuses ja kurbuses (Sousa & Pinho, 2015). Üks linnakeskkonna kahanemise tunnuseid on hoonete tühjenemine ning unarusse jätmine, mis ühelt poolt mõjutab kinnisvara hindu ja üldist ruumiimidžit (Skeem 4). See võib mõjuda negatiivselt elanike kohatunnetusele, mis omakorda võib vähendada initsiatiivi tegutseda oma linna nimel aga ka peletada eemale uusi potentsiaalseid elanikke, kellel võiks olla soov väikelinna kolida (Hackworth, 2016).

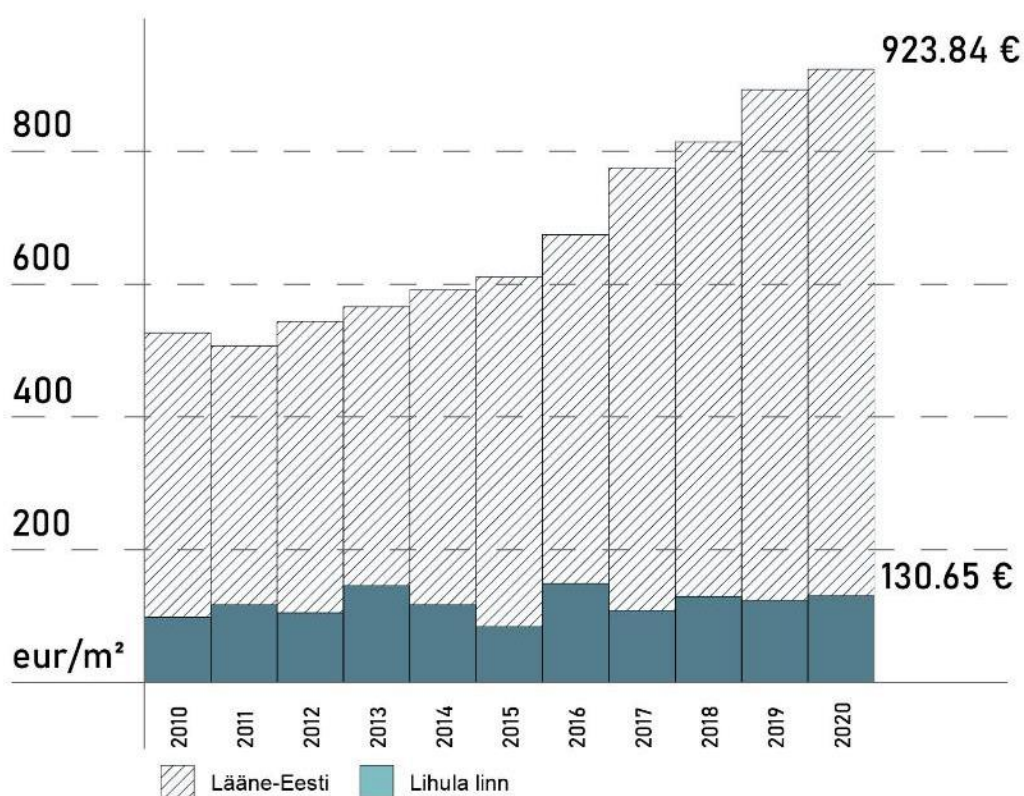

Skeem 3 Lihula rahvastiku kahanemine. Autori koostatud
Andmed: Statistikaamet

Lootus

Lääneranna vald on võtnud eesmärgiks toetada oma tugevaid külgi, milleks on loodusturism ning elanik ise (Lääneranna vald, 2018). Samas, lisaks elanikkonna vähenemisele, see ka vananeb. Tööealiste arv on palju väiksem võrreldes ülalpeetavate arvuga. Noortel ei ole Lihulas midagi väga teha, mistõttu pöörduakse suurematesse keskustesse. Lootust on, et kunagi tullakse tagasi kodukohta vanaduspõlve nautima kui omavalitsus astub õigeid samme linna tugevate külgede arendamiseks. Vähene noorte arv muudab küsitavaks ettevõtluse edendamise Lääneranna vallas, sest puudub võimekus konkureerida suuremate keskustega (Lääneranna vald, 2018).

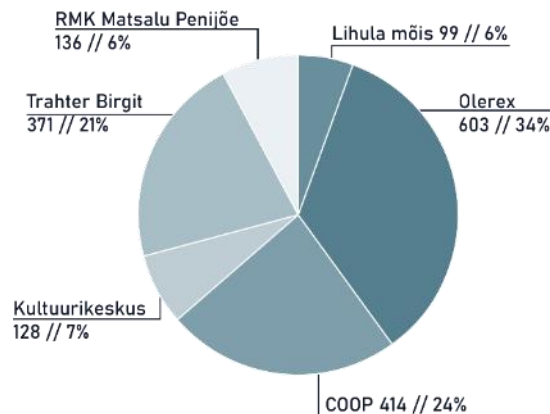
Selleks, et üle saada perifeersusest tingitud probleemidest, on oluline, et väikelinnad leiaksid oma niši, mille abil oleks võimalik ennast turundada ning muutuda tähendusrikkamaks paigaks. Leidlikud nišid võimaldavad kaasata kohalike kogukondi ning ressursse, mille pealt on võimalik arendada ettevõtlust ja suurendada sotsiaalset sidusust (Leetma, Burdack, Kriszan, & Nuga, 2015).

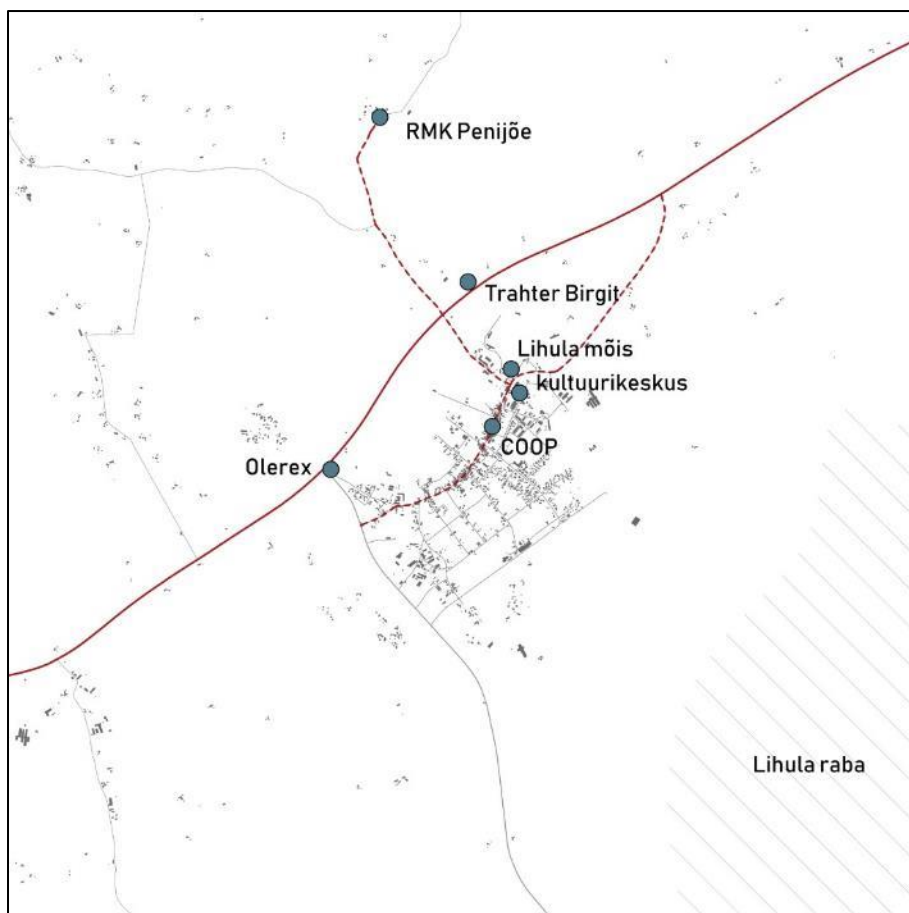
Skeem 4 Lihula kinnisvarahinna erinevus Lääne-Eestis. Autori koostatud.
Andmed: Maa-amet

Olerexi fenomen

Lihulas on peamisteks tõmbekohtadeks kujunenud peatänaval asuv toidupood ning linnapiiril asuv Olerexi tankla. Sellise järelduse on teinud töö autor kohapealse vaatluse ja Google statistika uurimise järel (Skeem 5). Lihulast mööduva tähelepanu püüab endale kas tankla või Lihula toidupood (Skeem 6). Positiivne on see, et kuna põhiline transiitliiklus jääb Lihulast välja, soodustab see peatänaval miljö säilimist. Samas, mis puudutab Lihula ettevõtlust ning turismi, siis tihe liikluskoridor Risti ja Virtsu suunal töötab Lihula külastatavusele vastu. Lihulas on küll mitmeid tõmbepunkte, kuid linnusevare ning toidupood ei anna iseseisvalt piisavalt põhjust möödujale kauemaks Lihulas peatuda. Sellest tulenevalt on autori üks eesmärke leida viis, kuidas mööduv külastaja nõ. maanteelt kinni püüda.

Skeem 5 Google arvustusstatistika. Autori koostatud. Andmed: Google

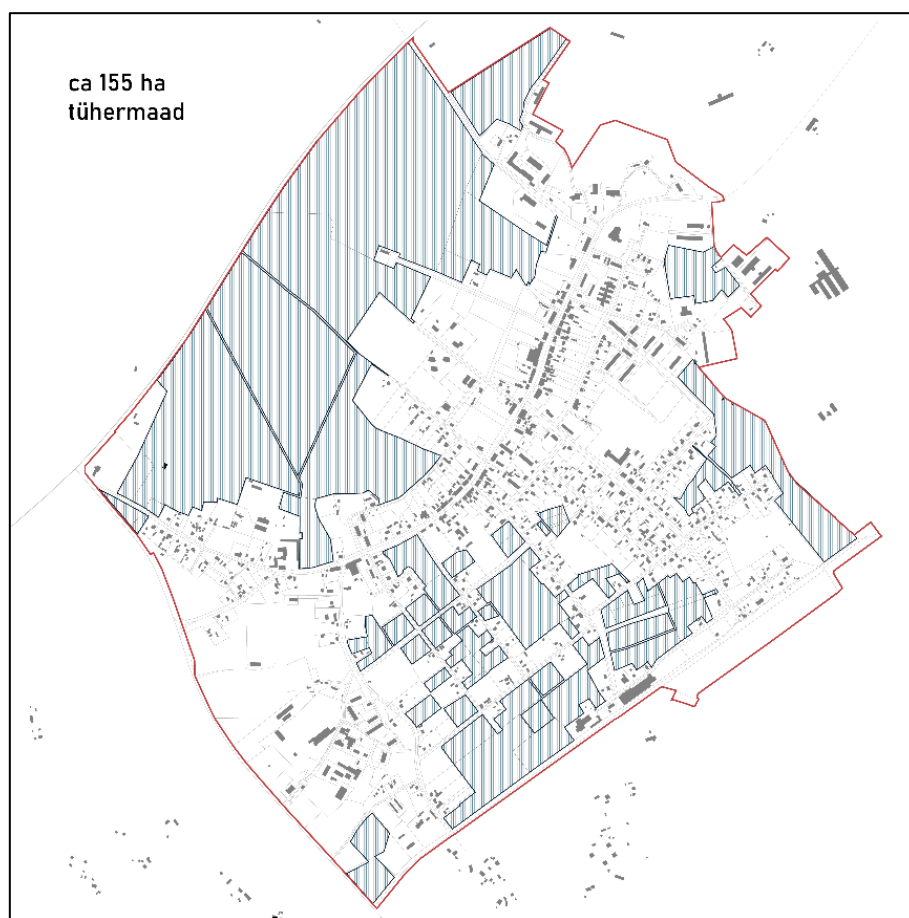

Skeem 6 Olerexi fenomen, mööduva liikleja skemaatiline olukord. Autori koostatud

Tühermaastumine

Kahaneva linna tavapäraseim nähtus on tühjad krundid, mis Lihula puhul moodustab lapitekimaastiku (Skeem 7). Hoonestus tihtilugu ei piirne mitte naaberkrundi aiaga, vaid tühermaaga. Tühermaal on negatiivne mõju ümbritseva kinnisvara väärtusele (Skeem 4). On tõestatud, et tühermaa korrastamine ning rohestamine võib kinnisvara väärtust tõsta kuni 30% (Wachter, Gillen, & Brown, 2008). Lahenduseks ei pea olema pargistruktuuri loomine tühjadele kruntidele, ka lihtsamad variandid võivad kanda eesmärki. Lihula puhul võiks näiteks piisata krundi korrapärasest niitmisest või loomade saatmisest põllule. Lihulas on lisaks ka märke sealsete hoonete väsimisest, mis praegu küll ei kujuta endast konkreetseid probleemiallikaid, kuid vajavad tulevikus kindlasti hoolt.

Mitmed rohestamise meetodid võivad luua soodsaid tingimusi kogukonnasiseseks organiseerumiseks. Nt kõrvalkrundile toodud lammastelt saab hooaja vältel villa. Oluline on, et kogukond oleks protsessidesse kaasatud, mis aitaks võidelda lootusetusega, mis hääbuvas raamistikus paratamatult tekib. Väikse-skaalaline tegevus võib kogukondlikule aktiivsusele märgatavalt mõjuda, millelt jällegi avaneks võimalus paljudeks teisteks ettevõtmisteks (Entson, 2020).

Skeem 7 Lihula tühermaastumine. Autori koostatud

3.1.3 Lihula jagunemine

Linnaehituslikult jaguneb Lihula kolmeks jõulisemalt eristatavaks piirkonnaks: Linnusemägi, keskus, ning KEKi mägi (Skeem 8).

Linnusemägi ehk mõisamägi

Tallinna poolt sissesõidul sõidetakse üle Linnusemäe, kus ühele poole teed jääb Lihula kultuurimaja ning teisele poole Lihula mõis ning linnusevaremed. Linnusemäel asuvad muistse linnuse varemed ja 19. sajandi alguses ehitatud mõisa peahoone koos kõrvalhoonetega. Mõisa peahoones tegutsevad praegu MTÜ Lihula Rahvaülikool, ajaloomuuseum, loodusturismifirma AS Kumari Reisid, turismiinfopunkt, Lihula Rahvakunsti Selts ja Eesti Kaitseliidu Lääne maleva Lihula üksikkompanii (Lääneranna Muuseumid, 2019). Mõisahooned on osaliselt remonditud ning renoveerimistööd jätkuvad. Lääneranna vallal on konkreetne huvi ja eesmärk Lihula mõisa peahoone restaureerida. Muuseumi direktor Marika Valgu eestvedamisel tahetakse keskenduda Baltisaksa kultuuri eksponeerimisele, mis on Eesti vähe kajastatud teema.

Mõisa peahoone vahetus läheduses asuvad ajaloolised abihooned – viinaait ja viljaait, mille taha, nõlvakust alla vallikraavi tiigi juurde jääb endine viinavabrik, mis tänases seisus on varemetes ehitusmälestis. Viljaaidas asub Lihula muuseumi hoidla ning selle kõrval olevas viinaaidas on autoremonditöökoda. Viinaaida jalamil on endine moonakatemaja, kuhu on end sisse seadnud noortemaja.

Teisel pool Tallinna maanteed asub Lihula kultuurimaja, mis on osa kultuurikeskusest, mille alla kuuluvad koos kultuurimajaga veel noortemaja ning mõisapargi kõlakoda. Kultuurimajas on suuremate ürituste korraldamiseks olemas suur saal, mida kasutatakse aeg-ajalt kinona. Kultuurikeskuses toimus 2016. aasta jooksul koguni 661 sündmust. Neist suuremad on Matsalu loodusfilmide festival ja Lihula Lilltikandi festival, lisaks on ka erinevaid vähem tuntud muusikafestivale (Lääneranna Muuseumid, 2019). Üks probleeme, mis festivalide korraldamisel tekib, on üldine majutuse puudus Lihulas, mistõttu on suur osa külastajatest pärast ürituse lõppemist Lihulasse ööbima jäämise asemel sunnitud naasma koju.

Lihula peatänav ehk keskus

Kultuurimajast kulgeb tee läbi mõisavärvade ning jõuab Lihula peatänavale, mille südameks on toidupood. Toidupoe lähedal on raamatukogu, söögikohad, ehitustarvete pood ja vallamaja. Veidi eemal, mööda Jaama tänavat raudteejaama poole asub Lihula Gümnaasium. Kaugemale mööda Tallinna maanteed edasi jääb Nõukogude perioodil ehitatud tööstuspiirkond, mida kohalikud kutsuvad KEKi mäeks. KEKi mägi on linnapiiri sees, kuid paraku võrdlemisi eraldatud piirkond Lihulas. See on võimendatud tänu pikaks venivale ning hõredale tänavaruumile.

Sõltumata sellest, et koolimaja ja mõned muud avalikud teenused jäävad pigem Jaama tänavale ning Tallinna maantee ristumiskohta, siis Lihula kõige domineerivam keskpunkt on ikkagi toidupood. Tegemist on kõige loomulikuma kohaga, kus inimestel on võimalik kohtuda.

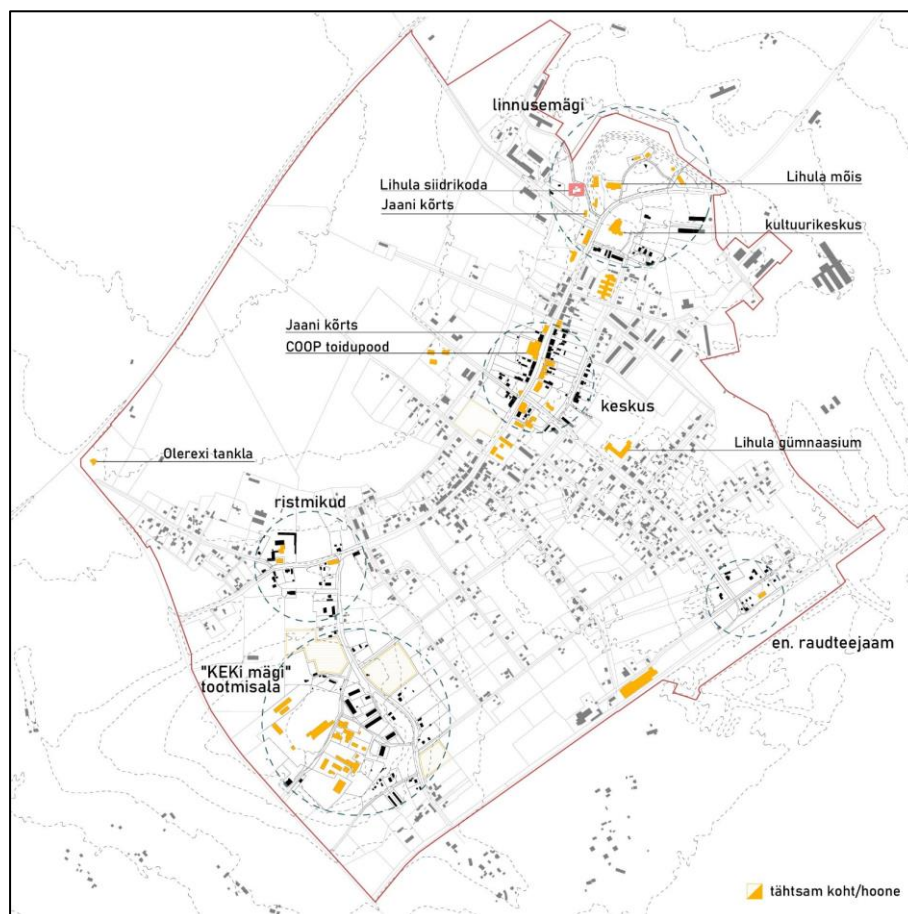
Keldrimägi ehk KEKi mägi

Topograafiliselt on tegemist justkui paralleelse künkaga linnusemäele, mille vahel kulgeb Lihula peatänav. KEKi mäel asub kunagine sovhoosi ehituspärand oma tööstushoonete ning kortermajadega. Lihula ning ümbritsevate külade jaoks ei ole KEKi mägi oluline mitte ainult tööstuse tõttu, vaid ka surnuaedade tõttu. Seal on kolm surnuaeda: baltisakslaste, eestlaste ning õigeusuliste.

Peatänav konkurss

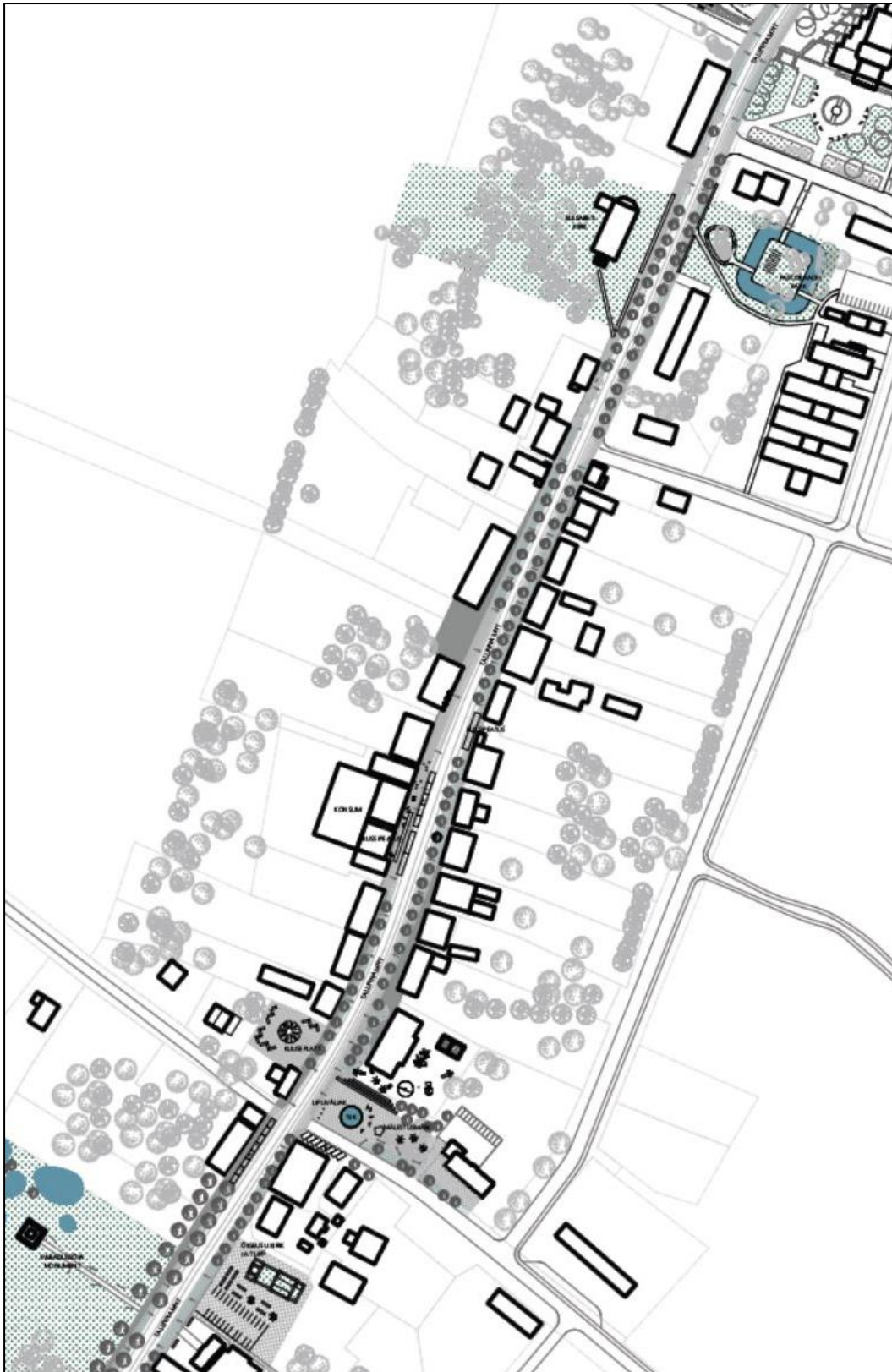
Lääneranna vallavalitsus on ettevõtlik ning jätkab linnaruumi aktiivse täiendamisega. 2020. aastal toimus konkurss „Lihula peatänav ja seda ümbritseva linnaruumi arhitektuurivõistlus“, mille võitis arhitektuuribüroo b210. Võidutöö „Hõbelauk“ (Pilt 15) lühikirjeldus on järgmine: „*Võistlustöö Hõbelauk mõtestab Lihula linna ajaloolist telge – peatänavat. Idee on luua mitmekesine liigendatud ruum, mis rõhutab Lihula linna erilisust – linearsust ning toob esile kohalikud salapärased ruumilised kvaliteedid.*“ (b210, 2020).

Lihula „Hea avalik ruum“ konkursi eesmärk oli leida terviklik ruumilahendus Lihula peatänavale, mis pakuks välja lahendusi tänaväärsetele laiendustele ja võimalikule keskväljakule. Oluline oli, et lahendus rõhutaks ajaloolist pärandit, oleks tänapäevane ning esinduslik. Mõisapargi kaasamine jäi võistlustööde peamisest fookusest välja. Konkurss korraldati EV 100 arhitektuuriprogramm „Hea avalik ruum“ raames (Maiste, 2019).

Skeem 8 Lihula jagunemine. Autori koostatud.

Käesolevas magistritöös võetakse arvesse võidutööst tingitud uut olukorda. Töö eesmärk pole konkureerida peatänava võidutööga, vaid pigem mõelda edasi ja näha võimalusi täiendavaks arenguks seda nii Lihula tänavaruumis kui ka mõisapargis.

Pilt 15 b210 Lihula peatänav. Allikas: b210

3.2 Lihula ja kõrtsikultuur

Lõuna-Läänemaa ja Lihula kõrtsid

Endine Lõuna-Läänemaa vald oli tuntud oma kõrtside poolest (18. kuni 20. sajand). Kõrtsid on küll erinevates kohtades olnud, ent neid on alati olnud rohkelt. Räägitakse, et Audru ja Virtsu kõrtsi mindi isegi Tallinnast kohale. Lihula kõrtsid ei jäänud teistele endistele Lõuna-Läänemaa kõrtsidele sugugi alla, sest veel 90ndatel oli Lihulas 7-9 kõrtsi (Mandel, 2021). Tänapäevaks on ainus aktiivsem meelelahutusasutus Särtsu baar, kuid seegi on veidike väsinud (Källe, 2020). Teisi kõrtse enam ei ole ning ka salajasemad napsuvõtmise kohad on kadunud. Võimalus ennast sotsiaalselt välja elada, kui just ei kuuluta mõnda kultuurimaja hobigruppi või seltsi, on hääbunud.

Kohtumispaik

Kõrtsid on olnud ühed kõige olulisemad ühiskondlikud hooned Eesti kultuuriloost. Need on üheaegselt täitnud võõrastemaja, söökla, kaupluse, kultuurimaja ja koosolekuruumi funktsioone. Need on olnud nii joomakohaks kui ka seltsimajaks. Vanasti oli väga oluline külameeste omavaheline infovahetus ja suhtlus, mis leidis aset just nimelt kõrtsis. Tegemist oli institutsiooniga, mis võimendas ja aktiveeris kogukonda. Kõrtsis mindi tülili, kuid leiti ka lahendusi ja lepitati.

Eesti külakõrtsides tarbiti ligi veerand Eesti tootetud viinast ja suurem osa õlletootangust (Aluve, 1976). Kõrtse oli palju ning need asusid üldjuhul suurema liiklusega paikades. Suurel hulgal kõrtse oli alevikes, suuremate teede ääres ning ristmikel. Lihulal oli selleks väga soodne asukoht. 18. sajandi keskpaigas olid kõrtsid olulised sissetuleku allikad mõisnikele, seda eriti Lihulas (Kahk, 1992). Lihulas läks tõenäoliselt enamik mõisa viinavabriku tootangust kohalikku tarbimisse, sest asuti Lääne-Eestis. Lihula vanim mõisakõrts asus vahetult peatänava alguses, Penijõe tee ristis. Hoone on praegugi alles ja on ümberehitatud kortermajaks. Teine tänaseni säilinud vana kõrtsihoone on nn. Jaani kõrts, mille juurde kuulus omal ajal nii võõrastemaja kui ka hobupostijaam. Kolmas tänaseni säilinud mõisa kõrts koos hobupostijaamaga on keskusest kaugel peatänava ääres, Tallinna mnt. 62. Mõisa endised kõrtsihooned olid sarnased - paekivist ja poolkelpkatusega.

Lisandväärtus

Kõrtse, baare, pubisid ja trahtereid näha üldjuhul kohtadena, mis seonduvad eelkõige teenuse pakkumisega, kuid ei tohiks unustada, et kõrtsidel on läbi ajaloo olnud oluline sotsiaalne tähendus ühiskonnale. Nad pakuvad sotsiaalset lisandväärtust olemasolevate suhtlusvõrgustike tugevdamisel, koha identiteedi võimendamisel ning väiksemate ürituste korraldamisel (Davies, Miscampbell, Barnard, & Hughes, 2017). Kogukonna kõrtsi mitmetasandilised sotsiaalsed funktsioonid on eriti olulised maakondlikes piirkondades, sest nad on alternatiivsed kohtumispaigad, mis annab olulise panuse sotsiaalsele siduvusele ning vähendab sotsiaalset isolatsiooni (Dunbar, 2016).

Nähtamatu ruum

Nähtamatu ruum on midagi sellist, mida me füüsiliselt ei näe, kuid ometi tajume. See tekib siis, kui inimesed tulevad kokku, et midagi teha – see tekib iseenesest. Tihtipeale on nähtamatu ruumi tekke põhjuseks erinevad sündmused, need võivad olla tähtpäevad, mälestamised, kohtumispäigad või isegi pidupäevad. Tegemist on ruumiga, mis on alustalaks kogukonna sotsiaalse niidistiku loomisel (Block, 2008). Juhul, kui selline ruum puudub, siis on lõhestatuse või sotsiaalsete suhete katkemise võimalus suurem ning võib põhjustada sotsiaalset eraldatust. Pärast Nõukogude liidu lõppu on meie ühiskonnas toimunud järsk muutus, eriti toona põllumajanduslikes väikelinnades, mille tulemusel kasvas kihistumine nii sotsiaalsel kui ka majanduslikul tasandil (Annist, 2011). Lihulas on toimivad hobiklubid, kuid puudub konkreetsem omavaheline suhtluspaik – praegu on selleks toidupood. Inimesed on koondunud oma väiksematesse sõprusringkondadesse ja on uutele väljavaadetele kinnised, sest oodatakse, et kohalik omavalitsus korraldab selle nende eest ära (Pikkmets, 2020). Sellise ootuse kaudseks mõjutuseks on asjaolu, et nõukogude ajal asus Lihulas üks suur majand – Lihula Sovhoos, mida toetas KEK, nemad korraldasid kõik asjad Lihulas: andsid tööd, ehitasid majad ja korraldasid kultuurielu.

Kokkupuude

Ühise huvi, sama elupiirkonna ja ühise eesmärgi nimel tegutsevad inimesed koonduvad tihtipeale kokku, sest neil on soov kuuluda kuhugi (Säästva arengu sõnaseletusi, 2020). Kogukond on hea vahelüli uute sidemete loomisel ning aitab luua tunde, et oled osa millestki enamast. Individualiseerimise suurenemine tänapäevases ühiskonnas loob eeldused tulevikus, kus üha enam hakatakse otsima võimalusi kuhugi kuulumiseks (Ader, 2019). Kogukond on sotsiaalne võrgustik, mida on hakatud üha enam välja tooma kui universaalset vahendit, kuidas kahanevaid ning ääremaastuvaid piirkondi turgutada (Bioneer, 2017).

Sellel põhjal tuleb suhtuda kogukonda kriitiliselt. Kinnisem kogukond võib potentsiaalseid uusi kogukonna liikmeid pigem tõrjuda, kui vastu võtta (Müürileht, 2015). See võib juhtuda siis, kui kogukonna moodustavad ainult need inimesed, kes on olnud sunnitud jääma (Bioneer, 2017). Kui ääremaa ei paku häid võimalusi elatise teenimiseks, siis paratamatult hakatakse seda mujalt otsima. Tõine pendelränne ehk maal elamine linnas töötades vähendab veelgi sotsiaalset sidusust kodukoha suhtes (Annist, 2011).

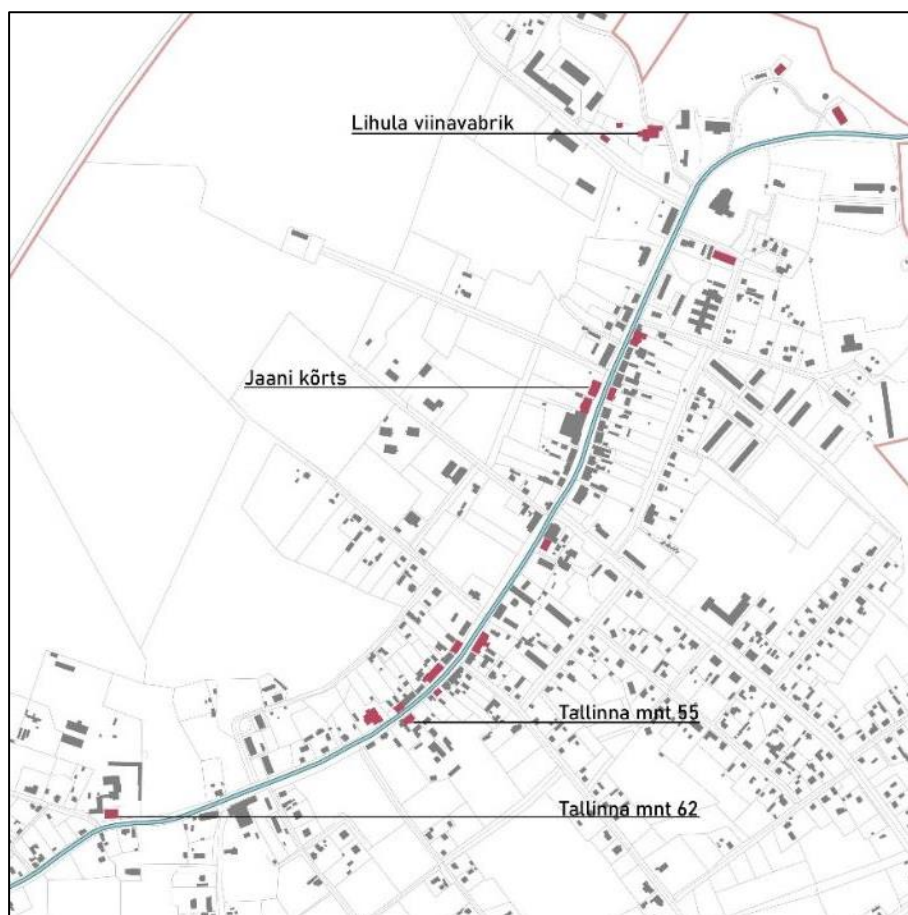
Jaani kõrts

Tänaseks on Jaani kõrts ainus säilinud ajalooline Lihula kõrts (viide pilt 20a). See asub Lihula peatänaval toidupoe juures. Tegemist on miljööalal oleva hoonega, mis praeguse seisuga on kasutusest väljas. Nii ehituspärandi säilivuse kui ka tänavaruumi elavdamise vaatenurgast on oluline, et kõrtsihoone leiaks endale kasutuse.

Magistritöös on ühe osana kaasatud Jaani kõrts. Nii ehituspärandi vaatenurgast kui ka tänavaruumi kuvandi mõttes on oluline, et Jaani kõrts leiaks endale kasutuse. Ka teised tänava hooned on kehvast seisukorras (Pilt 16). Seda nii Lihula peatänav keskuses kui ka servades (Skeem 9).

Pilt 16 Valik Lihula probleemsetest hoonetest. Autori pildid

Skeem 9 Problemaatilised hooned Lihula peatänaval. Autori koostatud

4 Turism

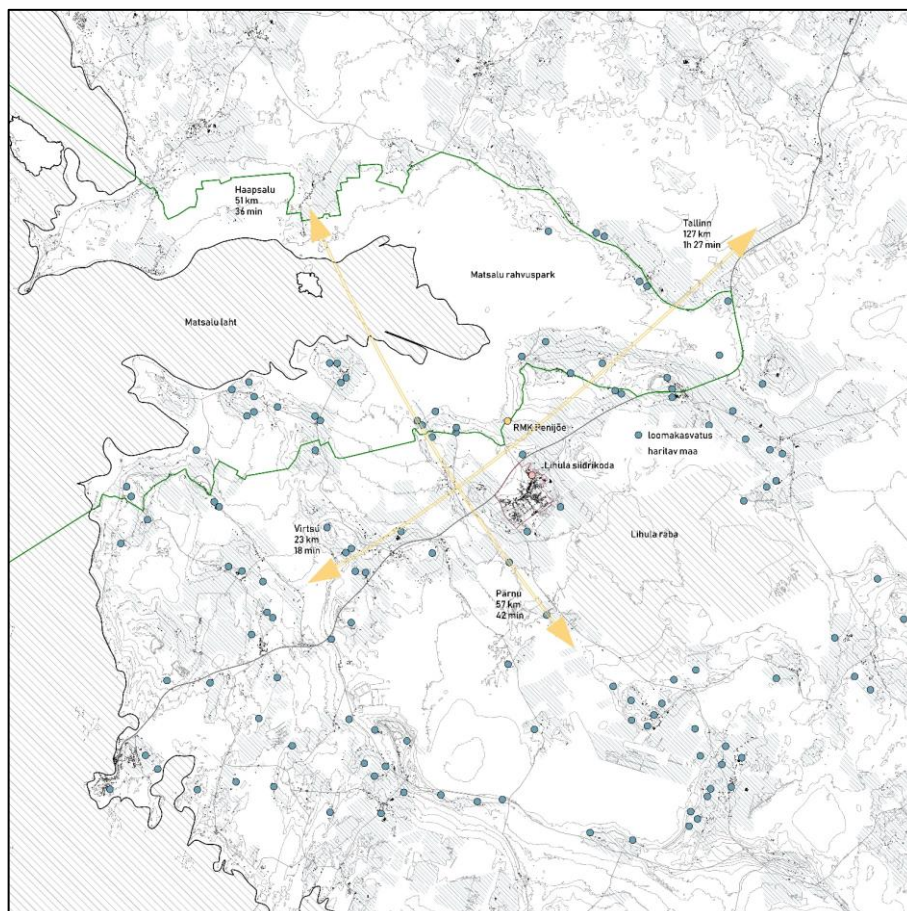
4.1 Lihula turismipotentsiaal

4.1.1 Paiknemine

Lihula üks tugevusi on tema asukoht, kus juba muinasajal olulised liikumisteed on tänaseks maanteed. Lääneranna arengukavas tuuakse välja majanduslikku potentsiaali, mida tiheda liiklusega liikluskoridorid ning Lihula paiknemine võimaldavad (Skeem 10). Arengukavas on kirjas, et kahaneva rahvastiku kontekstis on ettevõtete meelitamisel piirkonda keeruline konkureerida suuremate linnadega. Lääneranna vald ei ole optimistlik, et ettevõtlus arenema hakkaks. Sellegipoolest on arengukavas välja toodud, et üks võimalusi, mida pole veel täielikult välja arendatud, on turismi edendamine vallas (Lääneranna vald, 2018).

4.1.2 Matsalu rahvuspark

Loodusturismi vaatepunktist on Lääne-Eestis asuv Matsalu rahvuspark piirkonna turismisektorile olulise tähtsusega. Põhilise kaitse all on linnud, kuid kaitstakse ka teisi poollooduslikke kooslusi ja Väinamere kultuuripärandit (PuhkaEestis, 2021). Tegemist on looduskaitsealaga, mida külastavad aastaringselt matkalised, ornitoloogid ja muud looduse huvilised. Üks kulmineerivaid sündmusi on Matsalu loodusfilmide festival, mis tavapäraselt toimub Lihulas (MAFF, 2021). Loodusfilmi festival on Lihula jaoks tähtis sündmus ning on peamiseks külastusvoo tekitajaks Lihulas (Valk, 2020).

Skeem 10 Lihula paiknemine nii haritava maa ja loomakasvatuse vahel kui ka Lääne-Eesti ristumisteedel. Autori koostatud

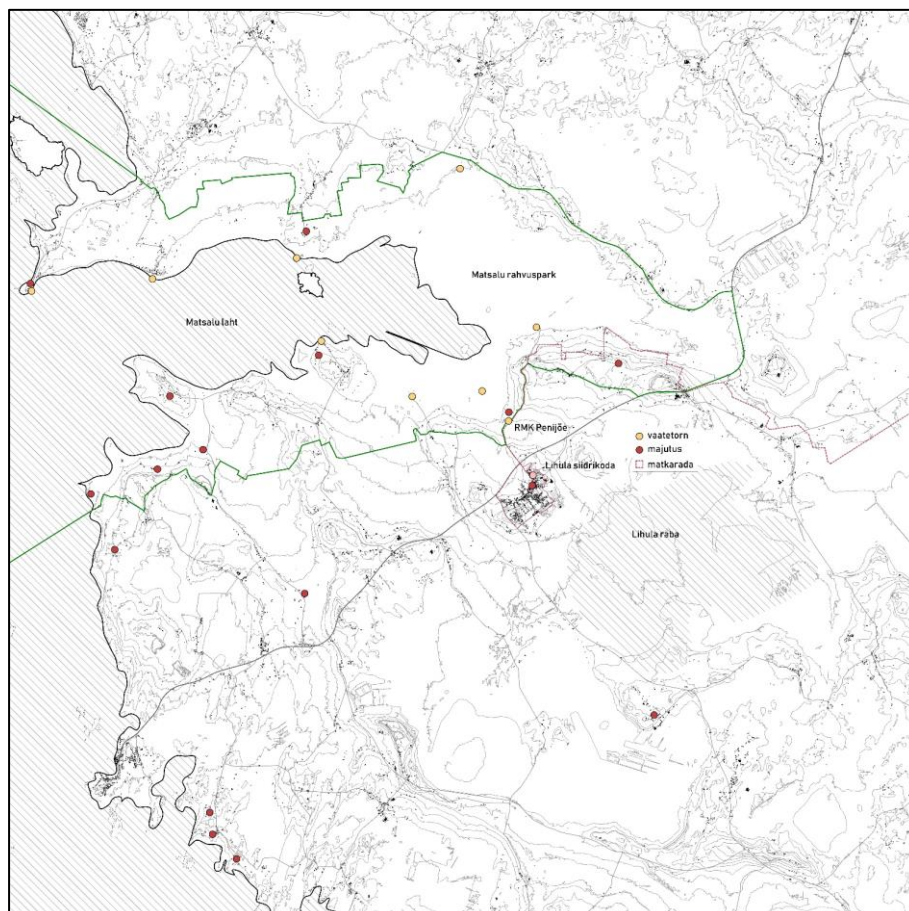
4.1.3 Potentsiaal

Lihula turismi infrastruktuur, sh. majutus ja muud vabaaja veetmise atraktsioonid on pigem puudulikud. Tihtipeale kaasneb erinevate festivalidega suurem hulk inimesi ning tänaste majutusasutuste kõrval oleks lisaruum külaliste jaoks vajalik. Praegu on Lihulas kaks majutusasutust, milleks on Lihula hostel ja Sakste maja. Lisaks sellele jäävad nii Haapsalu kui ka Pärnu enam-vähem võrdsetele kaugustele Lihulast, mis paneb turisti mitmekesisema valiku ette. Lihula asub suvise Lääne-Eesti turismi keskpunktis (Lääneranna vald, 2018).

Turismimajanduse väga järsk käivitumine võib muutuda kohalikule identiteedile pigem ohuallikaks, kui päästerõngaks (Alatalu, Sirp, 2011). Pärandi sidumisel turismiga oluline, et ei tekiks meeletut eraldiseisvat objekti, mis hakkaks dikteerima järgnevaid ruumivajadusi enda nõudmiste järgi. Just maapiirkondade puhul on oluline, et koostööks oleks võimalik kaasata erinevaid osapooli.

Sidumine Matsalu rahvusparkiga

Lihula üks suur potentsiaal on loodusturism, sest oma olemuselt on Lääneranna vald piisavalt hõre, et nautida täielikku privaatsust looduskaunis keskkonnas. Suur osa Lääneranna vallast kuulub Matsalu rahvusparki alla, mille Penijõe RMK keskus asub mõne kilomeetri kaugusel Lihulast ja on ühendatud matkarada pidi Aegviidu suunal (Skeem 11). Lisaks on Matsalu rahvusparkis veel teisi väiksemaid matkaradasid. Matsalu lahte ümbritsevad mitmed vaatlustornid, mis on sihtkohaks paljudele ornitoloogidele, linnuvaatlejatele ja muudele loodushuvilistele (Loodusegakoos, 2021).

Skeem 11 Vaatlustornid, majutusasutused ja matkarada.
Autori koostatud

4.2 Toiduturism

20. sajandi lõpus hakkas üha enam populaarsust koguma toiduturism (Richards, 2012). Toiduturism on turismi alaliik, mille eesmärk on saada reisi ajal osa kindla toiduga seonduvatest turismitoodetest või -teenustest. Võimalike tegevuste amplituuda on lai ning ulatub alates koolitustest ning toidu isetegemisest kuni mitmekäiguliste õhtusöökideni (Lilles-Nestor, 2017). Maailmas reisib ligi miljard turisti aastas ning paljude jaoks on oluline erinevate toitade proovimine ning rahvusköögi tutvumine reisi vältel (Kont, 2014).

Toiduturismi poole püüdleva piirkonnal või ettevõtjal on oluline oma niši leidmine, et ennast paremini turundada (Aava, 2017). Erinevate huvigruppide, kohalike kogukondade ning avaliku sektori spetsialistide kaasamine on võtmetähtsusega, et leida töötavaid lahendusi. Kaasamine avab võimaluse erinevatel huvigruppidel ja kogukondadel esile tõusta, rahavoogu suunata ja seeläbi kohaliku elu parendada (Rodriguez & Fuso, 2014). Seetõttu on oluline leida pikemas perspektiivis jätkusuutlike lahendusi, mis aitaksid püsida tulevikus konkurentsivõimelisena. Väga tähtis on kohaliku kogukonna vajadustega arvestamine, et ei tekiks olukordi, kui turismi infrastruktuuri kasvades tunneks kohalik üksikisik ennast kõrvaletõrjutuna (Godfrey & Clarke, 2000).

4.2.1 Toiduturismi näited

Toiduturismi edendamine läbi piirkonna eripärade, tekitab võimalusi luua erinevaid võrgustikke ning koostöövorme. See aitab majandustegevust laiendada ning ühtlasi piirkonnal konkurentsivõimelisemaks muutuda (Rahandusministeerium, 2015). Võrgustikke luues ning koostööd tehes on võimalik teineteise turismipotentsiaali suurendada, mida on ka näha 2016. aastal loodud Eesti Toidutee puhul, mille alla on koondatud erinevad teenusepakkujad (Toidutee, 2021). Eesti siidritootjate hulgas on märgata arenguid, kus nähakse teineteises pigem kolleege kui konkurente (Eensaar, 2019).

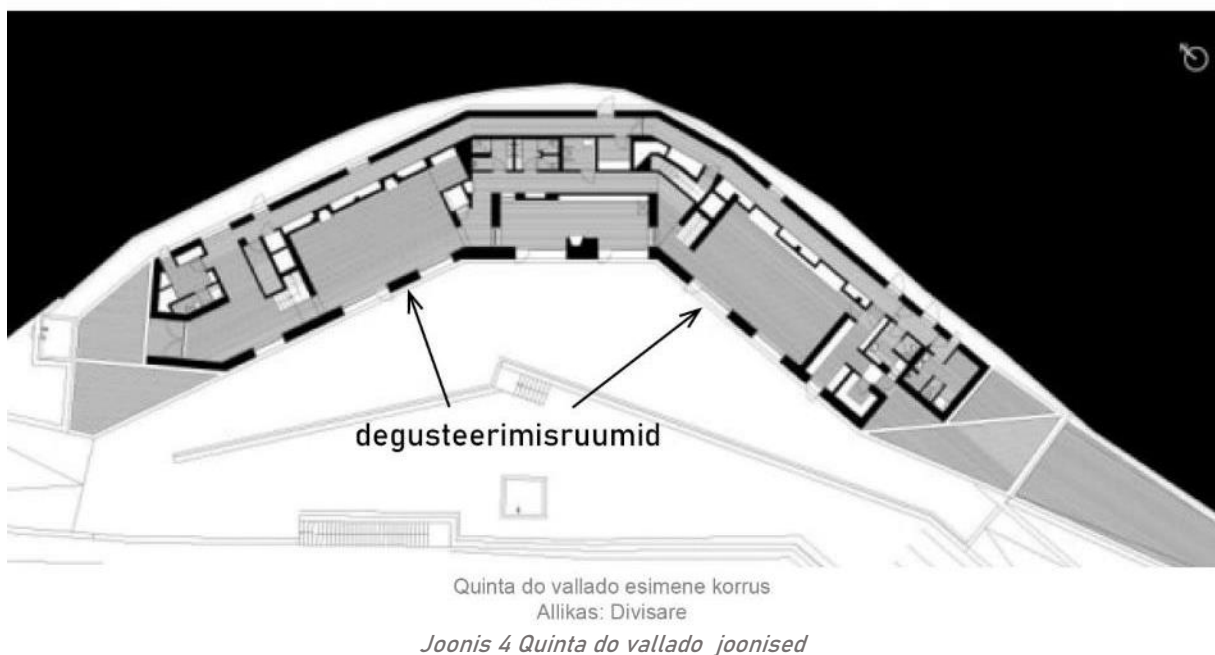
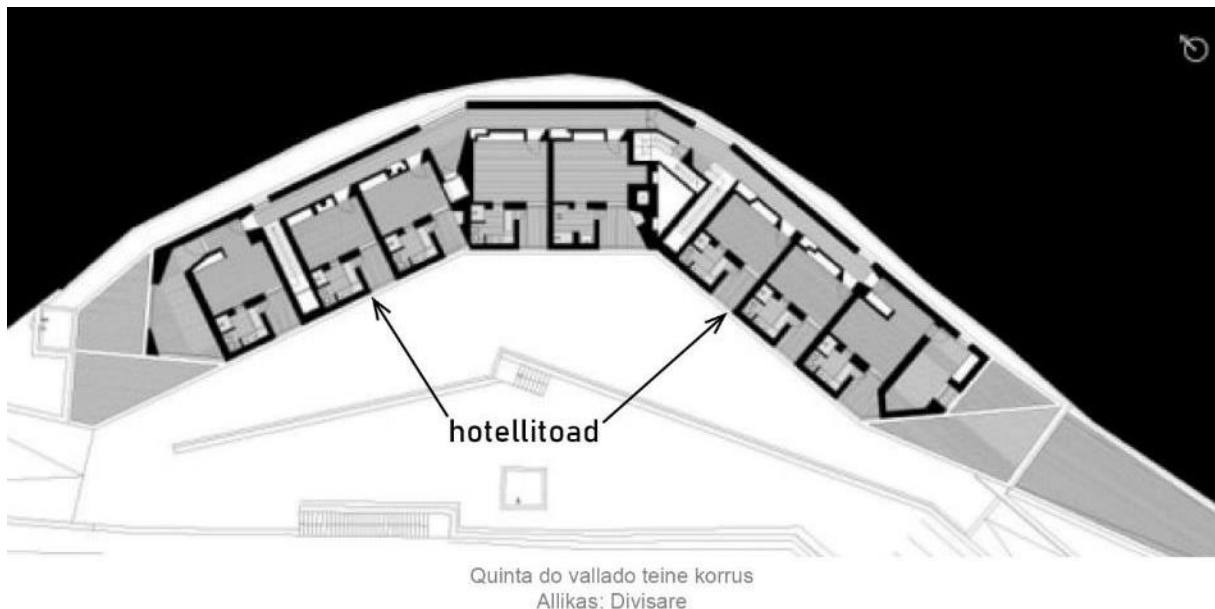
Toiduturismi kõrval on Eestis märgata jõudsalt arenevat ning kasvavat käsitööalkoholi kultuuri (Merila, 2019). Välismaal on ennast kindlamini tõestanud toiduturismiteenused, mis on seotud alkoholiga. Nende puhul on eriti oluline elamust täiendav keskkond, mis aitaks alkoholset toodet müüa ning paremini esile tõsta.

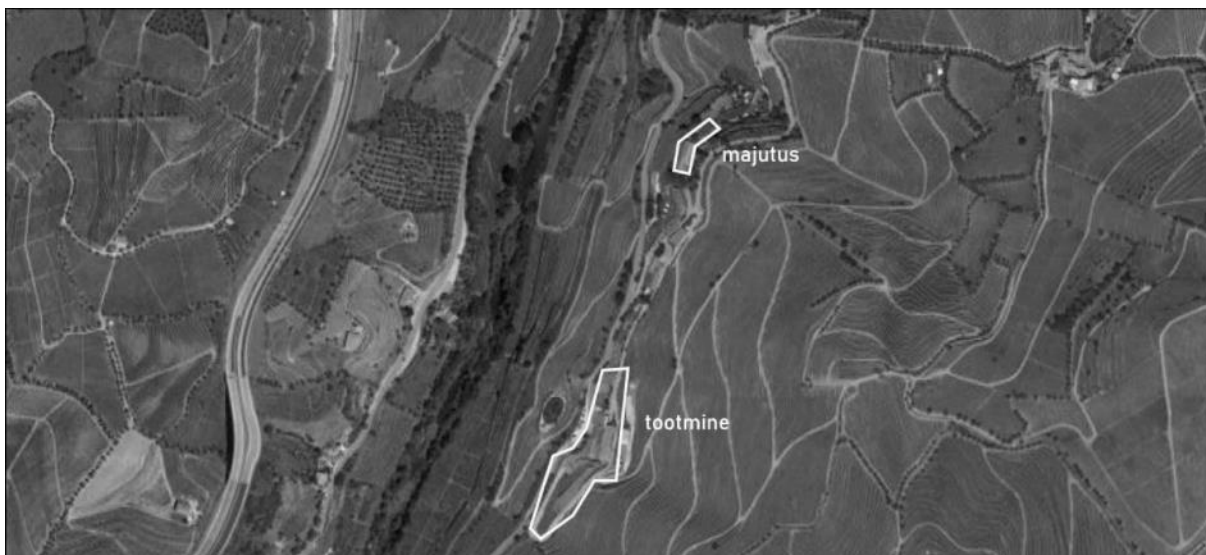
Asukoht ja elamus

Degusteerimiselamuse juures on toote enda kvaliteet koos oma erinevate nüanssidega tähtsalt kohal, ent samamoodi on ka ruumiline kogemus toote kõrval tähtsal kohal. Ruumi kaudu on võimalik toetada ning võimendada meelelisi elamusi, mida üks maitseelamus pakkuda võib (Albrecht, Boudreau, & Danielmeier, 2019). Näiteks, Austrias Langelosis asub 2005. aastal Steven Holl arhitektide poolt projekteeritud Loisiumi veinimaailm (Pilt 18), mis oma asendiplaanilise paigutuse, spaa, konverentsiruumide, restorani ja majutusega võimaldab pakkuda kliendile väga laiahaardelist elamustepaketti (Joonis 5). Programmiliselt on Loisiumi hotellis jaotatud avalikud funktsioonid esimesele korrusele ning ülemisele kahele on paigutatud majutus. Sisehoovist avaneb vaade veinikeskusele, mis on omakorda ühenduses ligi 900-aastaste veinikeldritega (ArchDaily, 2008). Selle näite puhul on oluline eelkõige

just funktsionaalne rikkus, mis on seotud toote ümber aga samuti monumentaalsuse saavutamine Põhja-Austria künkalisel maastikul.

Sarnaselt Loisiumi veinimaailmale on ka Menos É Mais arhitektide projekteeritud Quinta do vallado veiniistandus Portugalis koos hotelliga (Joonis 4). Hotell asub veiniistandusega samal nõlval, kuid veidikene eemal (Divisare, 2012). Hotellil ja veinimõisal on tugev seos piirkondliku omapäraga ning on säilitatud tugev vaadeldavus veiniistandusele ja maastikule (Pilt 17). Erinevus seisneb pigem hotellis, mis oma planeeringult on pigem hubasem ja vähem rikkalik oma ruumiprogrammis, sest eesmärk on teenindada kitsamaid sihtgruppe.

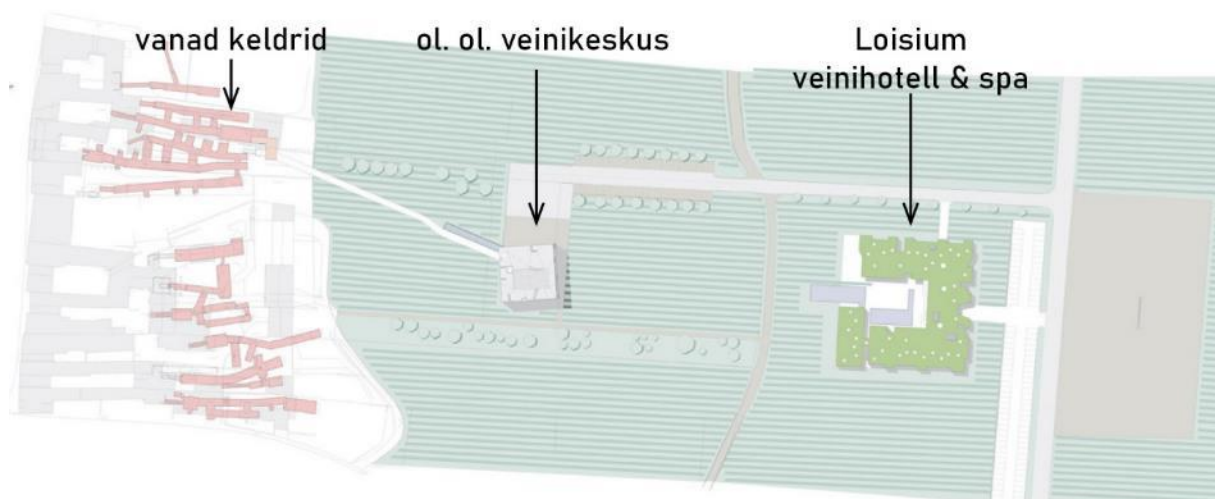
Quinta do vallado veinikompleks, paiknemine nõlval istanduse vahel
Allikas: GoogleMaps

Vaade majutushoonele, 2012
Allikas: Divisare Pildi autor: Fernando Guerra

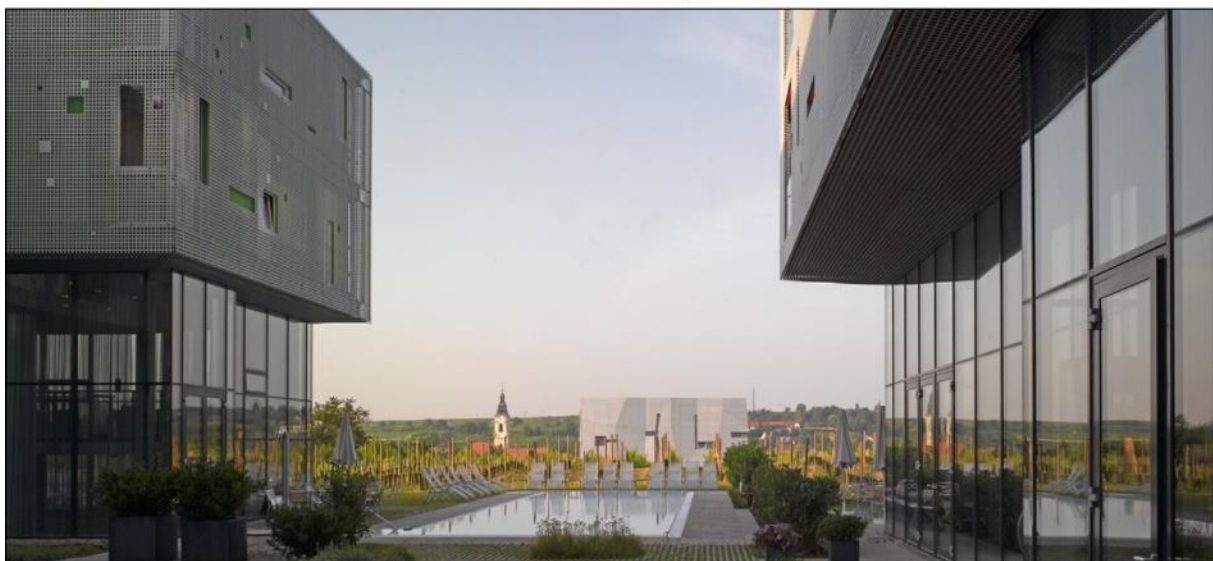
Vaade majutushoone hoovile, 2012
Allikas: Divisare, Pildi autor: Fernando Guerra
Pilt 17 Quinta do vallado pildikogumik

Loisium' veinikompleksi hoonete paiknemine
Allikas: ArchDaily

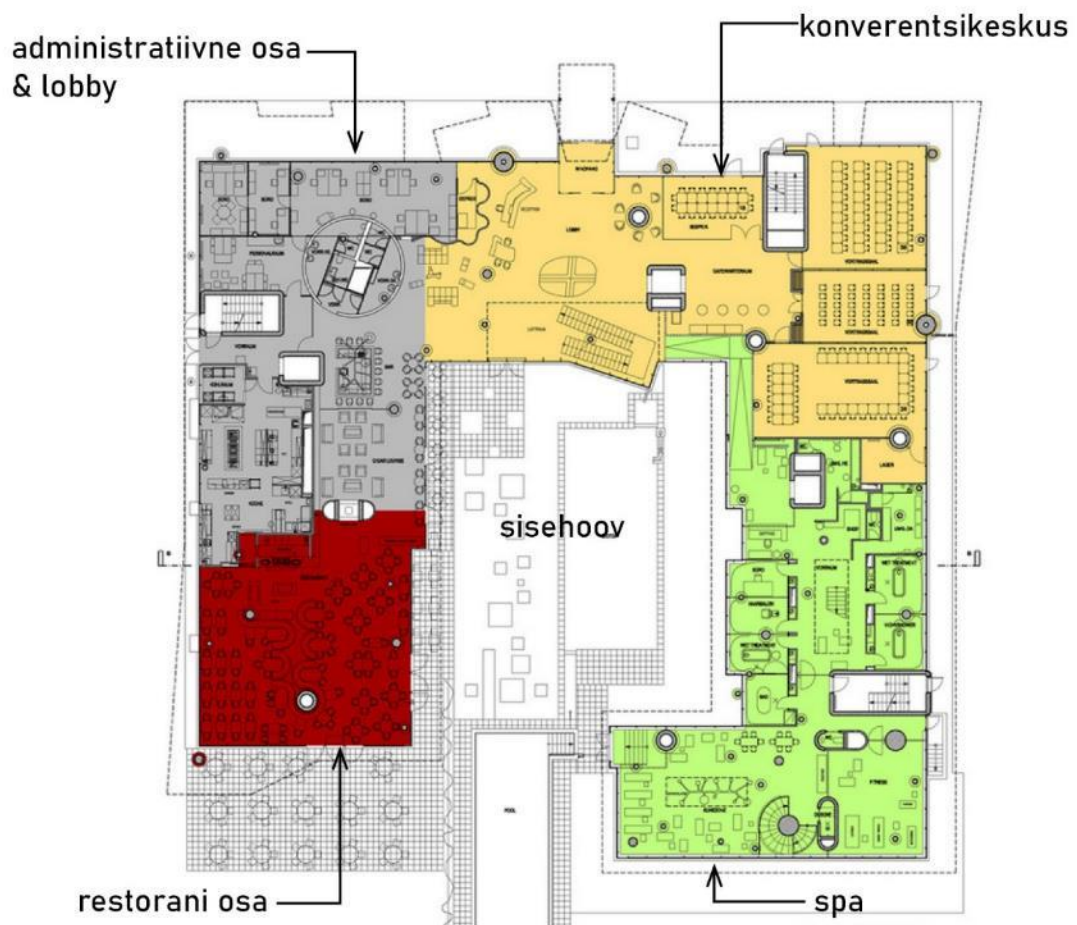

Loisium' veinihotelli & spa esifassaad
Allikas: ArchDaily

Vaade sisehoovist veinikeskusele
Allikas: ArchDaily

Pilt 18 Loisium' pildikogumik

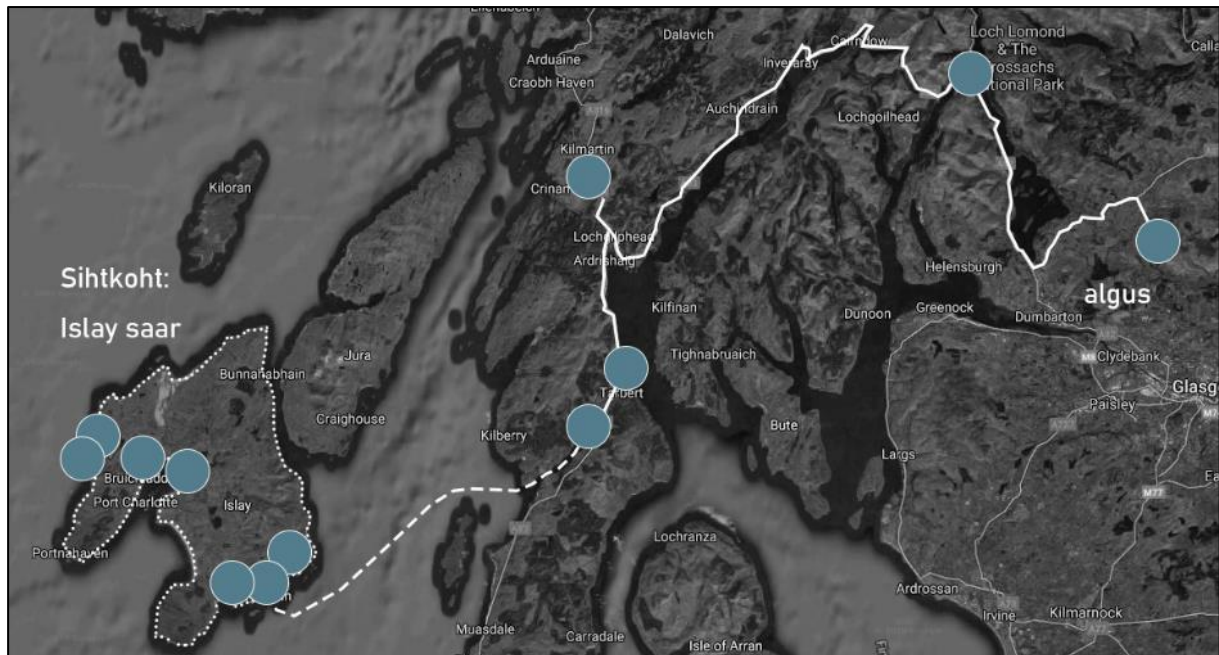

Loisium' veinihotell & spa plaanid
Allikas: ArchDaily

Joonis 5 Loisium esimene ja teine korrus

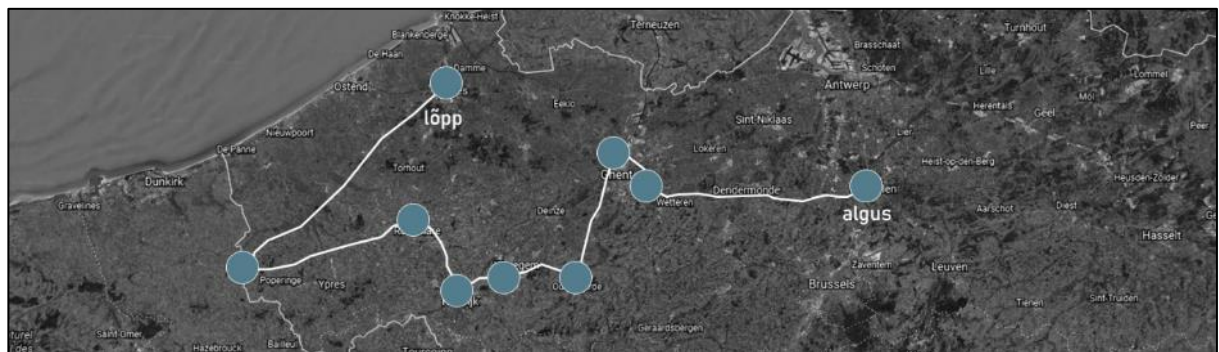
Ringreis ja elamus

Šotimaal on võimalik osta elamuspakett, mis kestab neli päeva ning on mõeldud väiksematele gruppidele. Ringreis viib Glasgow'st Islay saarele ja sel teekonnal külastatakse erinevaid vaatamisväärsusi ning seitset viskivabrikut (Skeem 12) (VisitScotland, 2020).

Skeem 12 Islay viskituuri teekond šotimaa rannikul. Autori koostatud

Belgia on tuntud oma õllekultuuri poolest ning sealne rattainfrastruktuur on piisavalt välja kujunenud, et korraldada ringreis jalgratastel (Skeem 13). Paketti kuulub rattasõit, kohalikud vaatamisväärsused, degusteerimine ja majutus (Tours, 2020). Oluline lähtepunkt on piirkondlike eripärasuste rõhutamine läbi alkoholiturismi. See omakorda toob kaasa teatud arengusuunad, kus võib nii kohalik kui ka elamuse otsija olla kasusaaja. Ühelt poolt on külastajal võimalus saada terviklikum elamus, kui on kaasatud erinevad piirkondlikud asutused ning teekonda on põimitud erinevad vaatamisväärsused. Teisalt jällegi loob see alused piirkonna aktiivsemaks koostööks, mis on tingitud suurenenud turismivoost (Aava, 2017).

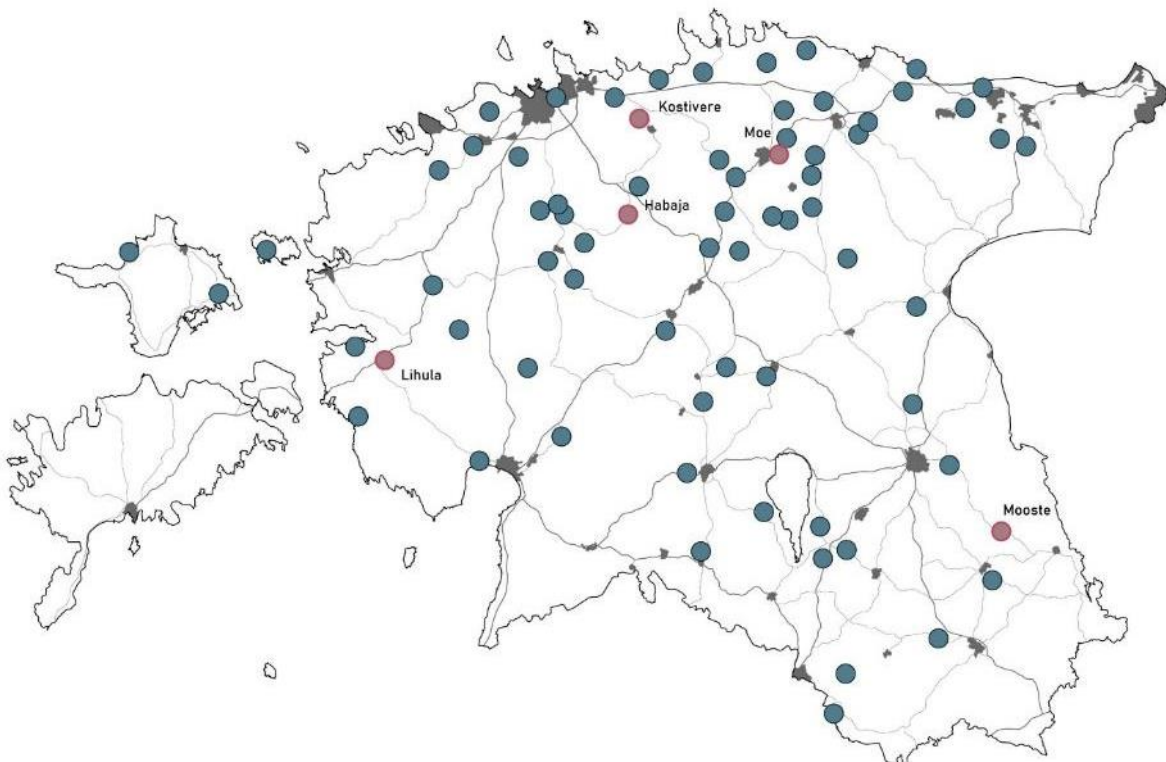

Skeem 13 Belgia jalgrattatuuri teekond läbi Belgia maapiirkonna. Autori koostatud

5 Alkoholi tootmine

5.1 Viinavabrikute lugu

Alkoholi tootmine ja tarbimine on ajalooliselt Eesti kultuuriloos olnud alati tähtsal kohal. Mõdu on kasutatud maksevahendina ning viin on olnud arstimi staatuses. Õlu oli tavapärane jook janu kustutamiseks ning pidupäev alkoholsete jookideta oli mõeldamatu (Põltsam-Jürjo, 2020). Põhjasõjaga avanes uus turg Venemaaga ning sellest tingituna sai ka jõulise tõuke viinatööstus Eestis. Sellest muutusest kuni Eesti iseseisvumiseni sõltus Eesti ja Liivimaa mõisate rikkus suurel määral piiritusekaubandusest tsaariaegse Venemaaga. Iseenesest oli alkoholi tootmine ning müük mõisnikele alati oluline tuluallikas olnud, kuid uue turu avanemisel saavutas tootmine suure mastaabi (Tiivel, 2009). Viin ja õlu muutusid tavalisemaks ja kättesaadavamaks. Viina toodeti peamiselt sellepärast, et samast ühikust toorainest sai rohkem tulu viina kujul kui õlle kujul. Lisaks aitas viinapõletus mõisatel üle saada söödapuudusest. Viinaköök oli üsna tähtis mõisakompleksi juurde kuuluv kõrvalhoone. Umbes ühe kolmandiku kasutatud vilja kaalu ulatuses sai tagasi praaga näol, mis läks edasi söödaks härgadele ja veistele (Kahk, 1992). Tavaliselt tuli talupoeg oma viljaga viinakööki kohale, et see ise teotöö korras ära destilleerida. Juhul kui viinast puudu jäi, siis talupoeg pidi pärast ise viljaga tasa maksma.

Skeem 14 Eesti viinavabrikud. Autori koostatud. Andmed: Muinsuskaitseamet

19. sajandi keskel kehtestas tsaaririik aktsiisiseaduse, mis seadis suuri nõudeid tööstusruumidele, seadmetele ning valmistoodangule (Tiivel, 2009). Sellest tingituna polnud väikesed viinaköögid, kus pruuliti ka õlu, enam mõistlikud ning olid sunnitud suurendama tootmismahu ja laienema viinavabrikuteks. Seda illustreerib selgelt asjaolu, et 19. sajandi lõpuks oli Eestis 527 viinaköögist järel vaid pooled ning neist enamus Põhja-Eestis (Skeem 14), kus oli valminud Peterburi-Tallinna raudteeliin (Tiivel, 2009). Seetõttu on viinavabrik Lääne-Eestis ning saartel iseenesest ainulaadne ning sealne toodang läks ka peamiselt kohalikku tarbimisse (Kahk, 1992). Samas jällegi oli viinapõletamine üks Mahtra sõja põhjustest, sest on teada, et mäss läks lahti seetõttu, et talupojad keeldusid järjest kasvanud abiteokohust täitmast, aga viinapõletamine ja sellega seotud tööd moodustasid abiteost suure osa (Tiivel, 2009). Tarvidus viinavabrikute järele kahanes Eesti iseseisvumisel, sest turg Venemaaga katkes ning toodangu maht ületas kõvasti kodumaa endi vajaduse. Lisaks võeti vastu 1920. aastal „kuiv seadus“, mis vähendas vajadust alkoholi järele veelgi (Kirm, 2015). Väiksemad ning nõrgemad viinavabrikud kaotasid oma esialgse funktsiooni, seadmed müüdi maha ja kui võimalik, siis kohandati hooneid ümber uute funktsioonide täitmise eesmärgil, sest tegemist oli tööstusruumidega. Säärase nihke tõttu tootmismaastikul on viinavabrikute üldine saatus pigem nukker.

*Pilt 23 Viina põletamine.
Allikas: Ajapaik, Johann Kokla fotoalbum, ERM*

Viinavabrikute saatus

Mõningates viinavabrikutes tootmine jätkub, kuid enamus viinavabrikuid on tänaseks ümberkohandatud konverentside pidamiseks ja majutusasutusteks. Viinavabrikute võrdluse tabel toob välja, mis tänaseks renoveeritud viinavabrikutes toimub. Paljuski on nende saatus seotud hoone kasutusele võtmisega ning investeeringute saamisega (Tabel 1).

	Mooste	Moe	Habaja	Kostivere	Lihula
Ehitusaasta	1909	1887	1891	19. saj II pool	19. saj keskpaik
Mõisakompleks	jah	jah	jah	jah	jah
Linn / Alevik / Alev / Küla	alevik	küla	alevik	alevik	linn
Muinsuskaitse	jah	jah	jah	jah	jah
Seisund	hea	hea	hea	halb	vare
Keskkond	Mooste mõisakompleksis, läänes Mooste järv	kõrvalmaantee ning Valgejõe vahel, Moe paisjärv lähedal	tugimaantee ääres Habaja mõisast veidi eemal, tiik lähedal	kõrvalmaantee ääres läänes mõisapark põhjas peahoone	Lihula linnusemäe jalamil, põhjas vallikraav, läänes laohooned, tugimaantee ääres
Tegevusvaldkond	majutus, konverentsiruumid	viinavabrik, ekskursioonid	elamu, veinivabrik, kohvik, näitusesaal	vare projekt tehtud	vare võsa
Omand	eraomand	eraomand	eraomand	eraomand	munitsipaalomand

Tabel 1 Viinavabrikute võrdlus. Autori koostatud

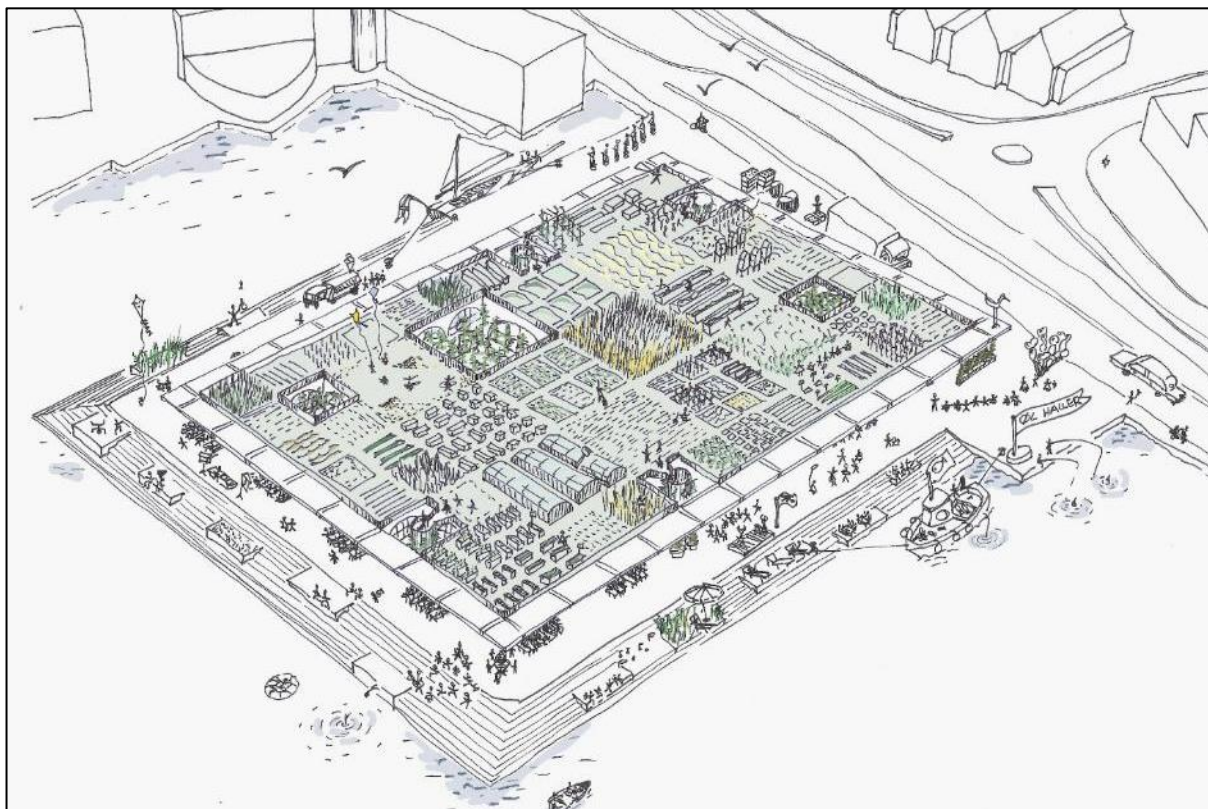
5.2 Tootmine tänapäeval

Tänapäevaste industrialiseeritud tootmisüksuste kõrval on eelmisel kümnendil üles kasvanud korralik käsitöölle kultuur. Müügitahud kasvavad keskmiselt 20% aastas ning paljudel tootjatel on soov kasvada veelgi suuremaks ning vajadusel laieneda välisurgudele (Merila, 2019). Tänu käsitöölle kiirele arengule on hoogu saanud erinevad käsitöösiidri, -veini ja muude peenemate napsude valmistajad.

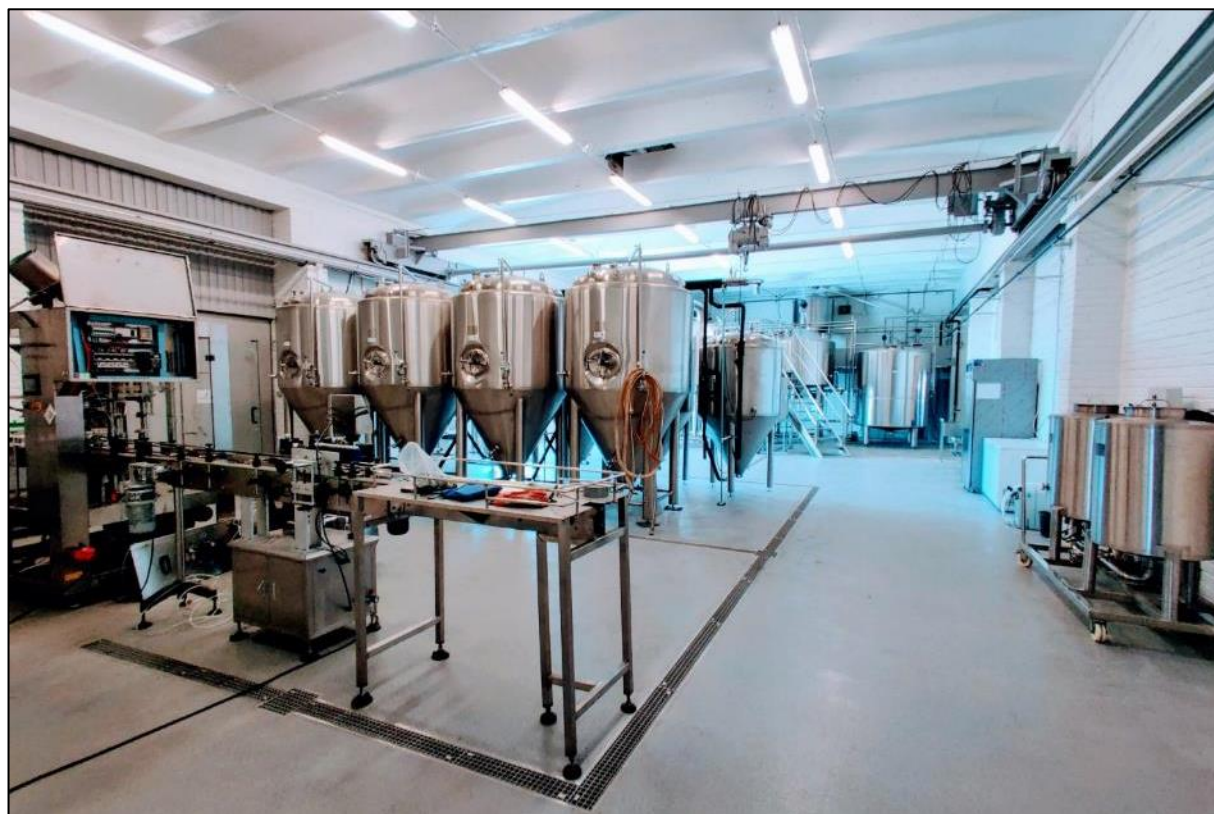
Rohujuure tasandil on ruum tootmise ümber pigem teisejärguline, sest kõige olulisemad on erinevad seadmed ja mahutid, et midagi toota. Seetõttu on väga tavapärane, et mõni tootja on rajanud oma esialgse tootmise tühjas garaažis (Põhjala, 2021). Tootmismahu kasvades ning laienedes leitakse, et ennast tuleb paremini müüa, mistõttu kanda on kinnitanud ärimudel, kus tootmine ja baarimelu on viidud kokku. Ühelt poolt loob see läheduse alkoholi ning tootmisprotsessiga, kuid teisalt ka teatud eksklusiivsuse. Tegemist ei ole enam nii konkreetse toote kvaliteediga, vaid pigem juba elamusega, mistõttu ruum ja keskkond on oluline faktor meelelise elamuse kujundamisel (Murray, Foley, & Lynch, 2010). Üks selliseid kohti Tallinnas on Humalakoda, mis asub otse linna tuiksoonel, Balti Jaama turul ja kus õlle pruulimine toimub baarileti taga.

Samas on arenguid teistsuguste tootmiskontseptsioonide poole, kus lisaks tootmise lähemale toomisele pakutakse ka laiemaid vabaaja veetmise võimalusi ning erinevaid koolitusi, et õpetada külalisi ise oma siidrit või õlut valmistama. Näiteks, Veinivilla Valgejõe külas pakub võimalusi osaleda koduveini koolitusel (Veinivilla, 2021). Taani arhitektuuribüroo COBE pakkus välja uue kontseptuaalse lahenduse Lervigi pruulikojale, kus endisele sadamakaile loodi uuenduslik vabaaja keskus, mille südameks oli käsitöölle pruulimine (Leardi, 2017). Tavapärane tootmine üldjuhul ei nõua ilusat ruumi, kuid kui eesmärk on tootmisprotsessi näidata ning eksponeerida, siis võiks see olla esinduslik (Pilt 20).

Käsitöölle kultuur Eestis on pärit välismaalt, kuid Eesti kontekstis on see sellegipoolest oluline, sest see on vähe levinud. Sama on toimunud ka mustlaspruulimise arenguga Eestis. Mustlaspruulimise puhul ei ole tegemist enam tootmispinda omavate pruulikodadega, vaid õllepruulija või isik, kes soovib, et talle õlut pruulitaks, rendib kokkulepitud ajaks pruulikoja ruumid. Selline paindlik õlle tootmine võimaldab justkui rännata ringi erinevate pruulikodade vahel ning toota vastavalt nõudlusele. Sarnaselt on toiminud Anderson's Craft Brewery, kes peale pikemat mustlaspruulikojana tegutsemist lõpuks piisavalt kasvas, et endale oma pruulikoda teha (Pilt 19) (Delfi, 2020). Koroonapandeemia ajal on inimeste huvi koduse alkoholi tootmise vastu suurenenud, sest soovitakse ise katsetada ja proovida. (Veskus, 2020).

Pilt 20 Lervigi pruulikoda Allikas: COBE

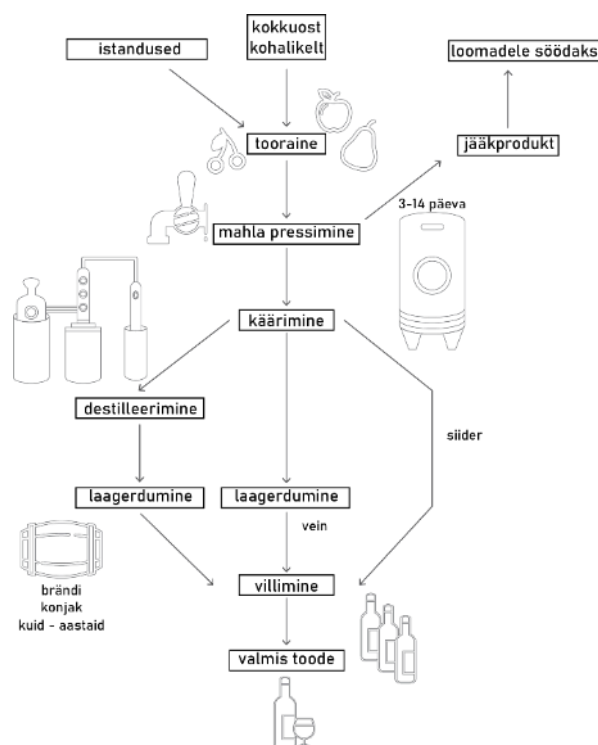
Pilt 19 Anderson' pruulikoda. Allikas: Delfi

Siider

Nii nagu õlle, nii ka siidri puhul on Eesti alkoholitööstuses märgata arenguid. Siidri valmistamisega on pigem tegemist niisuga – Eesti siider pole õllega võrreldes nii suur peavoolutoode. Ühtpidi on Eestis väga kvaliteetseid siidreid ja koduveine valmistavad ettevõtted, kuid teisalt konkureeritakse paljude harrastajatega, kes oma mahla käärima otsustavad panna. Nii nagu õlle tootmine, on ka siidri ning koduveini tegemine nüansirohke ettevõtmine. Alates selles, millist toorainet kasutatakse, kaua käärimisprotsess kestma peaks ning kuni selleni kaua toode järelküpsseb. Mõni siider võib lausa neli aastat küpseda (Eensaar, 2019).

5.2.2 Tootmisskeem

Alkoholi tootmisel on kõige tähtsam vesi ja tooraine. Vett on võimalik filtreerida vastavalt vajadusele, kuid tooraine nii paindlik ei ole. Seetõttu on tavapärane, et veini tootjad lasevad endale spetsiaalseid viinamarjasorte istutada, mis on sobivad spetsiaalselt veini tootmiseks (McGee, 2004). Sama tehakse ka Eestis – õunaveini ja –siidri tootjad kasvatavad kindlaid sorte, et pärast õunamahl käärima panna. Üks võimalus alkoholi tootmise juures on põllumaade ja kasutuseeta maalappide kasutusse võtmine. Maaomanik võib ise vajalikke viljasorte kasvatada või isegi vajadusel maa välja rentida. See loob koostöö võimaluse õllepruulija ja maaomaniku vahel, kus kasu saavad mõlemad. Sarnasel viisil otsivad näiteks ka lamba- ja veisekasvatajad võimalusi ümbruskonna maaomanikelt, et saata oma kari nende maalapile nosima. Sarnane situatsioon on ka alkoholitootmisel, kus tootmisjäägid, näiteks õlleraba või õunavilja jääk, on võimalik anda loomadele söödaks (Skeem 15) (Moora, Urbel-Piirsalu, & Viilvere, 2015).

Skeem 15 Siidri, veini ja brändi tootmisskeem.
Autori koostatud

5.2.3 Näiteid tootmisest

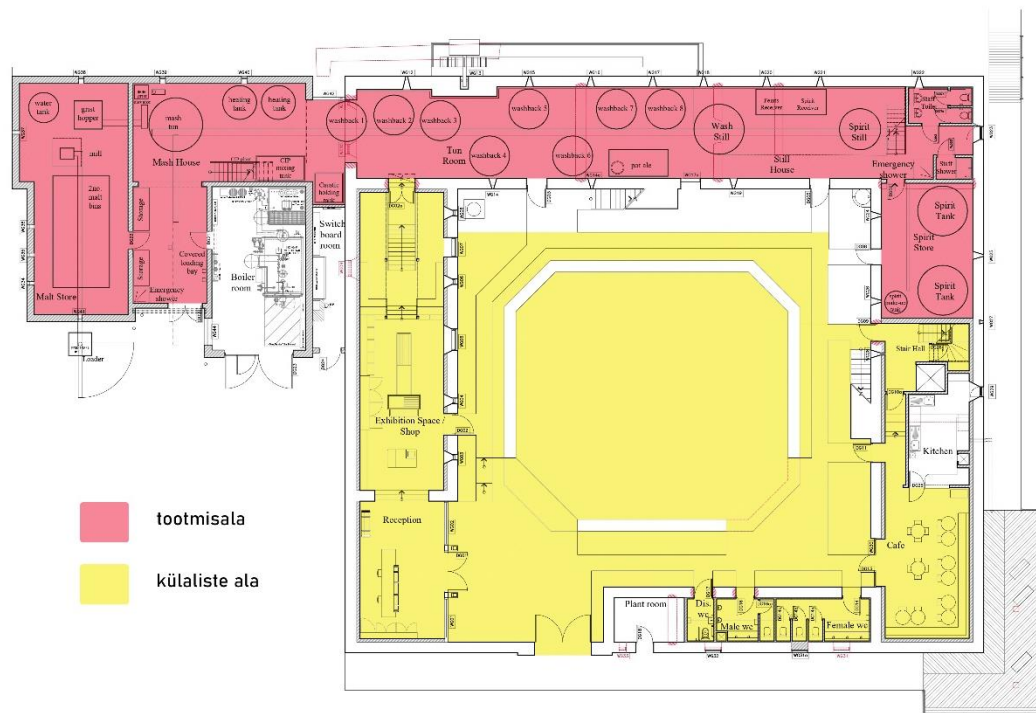
Viskivabrik: Torabhaig

Šotimaa lääneranniku Skye saarel Teangue külas asub Torabhaigi destilleerimisvabrik, mis suudab toota umbes pool miljonit ühelinnaseviskit aastas (Pilt 21). Tegemist on endise talukompleksi renoveerimisprojektiga. Äriliselt mängisid kaks tegurit olulist rolli -- nimelt oli piirkonnas hea allikavesi ning talukompleks asus allikale lähedal. Alkoholi tootmisel mängib vesi väga suurt rolli, sest see mõjutab maitset ning hea vee olemasolu aitab vältida vee töötlemist, mis on lisakulu. Hoone projekteerimise protsess oli pikk. Projekteerimine algas 2005. aastal ning ehituseni jõuti alles 2014. aastal. Hoone renoveeriti kolmes etapis ning sai valmis 2017. aasta lõpus (Nicoll, 2020). Programmiselt on hoone jagatud kaheks osaks: külalistele ligipääsetav ala ning personali ala. Oluline lisandväärtus oli võimalus eemaldada ettemääratud kohast katus, et vajadusel vahetada välja tootmisseedmeid. Modernsetes hoonetes on selline lahendus üldjuhul võimaldatud n-ö. ohverdatava seinaga, mille võib vajadusel maha lammutada ja seejärel jälle üles ehitada (Nicoll, 2020).

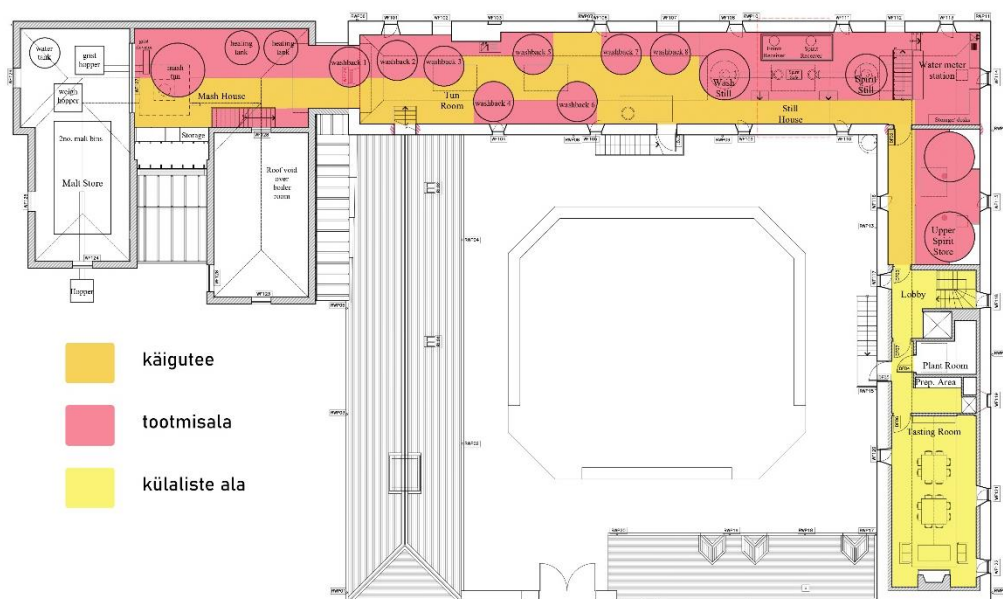
Vabriku tootmisala on paigutatud põhjaossa ning külaliste ala lõunaossa (Skeem 16, Skeem 17). Kuna mahutid on suured, siis nende teenindamiseks oli vajalik lisada tõstetud koridor, mis ühtlasi töötab ekskursionide ajal ka külaliste teekonnana. Olemasoleva taluhoone struktuur võimaldas paigutada mahutid lineaarselt, mis tagas samal ajal nii töötajate kui ka külaliste parema kulgemise hoonetes. Tooraine saabub tootmisse lääne poolt ning ida poolt väljub valmis viski. Selliselt on töölistel tööd kergem organiseerida, sest tegemist on lineaarse protsessiga. Selline lahendus võimaldab külalistele paremat elamust, eriti just tootmisprotsesside selgitamisel (Nicoll, 2020). Tänapäeval on toote müümiseks väga oluline tootmisprotsessi tutvustamine ja toote degusteerimine.

Pilt 21 Vaade Torabhaigi viskivabrikule. Pildi autor: Dawn Nicoll

Skeem 17 Torabhaigi viskivabriku esimese korruse funktsionaalne jaotus,
Allikas: Simpson & Brown Architects

Skeem 16 Torabhaigi viskivabriku teise korruse funktsionaalne jaotus,
Allikas: Simpson & Brown Architects

Pruulikoda: Junction Craft Brewery

Junction Craft Brewery on Kanadas asuv pruulikoda, mis tegutseb endises renoveeritud tööstushoones. PLANT arhitektid on loonud omapärase olukorra pruulikoja *taproom* ala ning tootmisala vahel. Tavapäraselt on hügieeni nõuete tõttu alkoholi tootmine eraldatud ruumis toimuv protsess, ent selles Kanada pruulikojas on see barjäär eemaldatud (Skeem 20, Skeem 19, Skeem 18). Lisaks sellele on võimalik tootmisala kasutada ürituste korraldamiseks (Pilt 22, Pilt 23) (PLANT, 2021). Alkoholi tootmisel pannakse aina rohkem rõhku esinduslikkusele ning meelelahutusele. Junction Craft Brewery on leidnud võimaluse pakkuda veelgi suuremat eksklusiivsust. Säärane keskkond võimaldab üha enam tuua toodet tarbijale lähemale.

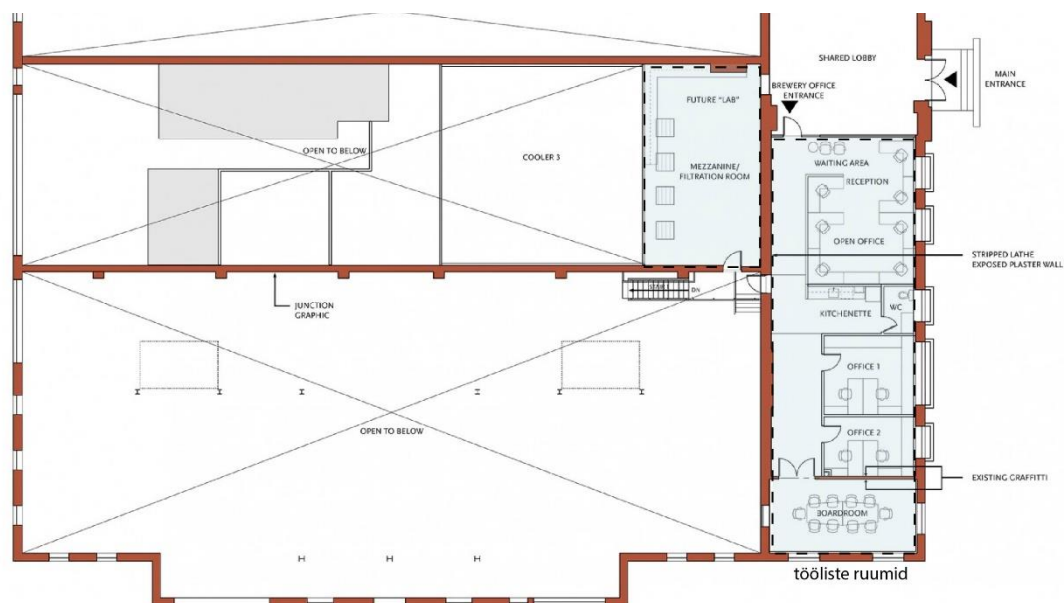
Pilt 22 Vaade Junction Craft Brewery tootmisalale degusteerimisürituse ajal. Allikas: PLANT

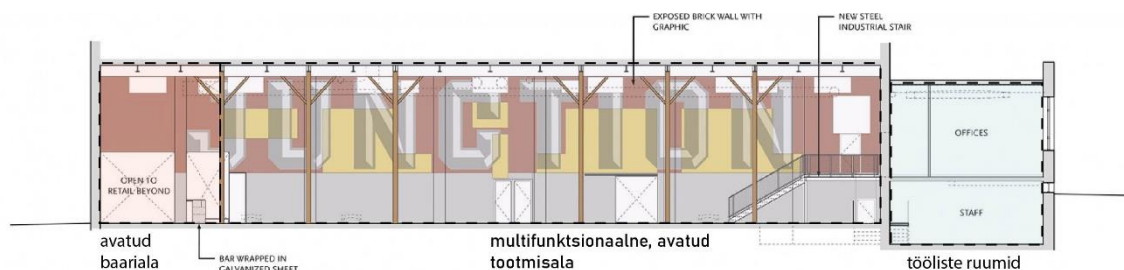
Pilt 23 Vaade Junction Craft Brewery tootmisalale kontserdi ajal. Allikas: PLANT

Skeem 20 Junction Craft Brewery esimese korruse funktsionaalne jaotus. Autori koostatud. Allikas: PLANT

Skeem 19 Junction Craft Brewery teise korruse funktsionaalne jaotus. Autori koostatud. Allikas: PLANT

Skeem 18 Junction Craft Brewery lõige. Autori koostatud. Allikas: PLANT

Veini- ja siidritegu: Habaja viinavabrik

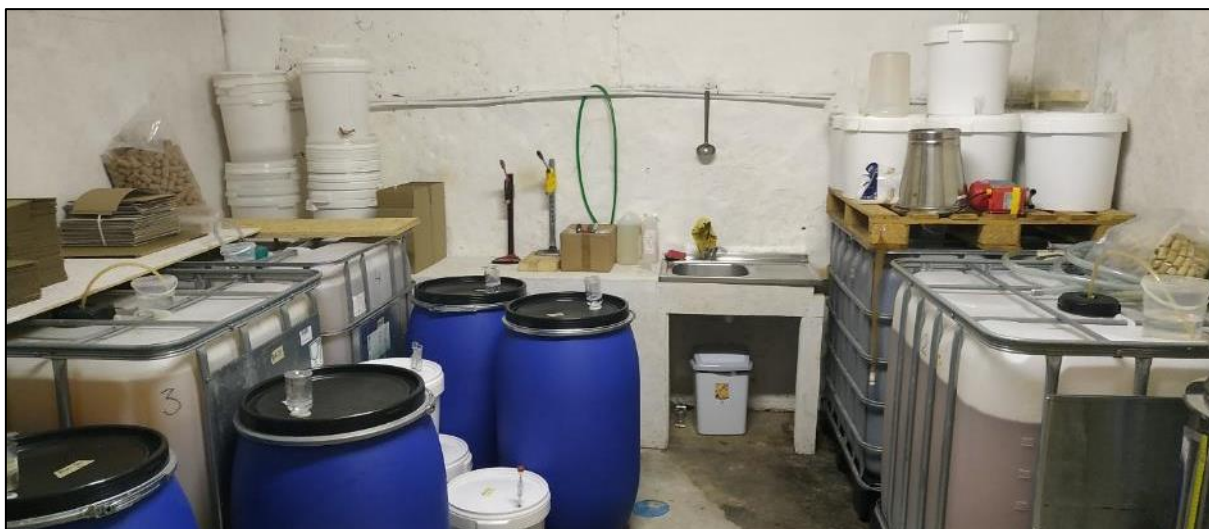
Kohalikul tasandil on kogukonnale oluline, et oleks võimalus öelda, et nende juurest on midagi pärit. Seetõttu võib ka kohalik väikeettevõtja julgustust saada, et oma tootega turule tulla. Näiteks on Habaja mõisakompleksis viinavabrik, mis jätkuvalt kasutuses alkoholi ja elamuste pakkumiseks (Pilt 24).

Habaja mõisa viinavabriku ehitusega tehti algust 1891. aastal. Enne Teist maailmasõda ehitati pööningule korterid. Nõukogude ajal kuulus Habaja mõis sovhoosile, mistõttu asus viinavabrikus sovhoosi saun. Pärast Eesti taasiseseisvumist kuni hoone erastamiseni, olid viinavabrikus korterid. Esialgu hakkas uus omanik Villy Palmets hobi korras koduveini valmistama, mida kohalikud kiitsid. Seejärel lõi ta oma ettevõtte ning hakkas Habaja viinavabrikus oma veini villima (Joonis viide) (Kolk, 2020).

Kuna Habaja viinavabrikus olid korterid juba olemas, siis kolis Villy sinna oma perega sisse. Selleks, et veini ja siidrit teha, piisas ainult viinavabriku ruumiprogrammi reorganiseerimisest, et tekitada tootmisala ning aktsiisiladu. Nii tootmine kui ladu on mahutatud ära umbes 30 m² peale (Pilt 25, Pilt 26). Villy Palmets suutis tekitada ebatavalise olukorra oma brändi loomisel. Ühtpidi on viinavabrik ta perele koduks, kuid teisalt on see ka tootmishoone. Ettevõtte väiksus ning asukoha hubasus on ühed peamised tegurid, et selline sümbioos edukalt toimib. Tavapärase *taproomi* (Pilt 27) töötajate ja muude administratiivsete tegevuste asemel on perekond nädalavahetusei kohviku ülalpidamiseks kaasatud. Viinavabrikus on võimalik on teha lühikesi ekskursioone tootmisalal ning külastada parasjagu käimasolevat näitust, mille ruumid on endises pesuköögis. Tootmiseks vajaminev tooraine on pärit kohalikelt või ümbruskonna edasimüüjatelt. Üldjuhul ostetakse tooraine juba mahlana sisse (Palmets, 2020). Habaja viinavabrik on hea näide, kuidas ettevõtte toimimisse on kaasatud erinevaid osapooli kogukonnast.

Pilt 24 Habaja viinavabrik. Autori pilt

Pilt 25 Vaade Habaja viinavabriku käärimisalale. Autori pilt.

Pilt 26 Vaade Habaja viinavabriku laagerdumisalale. Autori pilt.

Pilt 27 Habaja viinavabriku kohvik. Autori pilt.

5.3 Lihula viinavabrik

Lihula viinavabriku täpne ehitusaasta pole teada, see jääb 19. sajandi keskpaika. Sellegipoolest on võimalik täheldada 1823. aasta linnusemäe kaardil, et vallikraavi lõunapoolse otsa juures on olnud hoone, mis võis olla kunagine viinaköök. On võimalik, et läänetiiva võlvkelder pärineb endiselt hoonelt. Lihula viinavabrik oli sarnaselt mõisa peahoonele klassitsistlikus stiilis ehitatud paekivihoone. Esifassaadi kahekorruseline keskosa on tööstushoone kohta väga esinduslikult kujundatud. Taotletud on klassitsistliku portikuse muljet pilastrite, kolmnurkse frontooni ja segmentakendega. Lihula viinavabrik on üks suurejoonelisemaid ja esinduslikumaid selle hooneliigi esindajaid Eesti mõisaarhitektuuris (Kultuurimälestiste riiklik projekteerimise instituut, 1984).

Viina toodeti Lihula viinavabrikus kuni Eesti Vabariigi alguseni, sest iseseisvumisega monopoliseeriti viina tootmine ning Lihula viinavabriku destilleerimisseadmed otsustati maha müüa (Pilt 28). Sellele vaatamata ei jäänud viinavabrik kasutusele. Peagi hakati seal hobusega vilja jahvatama ning hiljem Nõukogude Liidu perioodil kedrati seal villa, siis täitis see puidutöökoja funktsiooni ning lõpuks ehitati sinna ka paar korterit. Hoone pidi uute funktsioonide ning nõudmistega kohanema. Viinavabriku praeguses seisundis on selgelt välja loetav, et viinavabrikule on erinevaid osi juurde ehitatud. Juurdeehituste puhul on näha seintes eri perioodidel tehtud parandusi ning avade kinniladumisi, mis on loetav erineva müürialaotise tõttu (Pilt 29). Viinavabrik oli kasutuses kuni põlenguni 1983. aasta septembris. Põleng sai alguse puidutöökojast ning vabrik hävines täielikult, ainult müürid jäid püsti (Sits, 2021). Vabrik on tänaseni varemetes (Pilt 29).

Suur osa Lihula mõisa viinavabriku toodangust läks kohalikele müügiks ja tänu sellele mõis ka rikastus. Tooraine tuli piirkonna põldudelt ning viinapõletamise jääk läks veistele söödaks. Sõltumata sellest, et viinategu oli talupoegadele teotöö, mängis viinavabrik ikkagi olulist rolli Lihula aleviku arengus kui ka erinevate läbirändajate kokku toomises. Seda ilmestab hulk kõrtsihooneid Lihula peatänava ääres (Mandel, 2021).

Lihula viinavabrik räägib lugu pidevast kohanemisest uute nõudmistega, tegu on ajas muutuva hoonega. Fotomaterjal ja ka pärast põlengut tehtud mõõdistus, toovad välja, kuidas hoonet on pidevalt täiendatud juurdeehitustega (Kukkur, et al., 1987). Mõni aken on kinni müüritud, mõni sein on maha löödud ning mõni trepp on juurde ehitatud. Viinavabriku varemetes näha, kuidas mõnes kohas on müürialaotus erinev või karniis jookseb juurde ehitatud mahust läbi. Sellised muutused aitasid viinavabrikut hoida tolleaegsetele elanikele tähendusrikkana, mis ühtlasi aitas viinavabrikul paremini säilida. Poleks põlengut olnud, oleksid seal täna tõenäoliselt siamaani töökoda ning mõned korterid alles.

Vaade viinavabriku tagaküljele, esiplaanil vallikraav.
Allikas: <http://ankasiin.blogspot.com/2013/11/lihula-mois.html>

Vaade vallikraavi sillale, 1913
Pildi autor: Friedrich Kohtitsky

Vaade viinavabriku esifassaadile
Pildi autor: Jaan Rannik

Pilt 28 Pildikogumik Lihula viinavabrikust

Vaade Linnusemäelt viinavabriku ida tiivale.
Autori pilt.

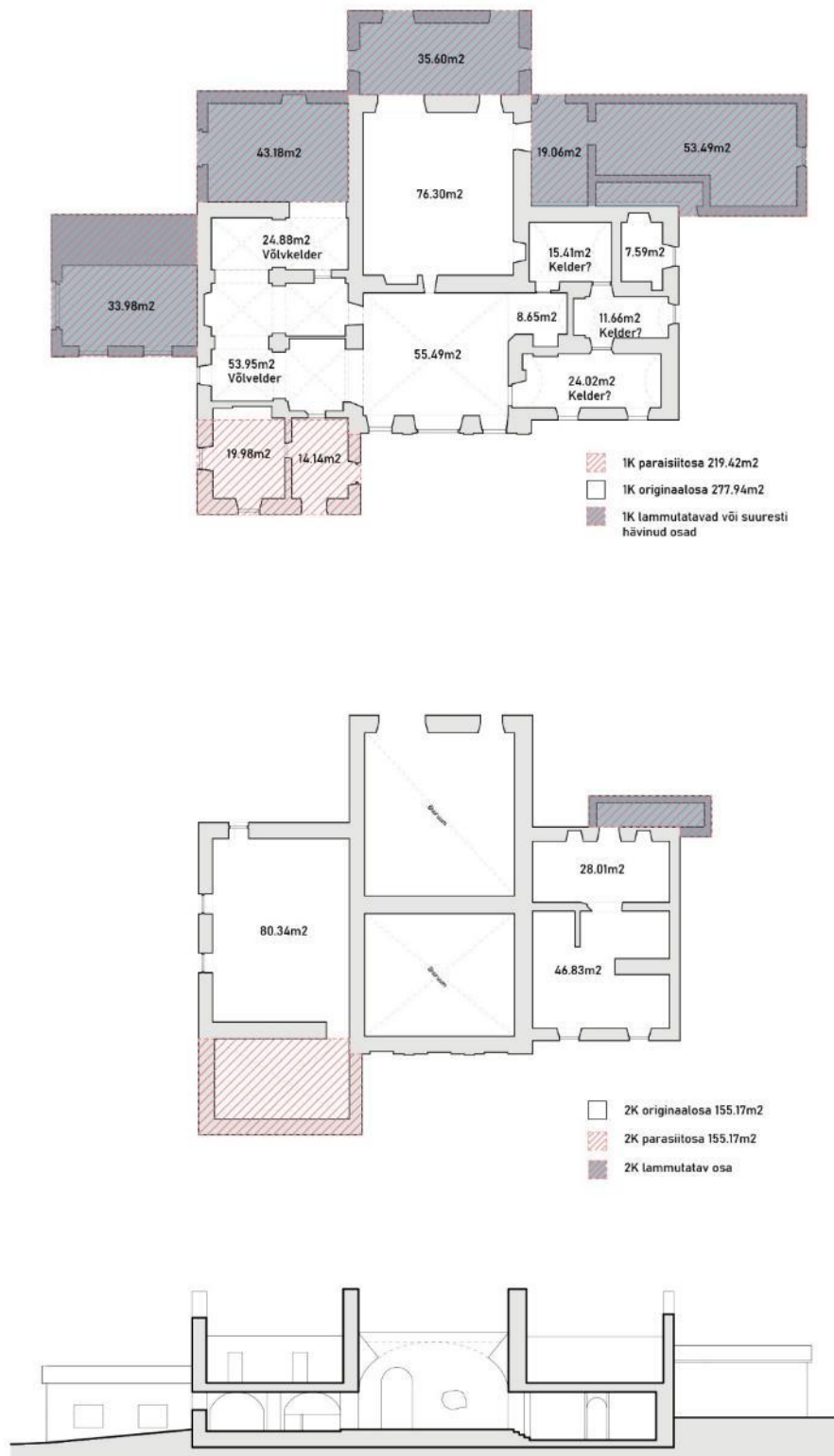

Vaade parasaitosale, erinev müürlaotis peamahust.
Autori pilt.

Lihula viinavabriku esifassaad frontooni ja nelja pilastriga.
Autori pilt.

Pilt 29 Pildikogumik Lihula viinavabrikust

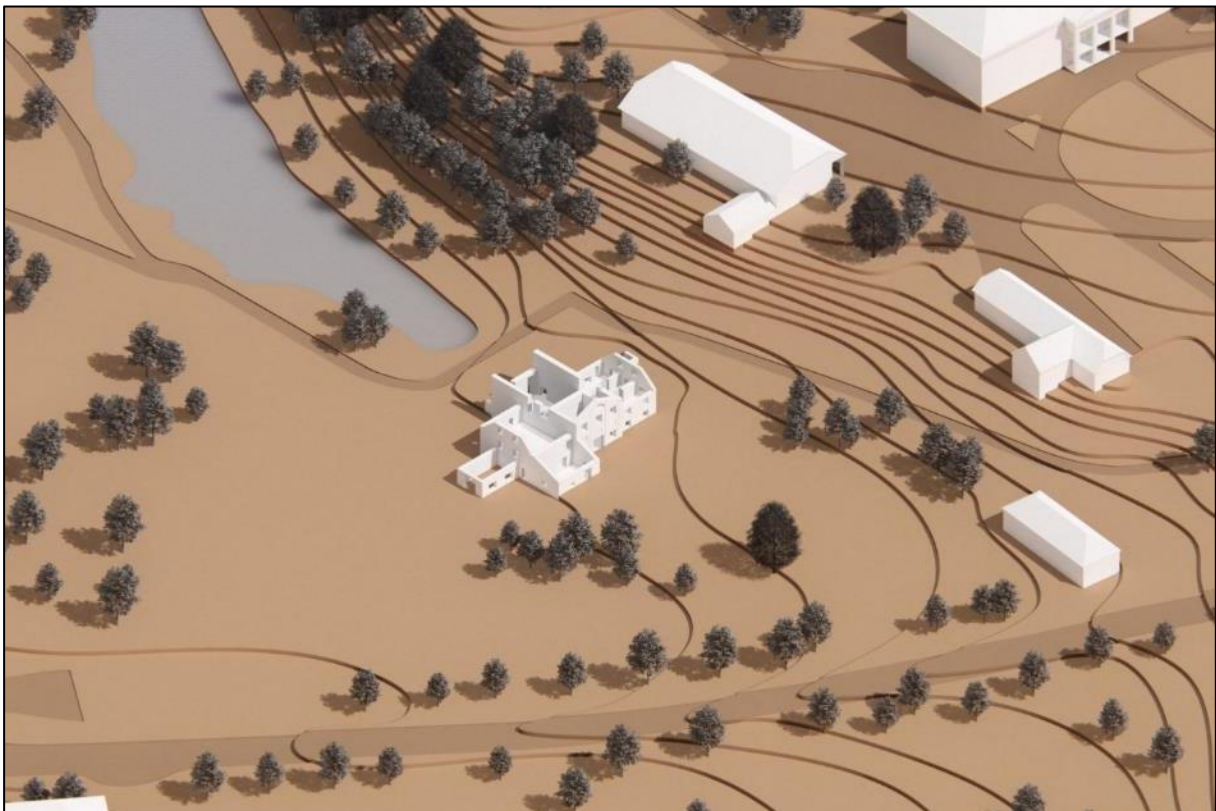
Joonis 6 Viinavabriku olemasolev olukord.
Autori koostatud. Andmed: ---

6 Arhitektuurne lähenemine

6.1 Lihula viinavabriku taasmõtestamine

Kahaneva elanikkonnaga Lihula linn on pika ajaloolise mineviku ning mitmekesise kultuurilooga asukoht. Tänapäevaks on temast saamas hääbuv ääremaa. Lihula vaevleb sarnaste murede käes nagu kõik teised kahanevad Eesti väikelinnad, ent see-eest peitub Lihula kohavaimus kapitaliseerimata potentsiaal, mida saab kasutada seoste loomiseks Lihula ja linna ümbritseva looduskeskkonna vahel. Käesoleva magistritöö eesmärk on haarata sellest võimalustest kinni ning pakkuda laiahaardelist lahendust Lihula hääbuvale ehituspärandile ja elanikkonnale – kohavaimule.

Arhitektuurses projektis on võetud suurema fookuse alla varemeis Lihula viinavabrik, mis on siiski üks tähelepanuväärsemaid hooneid Lihula linnas (Pilt 30). Autori ettepanek on luua Lihula viinavabriku ümber Lihula siidrikoda, et sellele hoonele anda uuesti tootmise funktsioon ja et luua eeldused turismi, ettevõtluse ja kogukonnatunnetuse laiemaks arenguks Lihulas ja ka kogu Lääneranna vallas. Käesolevas töös toodud ettepanekud aitavad väärtustada olemasolevat keskkonda, et säiliks Lihula omapära ja et avaneks uusi võimalusi piirkonna identiteedi tugevdamiseks.

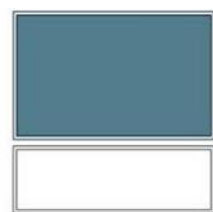

Pilt 30 Viinavabrik Linnusemäe jalamil. Autori koostatud

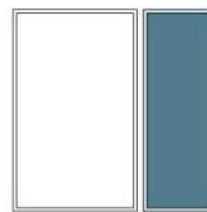
6.1.1 Vormi otsingud.

Variandid

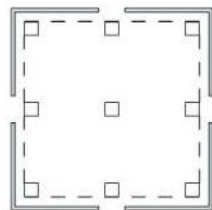
Lihula viinavabriku taasmõtestamise puhul on olnud oluline defineerida, kuidas üldse oleks kõige parem selle objektile ruumiliselt läheneda. Täna seisus varemets viinavabrik oma õrnas olekus ei ole kõige optimaalsem tänapäevaseid seadmeid mahutama, mistõttu on vajalik teha viinavabrikule laiendus. Selleks, et paremini mõista, millised lahendused on võimalikud, pidasin oluliseks teha piisav hulk katsetusi, et jõuda selgusele, kuidas arhitektuurse lahendusega edasi minna (Skeem 22, Skeem 23, Skeem 24). Seerias välja töötatud variantide puhul olen rakendanud adaptiivse taaskasutuse meetodikat. Iga katsetus käsitleb ja kombineerib erineva meetodika lähenemisviise (Skeem 21).

vertikaalne
parasiithoone

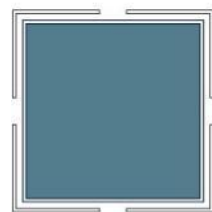
vastanduv
parasiithoone

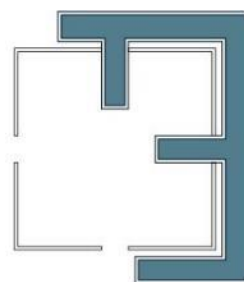
uus väljast
vana seest

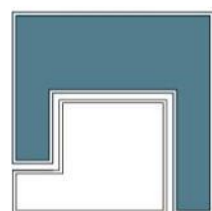
implantatsioon

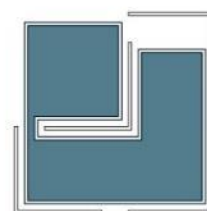
vana väljast
uus sisu

parasiithoone

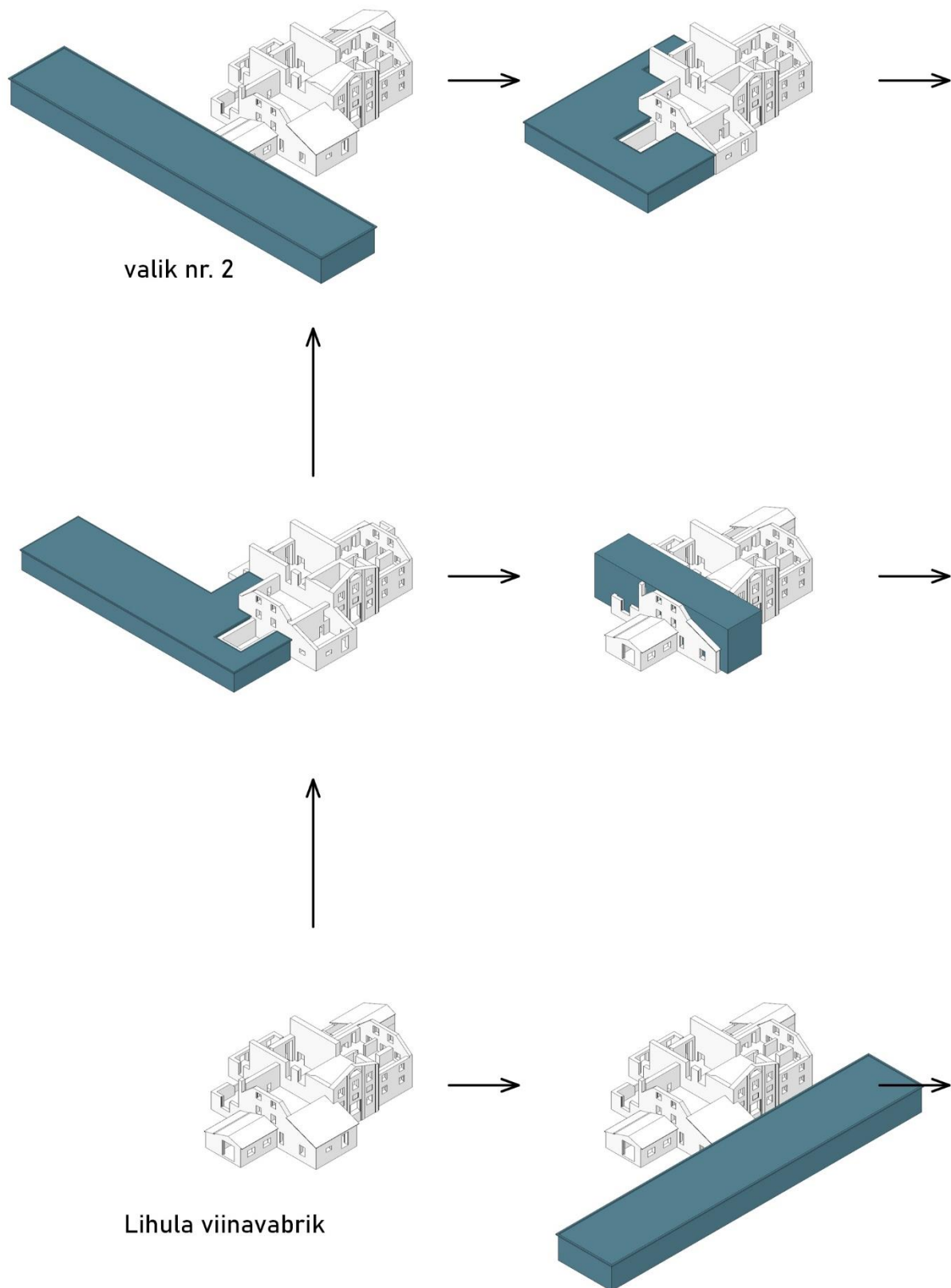

kaetud

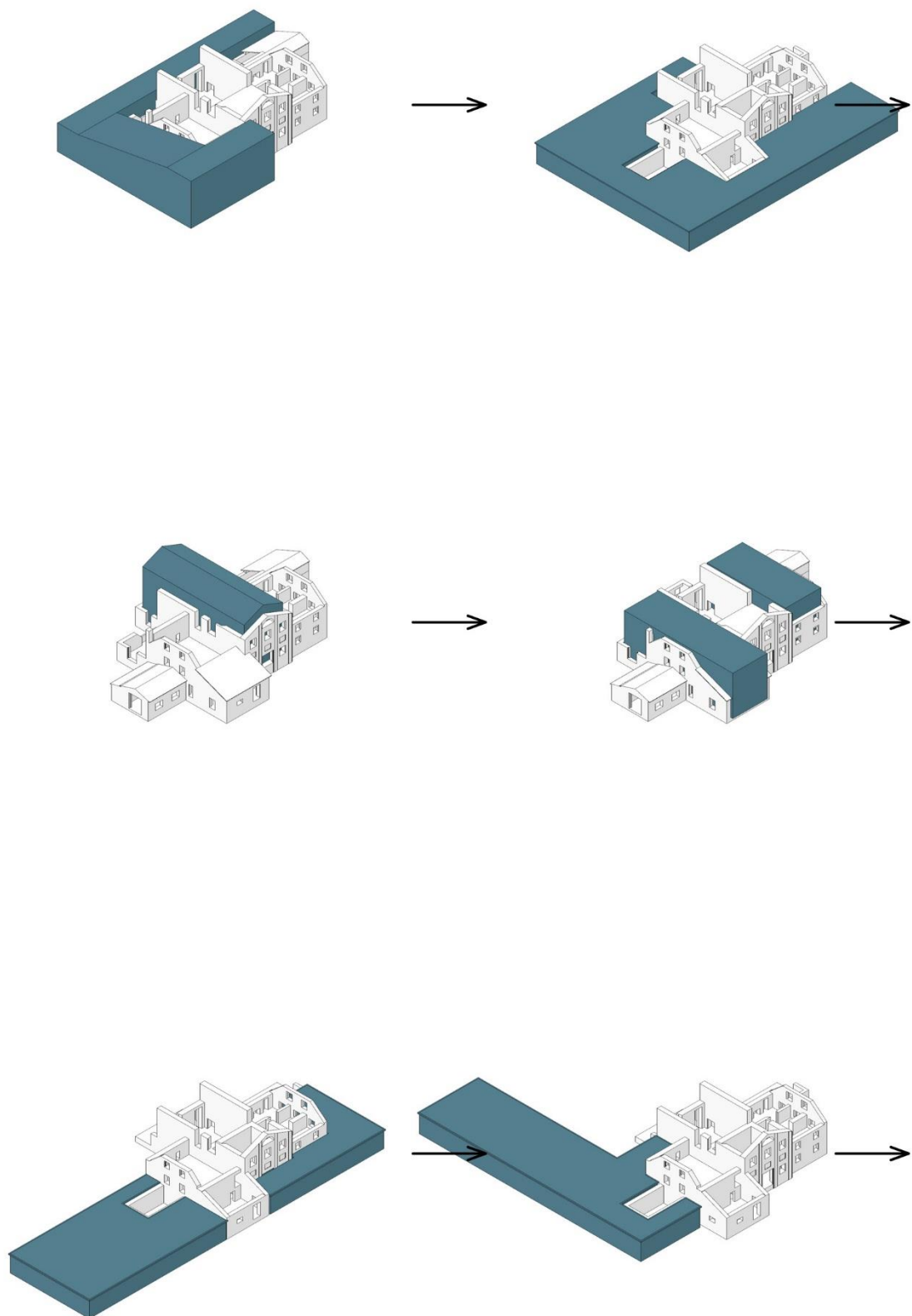

põimitud

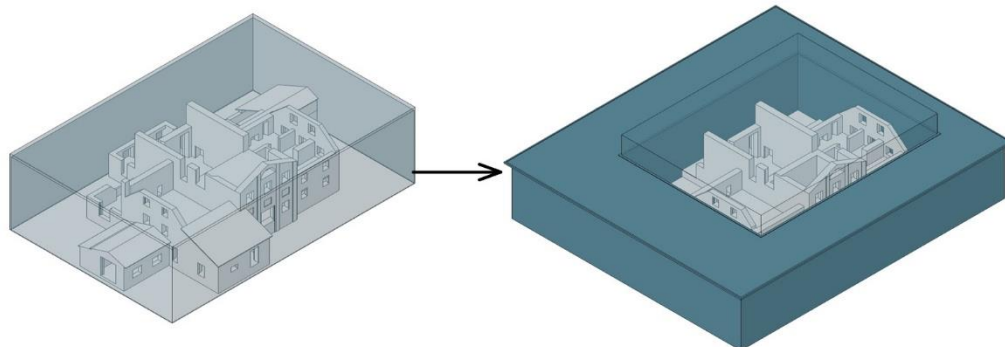
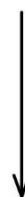
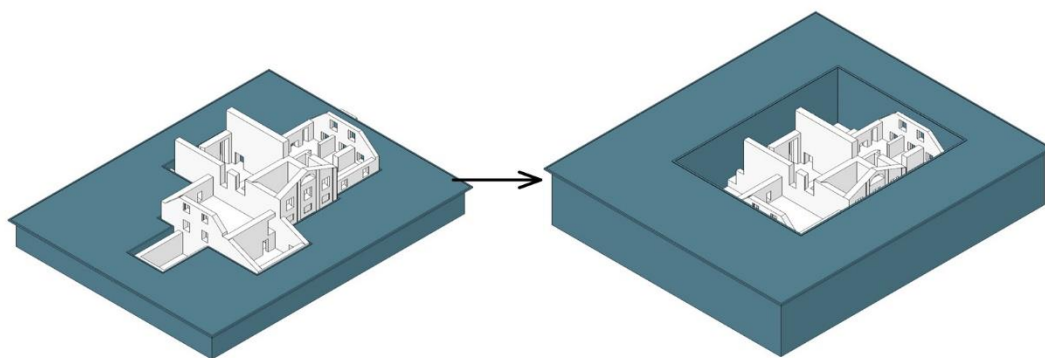
*Skeem 21 Adaptiivse
taaskasutuse
kontseptsioonid. Autori
koostatud. Andmed: --*

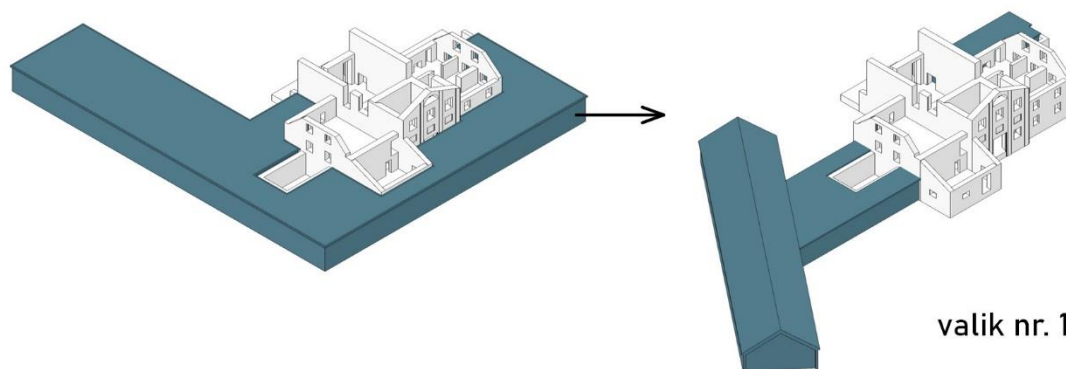
Skeem 22 Vormiotsingud. Autori koostatud.

Skeem 23 Vormiotsingud. Autori koostatud.

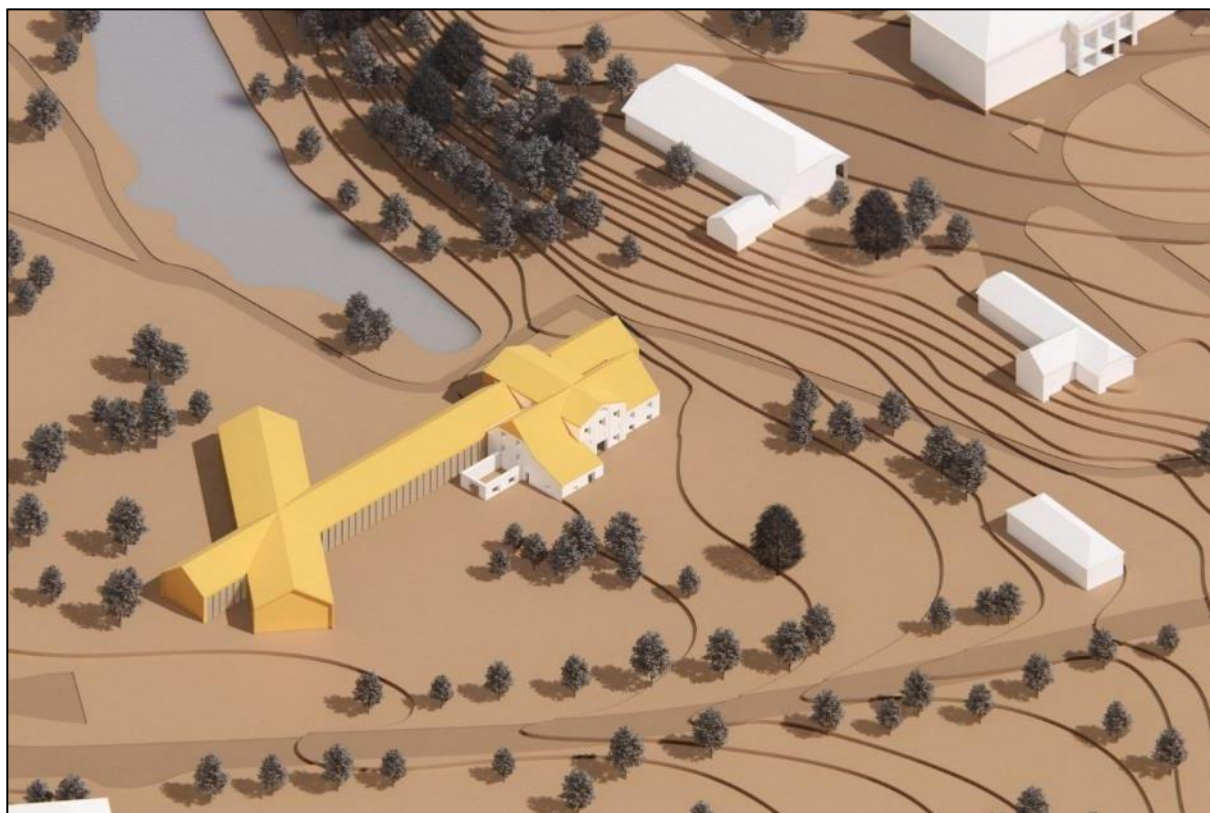
valik nr. 3

valik nr. 1

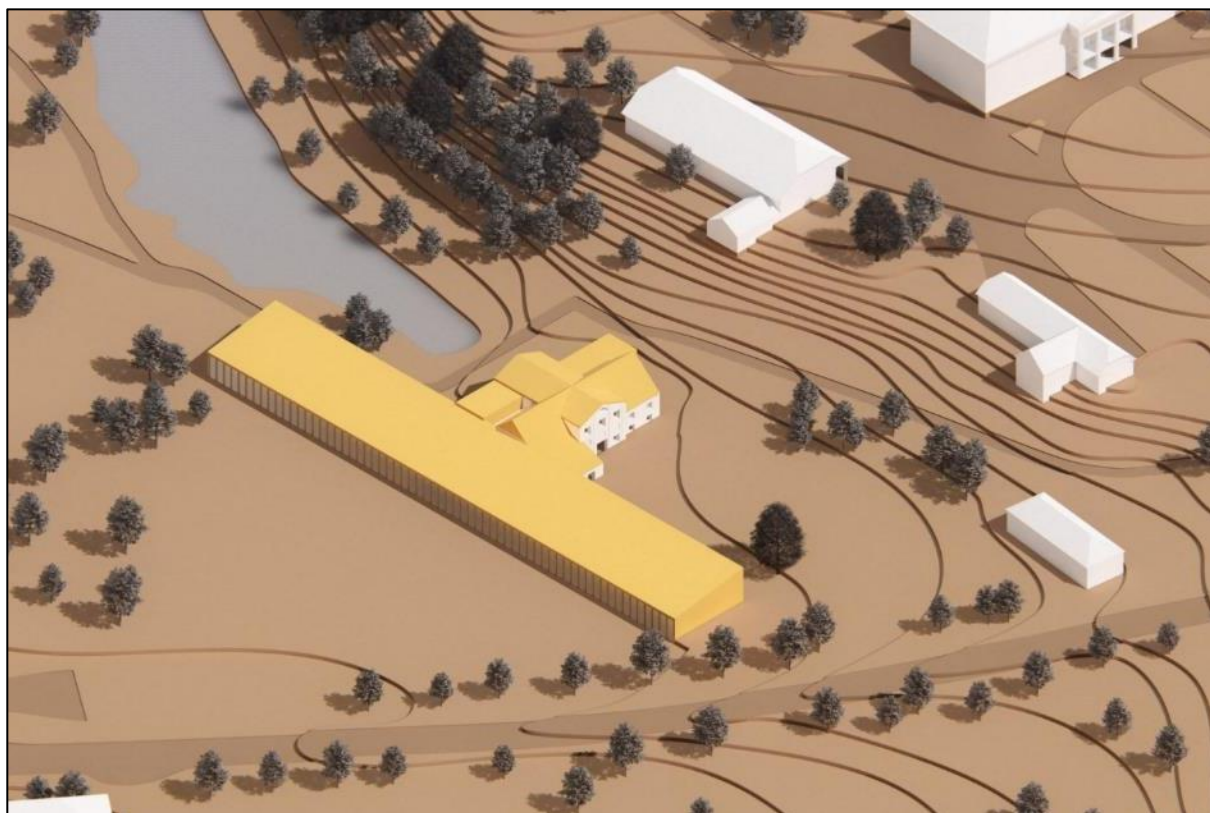
Valikud

Esimene eskiisvariant (Skeem 25): Antud lahenduses on tõstetud tähtsale kohale vaadeldavus linnusemäe maastikule ning vallikraavile. Hoone keskel oleva majutuse osa telg tuleneb mõisa peahoone teljest, et ühtpidi säilitada lõunapoolne vaadeldavus majutusest, kuid teisalt loob paralleelid viinavabriku ning mõisa peahoone telgedega. Selline lähenemine nõuab hoone funktsioonide jaotamiseks mahuliselt veidi tagasihoidlikumat, ent varemega see-eest konkreetsemat sekkumist. Viinavabrik muutuks justkui hoone tavapäraseks osaks, sest üleminek uue ja vana vahel ei ole niivõrd defineeritud. Hoone avalik ruum ning tootmine on viidud teineteisest eemale.

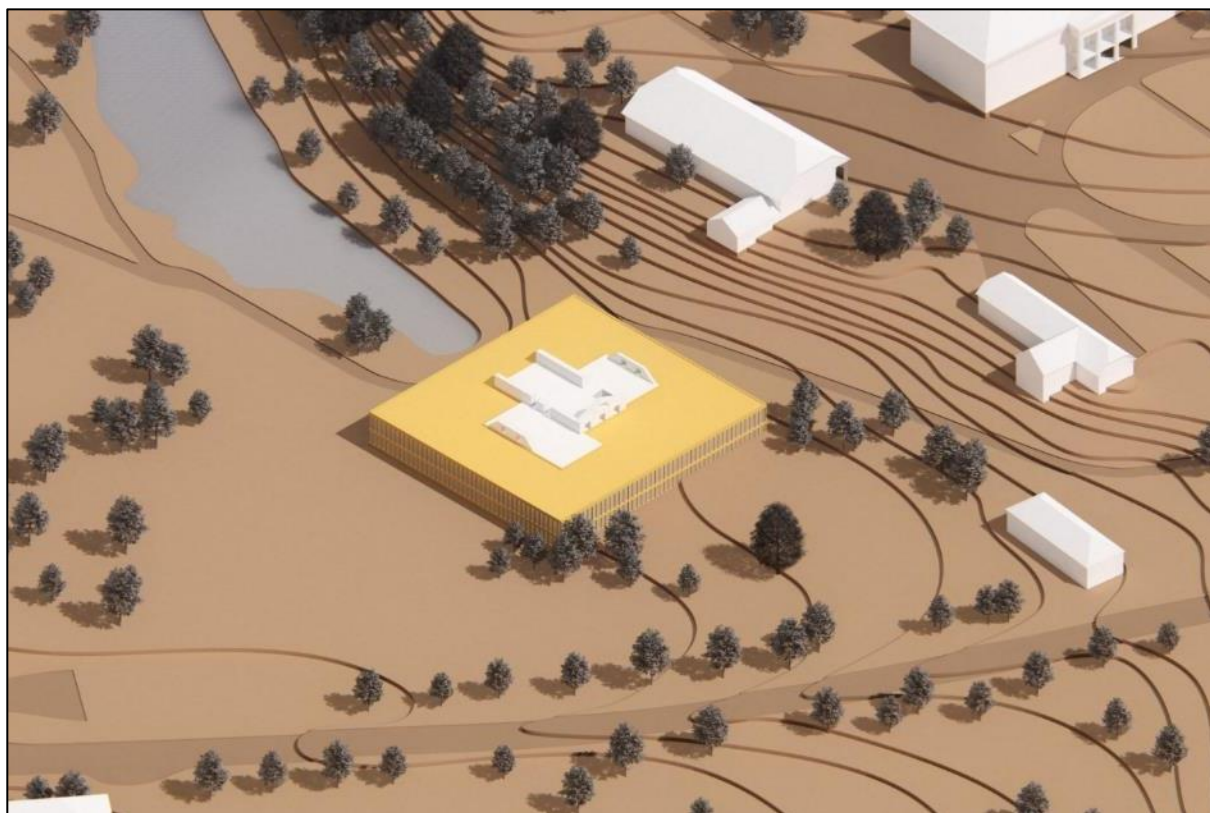
Skeem 25 Esimene eskiisvariant. Autori koostatud

Teine eskiisvariant (Skeem 26): Uus hoonemaht on põhja-lõuna suunaline. Põhjapoolses osas on kelder, mille kohal on majutus ning lõunapoolses osas on tootmisala, kust avaneb idasuunaline vaade linnusemäele. Sarnaselt esimesele eskiisvariandile on tegu variandiga, kus viinavabrik muutub pigem iseseisvaks avalike sündmuste kureerijaks. Uued, siidrikojast tulenevad majutuse ning tootmisvajadused on viidud uude hoonemahtu. Kõige olulisem erisus esimese eskiisvariandiga on asendiplaanilises sekkumises, kus viinavabrikust on teises variandis saanud ruumiline poolitaja pargiala ning vallikraavi vahel.

Skeem 26 Teine eskiisvariant. Autori koostatud

Kolmas eskiisvariant (Skeem 27): Uus ehitusmaht ümbritseb viinavabrikut. Selline lähenemine võimaldab minimaalset sekkumist viinavabrikuga ja aitab säilitada viinavabriku karakterit. Antud eskiisvariandis ei ole viinavabrik eraldiseisev avalik osa, vaid on hoone kontseptuaalne tuumik. Eesmärk on tekitada kureeritud vare, mida on piisavalt korrastatud, et tegemist ei oleks enam varisemisohtliku olukorraga. Taoline ruum viinavabriku keskmes avab võimalused selle paindlikuks multifunktsionaalseks kasutamiseks, kuid samas ei nõua igapäevast kasutamist.

Skeem 27 Kolmas eskiisvariant. Autori koostatud

6.1.2 Lihula siidrikoda

Otsustasin jätkata kolmanda eskiisvariandiga ning ümbritseada viinavabrik uue ehitismahuga. Adaptiivse taaskasutuse metoodikast lähtuvalt kaldub siidrikoja lahendus nii parasiitluse, vastandumise kui ka katmise kategooriasse. Ruumiliselt on üks kõige tähtsamaid elemente hoone keskel asuv korrastatud viinavabriku vare, mis seob erinevaid tegevusi viinavabrikus. Ühelt poolt alkoholi tootmise, degusteerimise ning üleüldise atmosfääri tekitamise mootoriga, kuid teisalt on see ka konkreetne ruumi eraldaja. Lahenduses välja pakutud viinavabriku tsentraalne olek aitab olla vahendajaks uue perimeetris kulgeva ruumi ning „kasvuhoonesse“ jääva vana viinavabriku vahel. Ühtpidi anname me ruumi viinavabrikul rääkida oma lugu, kuid teisalt aitab see luua täiendavat konteksti kõikidele sündmustele, mis saaksid uues viinavabrikus võimalikuks. Tegu on ka olulise vaheruumiga, mis võimaldab hoonele paremat loomulikku ventileerimist. Ühtlasi vähendab kasvuhooone nii ventileeritava kui ka kütmiseks vajamineva mahu hulka, sest tegemist on perimeetri mahust eraldiseisva ruumiga. Lihula viinavabriku taasmõtestamise juures eristatakse uue siidrikoja kahte funktsiooni, milleks on tootmisega seotud tegevused ning elamustega seotud tegevused. Mõlemad funktsioonid on küll ühe hoone all, kuid täidavad kahte erinevat ülesannet.

Toimimisviisi osas sarnaneb Lihula siidrikoda varasemates osades käsitletud näidetele. Tegemist on siidrikojaga, kus valmistatakse siidrit, koduveini ja destilleeritud jooke. Üks lähtepunkte on plaanilise lahendusega toetada hooajalist kasutamist. Tagatud on mitmed multifunktsionaalsed ruumid erinevate ürituste läbiviimiseks (ekskursioonid, koolitused jm). Lisaks on arvestatud võimalusega, et tootmisvõimalust kasutavad ära mitmed mustlaspruulijad, kes ise vajalikke seadmeid ei oma.

Perimeeter

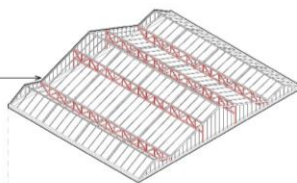
Uue hooneosa perimetraalne avatud plaanilahendus on mõeldud toimima viisil, et hoones viibides säiliks järjepidev vaadeldavus nii viinavabrikule kui ka ümbritsevale mõisapargile (Skeem 28). Hoonesse sisenemisel avaneb fuajeest otsevaade kasvuhooones olevale viinavabrikule. Külmemal perioodil on kasvuhooone ala liigutatava klaasfassaadiga suletud ning soojemal perioodil avatud. Fuajeest jääb paremat kätt baariala ning vasakut kätt trepp koos platvormliftiga, millest edasi jääb kõõgiala, mis on mõeldud mitmekesiseks kasutuseks nii töötajatele, baarile kui ka väiksematele koosviibimistele. Baarialast pääseb „kasvuhoonesse“, mille keskmes on viinavabrik. Sekkumine viinavabrikuga on minimaalne, et tõsta esile viinavabrikut ennast. Kasvuhooone keskele tekib avatud multifunktsionaalne ruum. Viinavabriku nii vasakusse endisesse võlvlagedega keldrisse ja parempoolse tiiva keldrisse on paigutatud eksponeeritav brändi- ja veinikelder. Tootmisala kulgeb mööda ida ja lõuna külge, kuni lõpeb lääne pool asuvate laoruumi ning töötajate ruumidega.

Teisel korrusel ümbritseb viinavabrikut koridor, millelt avaneb vaade esimesele korrusele ja viinavabrikule mis on täiendatud sildadega ühendamaks viinavabriku teisel korrusel asuvaid multifunktsionaalseid ruume. Koridori lõuna- ja läänepoolses osas paiknevad majutusruumid. Põhjapoolses osas on kontor, millelt avaneb vaade tootmisalale.

Siidrikoja ülesehitus

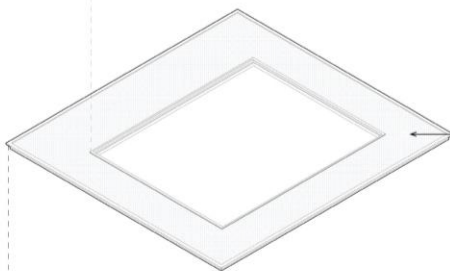
KASVUHOONE

Viinavabriku kasvuhoonesse paigutamine võimaldab kaitsta viinavabrikut ja luua multifunktsionaalne kuiv ruum.

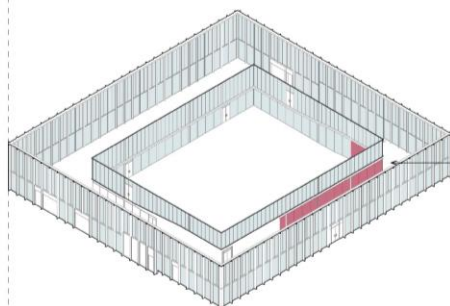
MURUKATUS

Murukatus aitab visuaalselt kergendada suurt katuse mahtu, seda eriti just linnusemäelt vaadeldes.

VAADELDAVUS

Tähtis on tagada vaadeldavus viinavabrikule, seda nii siseruumis kui ka hoonest moodudes.

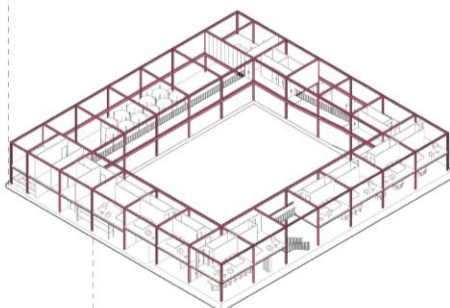

AVATAVUS

Kasvuhoone ruum võimaldab hooajalist multifunktsionaalset kasutust.

PERIMEETER

Uus maht kulgeb mööda viinavabriku perimeetrit.

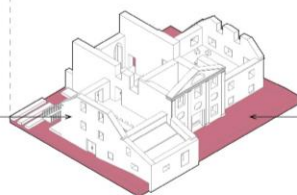

KONSTRUKTIIVNE ASPEKT

Post-plaat-tala süsteem võimaldab selgelt eristada olemasoleva viinavabriku paekivimüüridest.

KUREERITUD VARE

Viinavabriku vare siidrikoja keskmes aitab ajaloolisel kihistusel esile tõusta ning olla oluliseks vahendajaks ruumielamuste kureerimisel.

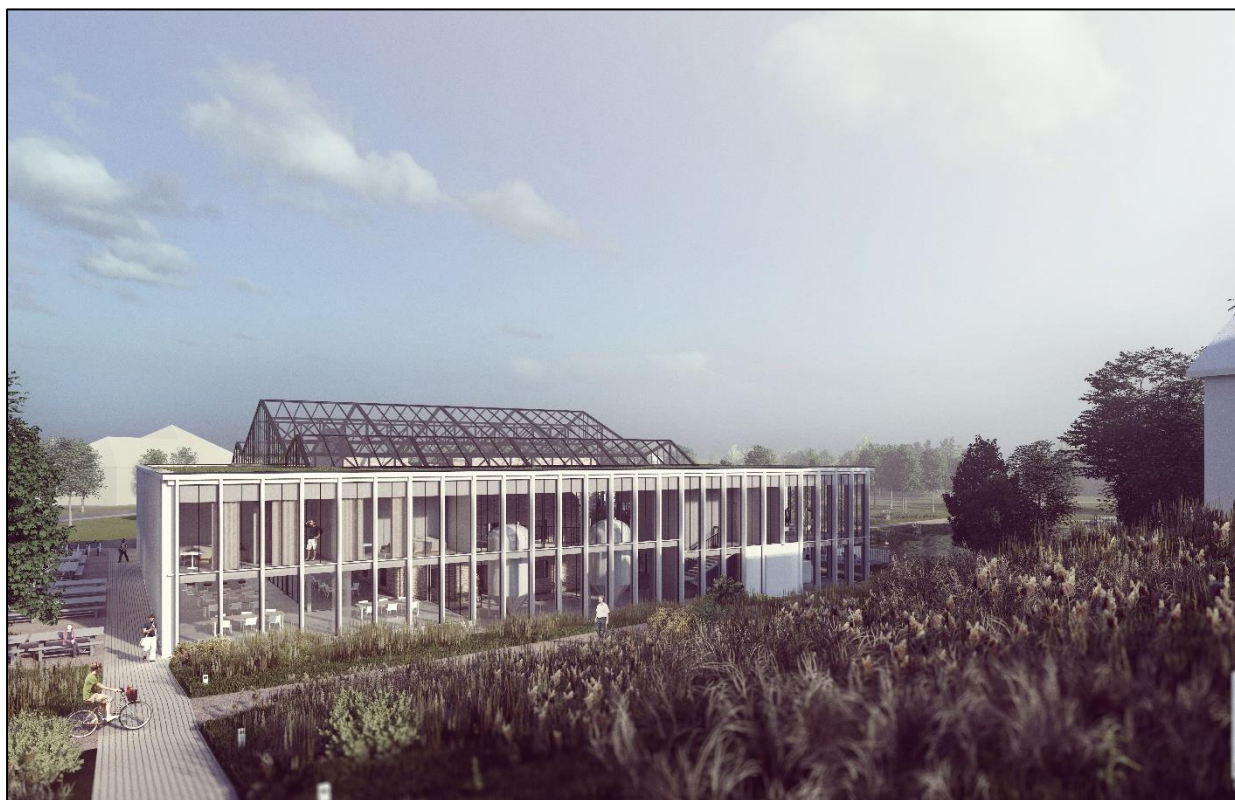
PUHVER

Viinavabriku ümber tekib aktiivne puhvertsoon, mis loob õhuruumi uue ning vana vahel.

Skeem 28 Lihula siidrikoja ülesehitus, aksonomeetria.
Autori koostatud

Pilt 32 Vaade sisehoovile. Visualiseering. Autori koostatud

Pilt 31 Vaade linnusemäelt siidrikojale. Visualiseering. Autori koostatud.

6.1.3 Konstruktiivne ülesehitus

Lihula siidrikoja uuel lisandil on kandekonstruktsioon raudbetoonist, mis toimib peamiselt post-plaat-tala süsteemil. Tänapäevases maailmas on üha olulisemale kohale tõusmas süsihappegaasi heidete vähendamise kõrval ka süsihappegaasi salvestamine. Selleks avaneb võimalus Lihula siidrikoja betoonkonstruktsioonide osas kasutada sideainena põlevkivi põletamise tagajärjel tekkivat tuhka (K. Yoshioka, 2013) (Poon, Xuan, & Zhan, 2018). Katusel on murukatus. „Kasvuhoone“ katusekonstruktsioon on terasest, mida hoiab üleval neli fermi, mis omakorda toetuvad siseperimeetri raudbetoonpostidele..

Viinavabriku ala „kasvuhoone“ sees on osaliselt betoneeritud keldri põranda osal. Idapoolse tiiva keldri vahelagi on taastatud. Teistes „kasvuhoone“ alla jäävates esimese korruse alades on valdavas osas maapinnale laotatud graniitkillustik. Olemasolev paekivi fassaad on puhastatud ning stabiilsuse tagamiseks on lahtised vuugikohad täidetud lubisementmördiga. Sama kehtib ka karniisi detailide kohta. Järgiti põhimõtet, et sekkumine peab olema minimaalne.

6.1.4 Asendiplaaniline olukord

Mõisapark

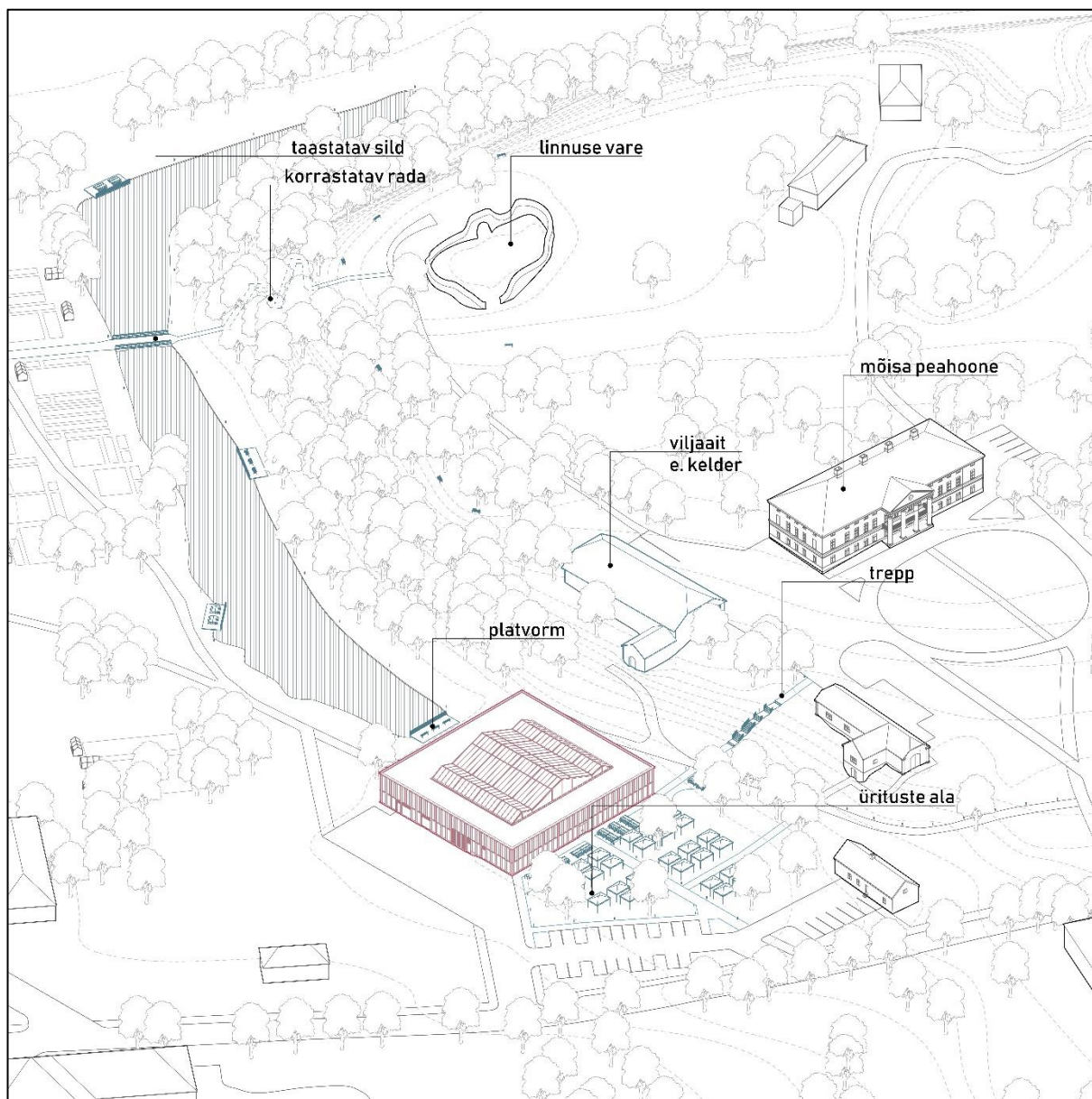
Lisaks Lihula siidrikoja loomisele ei ole autori eesmärk tekitada suuri muutusi olemasolevasse mõisapargi struktuuri. Pargi radu ning puid tuleks korrastada ja kohandada, et säilitada pargi atmosfääri. Mäe jalamil, vallikraavi ümbruses, on sekkumine suurem, kuna tegemist on alaga, mis on kõige suuremas dialoogis Lihula siidrikojaga (Skeem 29). Selleks tuleb vallikraav korrastada ning puhastada ja liigne võsa eemaldada, et tekiks konkreetsem ja defineeritum rada ümber vallikraavi. Seepärast on autori arvates mõistlik taastada praeguseks hävinud sild, et vallikraavi ümber kulgev rada oleks terviklik. Vallikraavi ääres paiknevad väiksemad pinkidega platvormid, kus on võimalik peale degusteerimissessiooni lõõgastuda või muidu jalga puhata. Siidrikoja lõunapoolne pargiala võimaldab korraldada suuremaid üritusi, näiteks laatasid.

Viljaait

Viinavabrikust idas mäe peal on viljaait, mille üks pool on kasutuses Lihula muuseumi arhiivina, kuid teine pool on kasutuseta. Viljaaida teise poolde on võimalik ladustada vaate. Nii kangemate kui ka kergemate alkoholsete jookide puhul on valmimisprotsessi puhul oluline, et toode saaks vaatides küpseda. Seepärast on ka mõistlik viinavabriku läheduses asuv abihoone kasutusele võtta.

Parkimine

Siidrikoja parkimine on lahendatud lõunapoolses osas Penijõe tee ääres (Joonis parklaga). Noortekeskuse ja siidrikoja parkla on ühise sissesõiduga ning parklate juurest kulgeb kergliiklustee Penijõe suunal. Läänepoolses osas on suurem asfalteeritud ala, kus pargivad töötajad ning kust pääseb sisse tootmisalale. Lisaks on tagatud ka ühendustee tootmisala parklast põhja poole jäävale kruusateele.

Skeem 29 Lihula mõisapargi sekkumised, aksonomeetria. Autori koostatud

Pilt 33 Vaade vallikraavilt siidrikojale. Visualiseering. Autori koostatud

6.2 Ulatuv mõju

6.2.1 Uued võimalused Lihulas ja Lääneranna vallas.

Lihula siidrikoda loob mitmeid võimalusi ruumiliseks arenguks Lihulas ja Lääneranna vallas. Siidrikoja abil on võimalik tekitada uus nišš, mis võimaldaks Lihulal rohkem silma paista. Autori soov on julgustada ja võimendada ideid nii Lihula peatänaval kui ka Lääneranna vallas. Positiivse väljavaate pakkumine Lihula ehituspärandile ja Matsalu rahvusparkile võib kaasa aidata kohalikku kultuuri väärtustava keskkonna loomisele, mis mõjuks turistidele, loodushuvilistele ja kohalikele elanikele senisest atraktiivsemana. Sellise arengu eelduseks on, et ka tulevikus tehakse seda eesmärki toetavaid ettepanekuid.

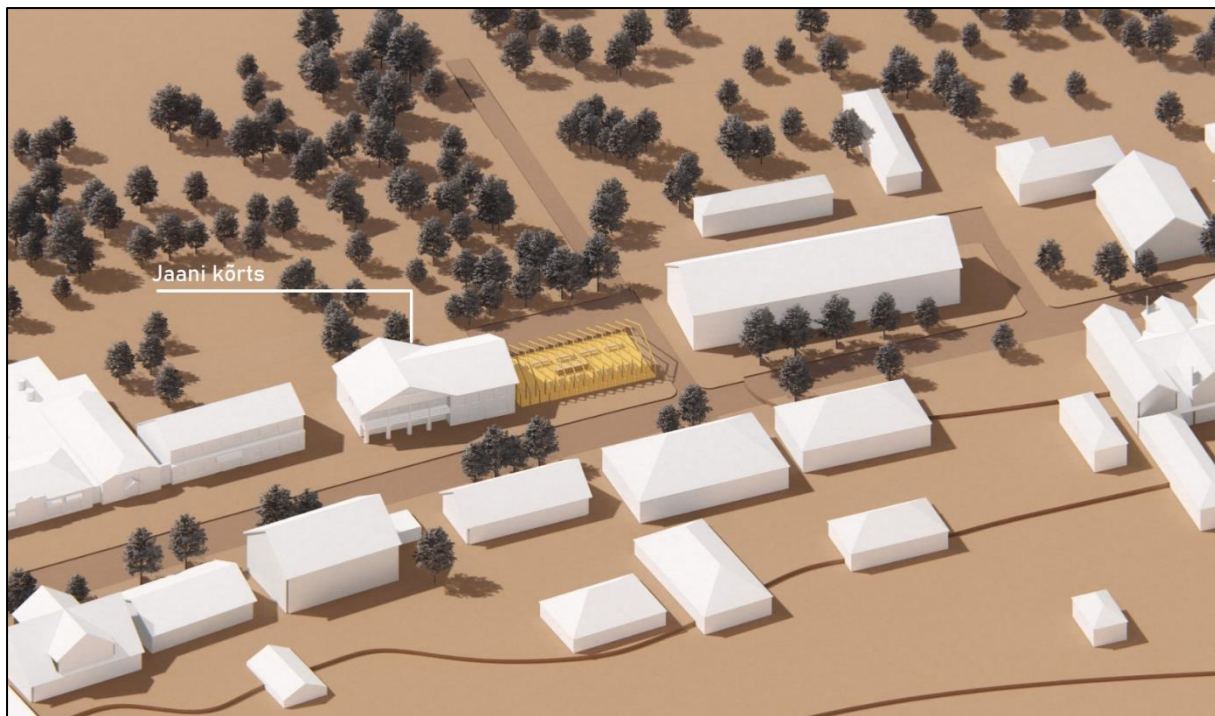
Matkatee

Lihula viinavabriku arendamine võimaldaks hõlpsamalt rajada Penijõe kergliiklusteed, mis looks ühendused Lihula ja Penijõe RMK keskuse vahel ning looks ka parema ühenduse Lihula ja Matsalu rahvusparki vahel. Nii on paremini toetatud linnuvaatlejate ja muude huviliste ligipääsetavus Matsalu rahvusparki, mis tänases olukorras pigem nõuab auto olemasolu. Säärase liiklemise toetamiseks on mõistlik nii Lihula siidrikoja juurde kui ka Lihula keskusesse luua rattalaenutused.

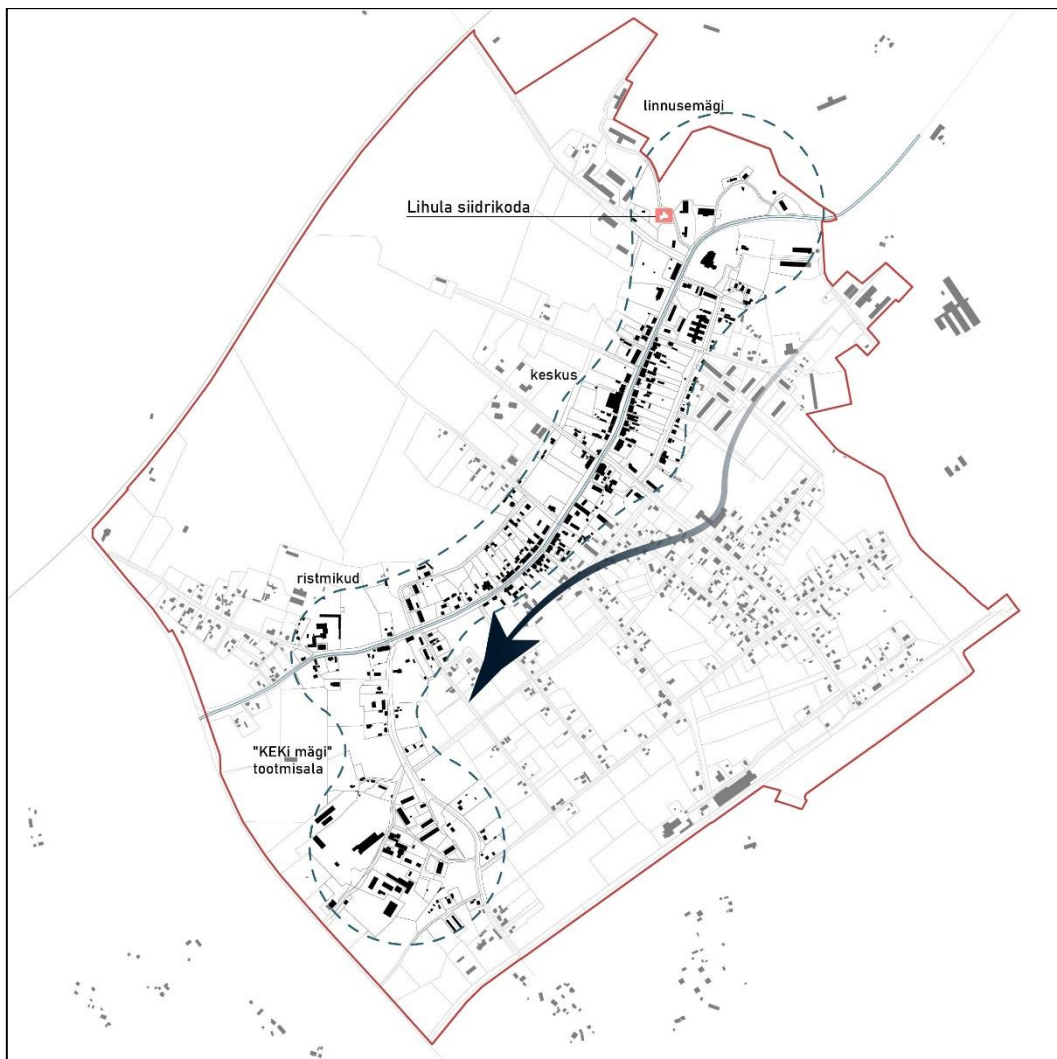
Hääbuv ehituspärand

Suurenev turismimaht looks paremad eeldused selleks, et teostada planeeritav peatänaval rekonstrueerimine ja avaks võimaluse võtta kasutusele peatänaval ääres paiknevaid hüljatud hooneid. Lihula siidrikotta on planeeritud kümme tuba, kuid see ei ole piisav, et rahuldada potentsiaalselt suurenevat nõudlust majutuse järgi, mis oleks tingitud suurenenud turismimahust või hooajalisest nõudlusest. Sellest tingituna saaksid suurema koormuse juba olemasolevad majutusasutused nii Lihulas kui ka Lääneranna vallas. Vajadusel tuleks tekitada juurde majutusasutusi, mis avab võimaluse kaasata Lihula peatänaval ääres hääbuvaid hooneid, mis on küll muinsuskaitsealal, kuid väga olulised üleüldisele Lihula miljöole. Säärane arengusuund võimaldab toetada ka infrastruktuuri ja üleüldise avaliku ruumi parandamist Lihulas ning tugevdada peatänaval telge, mitte ainult linnusemäe suunal, vaid ka lõuna poole jääva KEKi mäe suunal (Skeem 30).

Ka praegu tühjana seisev Jaani kõrts oleks autori lahenduse puhul potentsiaalselt kaasatud. Võimalik on Jaani kõrtsi melu suvisel perioodil terrassile tuua (Skeem 31). Lihula kunagine kõrtsikultuur on hääbumas, kuid siidrikoja tekkimine võimaldaks taasavada Jaani kõrtsi, kus pakutaks kohalikku toodangut. Avaneb võimalus taaskäivitada Lihula kõrtsikultuur ning luua uusi kokkupuute kohti nii kohalikele endile kui ka külalistele, mis aitaksid kohaliku elu elavdada.

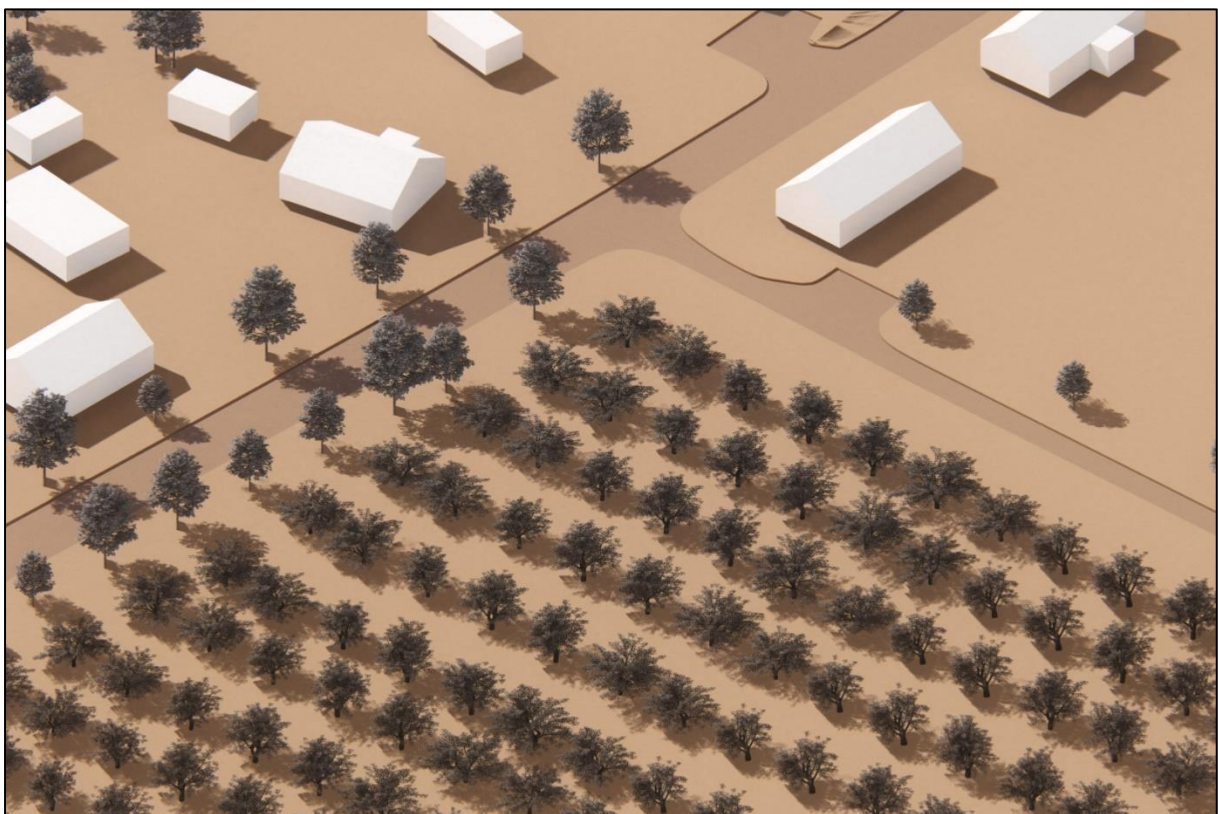
Skeem 31 Jaani kürtis võimalik väliterrass. Autori koostatud

Skeem 30 Arengu suunamine Lihulas. Autori koostatud.

6.2.2 Tühermaa ja tooraine

Lihula üks painavaid kahanemise kõrvalnähtusid on ebaproportsionaalselt suur hulk kasutuseta maalappe, mille kogupindala on ligikaudu 155 hektarit. Võssa kasvanud ning hooletusse jäetud maalapid pigem kahjustavad kui parendavad elukeskkonna kuvandit. See mõju kajastub ka kinnisvara hindades. Üks võimalusi selle probleemi lahendamiseks on muuta kasutuseta maalapid õunapuustandusteks. Ühest hektarist õunapuudest on võimalik saada 36000 liitrit siidrit (CALU, 2007). Kasvõi viiendiku tühermaa kasutusele võtmisega on võimalik täita juba siidrikoja toorainevajadusi üheks aastaks. Siidri, veini ja brändi tootmine nõuab spetsiifilisi sorte, mida tavapärane õunapuuaed ei paku (AppleEllie, 2017). Säärane maalappide korrastamine ja mahlapressi jäägi suunamine loomadele ja lindudele aitab parandada elukeskkonda, arendada dialoogi kohalike vahel, tõsta kinnisvara hindu, pakkuda töökohti ning luua vahetu kontakt Lihula siidrikoja toodanguga (Skeem 32).

Skeem 32 Lihula ühe krundi hõivamine õunapuudega. Autori koostatud.

7 Kokkuvõte

Eestis ja mujal maailmas on üha laiemat kõlapinda leidmas hüljatud ja räämas seisukorras hooneressurss. Eestis on ligi veerand meie ehituspärandist kehvas või lausa avariilises seisukorras. Piirkondlik ruumiline eripära ja identiteet ähvardab hääbuda – kohavaim on ohus. Tegemist ei ole isoleeritud probleemidega, vaid rahvastiku kahanemise kaude tagajärgjega, mis on kõige kriitilisem maapiirkondades.

Tänapäeval globaliseerual ja muutuval ajastul on tähtsamateks ruumilisteks küsimusteks energiatõhusus ja hääbuv ruumiline identiteet. Uute tehnoloogiate tulek ja üha kiiremini muutuvad ruumivajadused nõuavad adaptiivset lähenemist. Parim viis, millegi säilitamiseks ja eluea pikendamiseks, on leida sellele uus funktsioon. Adaptiivne taaskasutus tegeleb olemasolevale uue funktsiooni leidmisega, mis aitaks pakkuda paindlikumaid lahendusi meie hääbuvale ruumi-identiteedile. Töös analüüsitakse erinevaid adaptiivse taaskasutuse vorme ning luuakse erinevate näidete põhjal raamistik, kuidas sekkumistega on võimalik olemasolevas parim esile tuua.

Käesoleva magistr töö eesmärk on leida jätkusuutlik lahendus Lihula viinavabrikule ning pakkuda Lihula linnale positiivne väljavaade, seda nii hääbuvale miljööväärtuslikule keskkonnale kui ka üldisele elanike arvu kahanemisest tingitud tagajärgedele.

Kahanevad väikelinnad ning hääbuv miljö käivad käsikäes. Muinsuskaitse kaitsealad on küll olemas, kuid tihtipeale puudub visioon, kuidas selline olukord ümber pöörata. Töös analüüsitakse asukohana juba muinasajal tekkinud Lihula linna. Analüüsi käigus selgitatakse välja Lihula probleemsed kohad ja kirjeldatakse lähemalt Lihula lugu. Selle tulemusena selgub, et sõltumata veidi pessimistlikust väljavaatest, on Lihulas potentsiaalseid kohti, mida rakendada ning esile tõsta. Lihula vajab oma nišši, et üldises mõttes laiemal maastikul silma paista ja et mööduvat turisti linna külastama meelitada.

Turismi on võimalik vaadelda hääbuva piirkonna päästerõngana. Seetõttu uuritakse magistr töös nii Eesti kui ka välismaistel näidetel toiduturismi võimalusi, et neid rakendada Lihulas ja Lääneranna vallas. Töös selgub, et säärasel ettevõtmisel võib olla oluline võimalus Lihula ja Lääneranna valla üldise imidži paremaks kujundamisel. Lihula tsentraalne asukoht, lähedus Matsalu rahvusparkiga ning rikas kõrtsikultuuri ajalugu loovad selleks head tingimused. Lihula viinavabrikul olid viina põletamise ajal tugev seos kõrtside arenguga, sest sealset toodangut müüdi kohalikele kõrtsidele edasi. Tegemist oli piirkondliku ettevõtmisega. Turismi arengu võimendamisega on võimalik luua eeldusi, mis aitaksid nii Lihula hääbuvat ehituspärandit kui ka kohalikku ettevõtlust. Ükski süsteem ei saa toimida eraldiseisva elemendina, vaid vajab nii kohaliku kogukonna, kohaliku omavalitsuse kui ka investorite koostööd.

Arhitektuurses osas loodav ettepanek tegeles Lihula viinavabriku ja ümbritseva keskkonna taasmõtestamisega. Arhitektuurses lahenduses kohandati Lihula viinavabrik ümber Lihula siidrikojaks. Seeläbi taastati alkoholi tootmise funktsioon endises viinavabrikus ning avatakse võimalus toiduturismi tekkeks. Siidrikoja poolt loodud eeldused aitaksid luua konkreetsemaid pidepunkte, et ühtpidi päästa Lihula

hääbuvat miljööväärtuslikku keskkonda kui ka luua rohkem koostöövõimalusi nii kohalikus kogukonnas kui ka kogu Lääneranna vallas.

Täiendavalt pakuti arhitektuurses osas välja erinevad arengusuunad. Lihula tühermaastunud tühjadel kruntidel on võimalik kujuneda õunapuuaedadeks, et siidrikojale toorainet kasvatada. Potentsiaalselt suurenev nõudlus majutuse ja parema infrastruktuuri järgi avaks võimaluse korrastada Lihula hääbuvat hoonestust ja toetaks peatänav kordategemist. Lihula elanikele taasavataks Jaani kõrts, mis aitaks kohaliku kõrtsikultuuri tagasi tuua ja looks alternatiivse kogunemiskoha piirkonnas, kus neid on vähe. Loodusturismi tugevam sidumine Lihulaga aitab tõsta Lihula tähtsust piirkonnas ning võimaldaks Lihulal olla Matsalu Rahvuspargi üks keskuseid – seda ka neile külastajatele, kes ei liigu kõikjale autoga.

Magistritöö kirjutamisel on peetud oluliseks läheneda ehituspärandi ja kahaneva väikelinna problemaatikasse laiahaardeliselt. Eraldiseiseva lahenduse asemel sooviti luua lahendust, mis toetuks juba olemasolevatele struktuuridele ning looks eeldusi järgnevateks toiminguteks. Ühtpidi tähendab siidrikoja loomine Lihulasse uusi ettevõtluse võimalusi, kuid teisalt loob see ka niši olla midagi enamat ning loob eeldusi sotsiaalsemaks läbikäimiseks. Adaptiivne taaskasutus mängis pakutud lahenduses olulist rolli uue ja vana paindlikumal integreerimisel ning aitas seeläbi luua minevikku väärtustavat kaasaegset keskkonda.

Pilt 34 Vaade sissepääsule parklast. Visualiseering. Autori koostatud

8 Summary

In Estonia and elsewhere in the world, an abandoned and dilapidated building resource is gaining more and more ground. In Estonia, almost a quarter of our building heritage is in poor or even emergency condition. Regional spatial specificity and identity are in danger of extinction - the *genius loci* is in danger. These are not isolated problems, but the temporary consequence of shrinking population, which is most critical in rural areas.

In today's globalizing and changing age, the most important spatial issues are energy efficiency and the disappearing spatial identity. The advent of new technologies and the ever-changing needs of space require an adaptive approach. The best way to preserve something and extend its life is to find a new use for it. Adaptive reuse is about finding a new use for the existing that would help provide more flexible solutions to our dwindling spatial identity. The work analyzes different forms of adaptive reuse and creates a framework based on different examples of how interventions can bring out the best in existing ones.

The aim of this master's thesis is to find a sustainable solution for the Lihula vodka distillery and to offer the city of Lihula a positive outlook, both for the fading valuable environment and for the general consequences of shrinking population.

Shrinking small towns and a fading environment go hand in hand. Heritage protected areas do exist, but there is often no vision of how to reverse this situation. The work analyzes the city of Lihula, which dates to ancient times. During the analysis, the problem areas of Lihula are identified and the story of Lihula is described in more detail. As a result, it turns out that regardless of the slightly pessimistic outlook, there are potential places in Lihula to implement and highlight. Lihula needs its niche to stand out in the wider landscape in general and to attract a passing tourist to visit the city.

Tourism can be seen as a lifeline for a declining region. Therefore, the possibilities of food tourism are studied in both Estonian and foreign examples in the master's thesis to apply them in Lihula and Lääneranna rural municipalities. The work reveals that such an undertaking can have an important opportunity to better shape the overall image of Lihula and Lääneranna rural municipalities. Lihula's central location, proximity to Matsalu National Park and the rich history of tavern culture create good conditions for this. The Lihula vodka distillery had strong links with the development of regional taverns during vodka burning, as its production was resold to local taverns. It was a regional undertaking. By amplifying the development of tourism, it is possible to create preconditions that would help both the fading building heritage of Lihula and local businesses. No system can function as a separate element, but requires the cooperation of local communities, local government, and investors.

The architectural proposal created a rethink of the Lihula vodka distillery and the surrounding environment. In the architectural solution, the Lihula vodka distillery was adapted into the Lihula cidery. This restored the function of alcohol production in the former vodka distillery and opens the possibility of food tourism. The preconditions created by the Cider Chamber would help to create more solid points of reference to

save Lihula's fading environment, as well as to create more cooperation opportunities both in local communities and in Lääneranna municipality.

In addition, different directions of development were proposed in the architectural part. On the empty plots of Lihula, it is possible to turn into apple orchards to grow raw materials for the cider house. Tourism might increase the demand for accommodation and increased tax revenue with a better business environment would open the possibility of renovating Lihula's declining buildings and support the maintenance of the main street. The Jaani Tavern would be reopened to the residents of Lihula, which would help bring back the local tavern culture and create an alternative gathering place in an area where there are few of them, which also promotes social interaction. Improved connection between Lihula and Matsalu National Park, via the pedestrian road, would help to increase the importance of Lihula in the region and would offer Lihula an opportunity to be one of the largest centers in Matsalu National Park. Improved pedestrian pathway is also good for those visitors who do not travel everywhere by car.

During the master's thesis, it has been considered important to take a comprehensive approach to the issues of building heritage and the shrinking small town. Instead of a stand-alone solution, the aim was to create a solution that would develop ideas on existing structures and create the preconditions for future actions. On the one hand, bringing a cider house to Lihula means new business opportunities, but on the other hand, it also creates a niche to be something more and creates preconditions for more social interaction. Adaptive reuse played an important role in the proposed solution in the more flexible integration of the new and the old, thus helping to create a modern environment that values the past.

Pilt 35 Vaade tootmisalale. Visualiseering. Autori koostatud

9 Kasutatud allikad

- Aava, A. (2017). *Veiniturismitoodete ja -teenuste arendamise võimalused Eestis*. Turismiosakond, Pärnu Kolledž. Pärnu: Tartu Ülikool.
- Ader, A. (2019). *Sotsiaalne kvartal: Eluruum tänapäeva perekonnale*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Alatalu, R. (19. 08 2011. a.). *Sirp*. Allikas: Kas pärand kuulub rahvale, riigile või maailmale?: <https://sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kas-paerand-kuulub-rahvale-riigile-voi-maailmale/>
- Alatalu, R. (31. 05 2019. a.). *Pärand ja inimõigused*. Kasutamise kuupäev: 3. 12 2020. a., allikas SIRP: <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/parand-ja-inimoigused/>
- Albrecht, J. N., Boudreau, P., & Danielmeier, T. (March 2019. a.). The Importance of Architecture in Food and Drink Experiences Within a Tourism Context. *Journal of Gastronomy and Tourism*, 4.
- Aluve, K. (1976). *Maakõrtsid ja hobupostijaamad Eestis - ehitusajalooline ülevaade*. Tallinn: Kirjastus Valgus.
- Annist, A. (2011). *Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas: arenguantropoloogiline uurimus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjandus.
- AppleEllie. (4. veebruar 2017. a.). *Cidernomics*. Kasutamise kuupäev: 3. aprill 2021. a., allikas The Cost Of That Fizz In Your Cider: <https://cidernomics.com/category/production-costs/>
- ArchDaily. (21. 08 2008. a.). Kasutamise kuupäev: 17. 03 2021. a., allikas <https://www.archdaily.com/>: <https://www.archdaily.com/5524/loisium-hotel-steven-holl>
- b210. (2020). *b210*. Allikas: Lihula peatänav: <https://www.b210.ee/lihula/>
- Bioneer. (3. 12 2017. a.). *Kes päästab ääremaa?* Kasutamise kuupäev: 3. 12 2020. a., allikas Bioneer: <https://bioneer.ee/kes-p%C3%A4%C3%A4stab-%C3%A4%C3%A4remaa>
- Block, P. (2008). *The Structure of Belonging*. Berrett-Koehler Publishers.
- Bollack, F. A. (2013). *Old Buildings, New Forms: New Directions in Architectural Transformations*. New York: The Monacelli Press.
- CALU. (2007). *CIDER PRODUCTION*. -: CALU. Allikas: <http://www.calu.bangor.ac.uk/Technical%20leaflets/020402%20Cider%20production.pdf>
- Dassis, G. (2017). *Külad ja väikelinnad maaelu arengu kiirendajatena: probleemid ja võimalused*. Brüssel: Euroopa Liidu Teataja.
- Davies, M., Miscampbell, G., Barnard, M., & Hughes, S. (2017). *What works: Successful community pubs*. The Power to Change Trust.

- Delfi. (14. 08 2020. a.). *Eesti tuntuim mustlaspruulikoda avas oma tootmise: plaanis on kasvatada nii sortimenti kui mahtusid*. Allikas: Oma Maitse: <https://omamaitse.delfi.ee/artikkel/90740277/eesti-tuntuim-mustlaspruulikoda-avas-oma-tootmise-plaanis-on-kasvatada-nii-sortimenti-kui-mahtusid>
- Divisare. (15. 06 2012. a.). Allikas: MENOS É MAIS ARQUITECTOS - WINE HOTEL QUINTA DO VALLADO: <https://divisare.com/projects/202699-menos-e-mais-arquitectos-fernando-guerra-fg-sg-wine-hotel-quinta-do-vallado>
- Divisare. (30. 10 2014. a.). Divisare. Kasutamise kuupäev: 25. 10 2020. a., allikas PETER ZUMTHOR: KOLUMBA DIOCESAN MUSEUM: <https://divisare.com/projects/273884-peter-zumthor-helene-binet-kolumba-diocesan-museum>
- Dunbar, R. (2016). *Friends on Tap: The role of pubs at the heart of the community*. Oxford: Oxford: Department of Experimental Psychology.
- Eensaar, L. (14. 10 2019. a.). <https://www.pollumajandus.ee/uudised/2019/10/13/eesti-siidri-suurim-vaenlane-on-siider>. Kasutamise kuupäev: 15. 01 2021. a., allikas Põllumajandus.ee: <https://www.pollumajandus.ee/uudised/2019/10/13/eesti-siidri-suurim-vaenlane-on-siider>
- Entson, A. K. (2020). *Avaliku ruumi loome: Osalusprojekt Valga keskväljaku näitel*. Arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala, Arhitektuuri teaduskond. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- ERR. (22. 07 2020. a.). Kasutamise kuupäev: 05. 09 2020. a., allikas Arhitektuuriväärtuste omanikud ärgitavad riiki rohkem EL-i raha kasutama: <https://www.err.ee/1115530/arhitektuurivaartuste-omanikud-argitavad-riiki-rohkem-el-i-raha-kasutama>
- Godfrey, K., & Clarke, J. (2000). *The Tourism Development Handbook: a practical approach to planning and marketing*. London; New York: CONTINUUM.
- Hackworth, J. (2016). Demolition as urban policy in the American Rust Belt. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 48(11), 2201-2222.
- Hayden, D. (1995). *The power of place: Urban landscapes as public history*. Cambridge: MIT Press.
- Jenks, H. (2008). The politics of preservation: Power, memory, and identity in Los Angeles's Little Tokyo. *Cultural Landscapes: Balancing Nature and Heritage in Preservation Practice*, 35-54.
- Jiří Tintěra, Z. K. (2018). Inadequacies of heritage protection regulations in an era of shrinking communities: a case study of Valga, Estonia. *European Planning Studies*, 2448-2469.
- K. Yoshioka, D. O. (2013). New Ecological Concrete that Reduces CO2 Emissions Below Zero Level ~ New Method for CO2 Capture and Storage. *Energy Procedia*, 37, 6018-6025. doi:<https://doi.org/10.1016/j.egypro.2013.06.530>.

- Kahk, J. (1992). *Eesti talurahva ajalugu 1*. Tallinn: Kirjastus "Olion".
- Källe, M. (22. 10 2020. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- Kaukis, S. (2020). *PÄRANDIHALDUS KOHALIKUL TASANDIL: Pärandikorraldus Muhu valla näitel ning soovitused pärandihoiu meetmete osas*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Kim, D. (2018). *Adaptive Reuse of Industrial Buildings for Sustainability; Analysis of Sustainability and Social Values of industrial Facades*. Austin: University of Texas at Austin.
- Kirm, T. (26. 10 2015. a.). *Oma Maitse*. Allikas: Delfi: <https://omamaitse.delfi.ee/artikkel/72791411/viinakuu-eri-ehk-estli-alkoholipoliitika-ajalugu-kuidas-meil-vanasti-joodi?>
- Kolk, T. (1. August 2020. a.). *Postimees*. Kasutamise kuupäev: 12. 10 2020. a., allikas Viinavabrikust sai kodu: <https://leht.postimees.ee/7029651/viinavabrikust-sai-kodu>
- Kond, R. (05. 06 2019. a.). *Väikelinnades hakatakse lammutama tühje kolemaju*. Allikas: ERR: <https://www.err.ee/950030/vaikelinnades-hakatakse-lammutama-tuhje-kolemaju>
- Konsa, K. (2017). Kuidas tekib pärand? Pärandiloomes protsess kultuuri- ja looduspärandi näitel. *Ajalooline Ajakiri*, 4(162), 493-514.
- Kont, K. (2014). *Toiduturismi arendamise võimalused Tartu näitel*. Turismiosakond, Pärnu Kolledž. Pärnu: Tartu Ülikool.
- Kukkur, V., Sirts, H., Kann, A., Jõgi, J., Hein, P., & Kuuse, I. (1987). *Komplekssed teaduslikud uuringud - Endise Lihula mõisa viinavabrik. Ülesmõõtmistööd*. Kultuurimälestiste riiklik projekteerimise instituut, ENSV ministrite nõukogu riiklik ehituskomitee. Tallinn: Haapsalu rajoon, Lihula sovhoos.
- Kultuurimälestiste riiklik projekteerimise instituut. (1984). *Ettekirjutised mõisaansamblite korrastamiseks*. Kultuurimälestiste riiklik projekteerimise instituut, Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee. Tallinn: ENSV Ehituskomitee Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon. Allikas: https://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2014/pdf/eraT-0-76_001_0011523.pdf
- Lääneranna Muuseumid. (31. Mai 2019. a.). *Lääneranna Muuseumid*. Allikas: Lääneranna Muuseumide arengukava: https://muuseumid.laaneranna.ee/wp-content/uploads/sites/31/2020/05/Laaneranna_Muuseumid_AK.pdf
- Lääneranna vald. (7. 09 2018. a.). *Lääneranna valla arengukava 2018-2028*. Lihula: Lääneranna Vallavolikogu. Allikas: Lääneranna valla arengukava: <https://www.laanerannavalid.ee/arengukavad>
- Lauri, U. (15. 01 2021. a.). *Lihula kolemajade lammutamine on plaanitust poole odavam*. Allikas: Lääne Elu: <https://online.le.ee/2021/01/15/lihula-kolemajade-lammutamine-on-plaanitust-poole-odavam/>

- Leardi, L. (24. 12 2017. a.). *Stavenger's New Visitor Center and Brewery / Cobe*. Kasutamise kuupäev: 22. 03 2021. a., allikas <https://www.archdaily.com/885854/cobe-designs-new-visitor-center-and-lervig-brewery-for-stavanger>
- Leetma, K., Burdack, J., Kriszan, A., & Nuga, M. (2015). Strategies to cope with shrinkage in the lower end of the urban hierarchy in Estonia and Central Germany. *European Planning Studies*, 23(11), 147-165.
- Lihula muuseum. (2018). *Lääneranna muuseumid*. Kasutamise kuupäev: 3. 12 2020. a., allikas <https://muuseumid.laaneranna.ee/lihula-muuseum/lihula-linnusevaremed/>
- Lilles-Nestor, I. (2017). *Toiduturismi elamuslikkust mõjutavad tegurid Eesti siseturisti fookusest lähtuvalt*. Ettevõtluse osakond, Pärnu kolledž. Pärnu: Tartu Ülikool.
- Loodusegakoos. (2021). https://loodusegakoos.ee/kuhuminna/voimaluste-otsing?element_holder%5Bobject_type%5D%5B%5D=Matkarada&search=1&search_type=Puhkeala&element%5Btitle%5D=#tulemus. Kasutamise kuupäev: 17. 11 2020. a., allikas loodusegakoos.ee: https://loodusegakoos.ee/kuhuminna/voimaluste-otsing?element_holder%5Bobject_type%5D%5B%5D=Matkarada&search=1&search_type=Puhkeala&element%5Btitle%5D=#tulemus
- MAFF. (2021). Kasutamise kuupäev: 15. 01 2021. a., allikas Matsalu loodusfilmide festival: <https://www.maff.ee/>
- Maiste, Ü. (2019). *LIHULA PEATÄNAVA JA SEDA ÜMBRITSEVA LINNARUUMI ARHITEKTUURI-VÕISTLUS*. Tallinn: Eesti Arhitektide Liit.
- Mandel, M. (18. 01 2021. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- McGee, H. (2004). *On Food and Cooking - The Science and Lore of the Kitchen*. New York: SCRIBNER.
- Merila, L. (25. 07 2019. a.). *Postimees*. Allikas: Eesti käsitööõllebuum alles koidab: <https://leht.postimees.ee/6737764/eesti-kasitoollebuum-alles-koidab>
- Moora, H., Urbel-Piirsalu, E., & Viilvere, T. (2015). *Toidujäätmete teke Eesti kaubandus- ja toiduainetööstusettevõtetes*. Tallinn: Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna Keskus.
- Murray, N., Foley, A., & Lynch, P. (2010). *Understanding the Tourist Experience Concept*. Allikas: <http://www.shannoncollege.com/wp-content/uploads/2009/12/THRIC-2010-Full-Paper-N.-Murray-et-al2.pdf>
- Müürileht. (6. 10 2015. a.). *KOGUKOND – SÕIMUSÕNAST MOEMÕISTEKS*. Kasutamise kuupäev: 3. 10 2020. a., allikas Müürileht: <https://www.muurileht.ee/kogukond-soimusonast-moemoisteks/>
- Nicoll, D. (11. 10 2020. a.). meilivahetus. *Simpson & Brown Architects - Torabhaig*. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)

- Orro, O. (2015). Moodne muinsuskaitse hilisnõukogudeühiskonnas: Haapsalu ja Lihula muinsuskaitsealast. rmt: E. Russow, *Läänemaa muuseumi toimetised* (lk 255-286). Haapsalu: Printon Trükikoda AS.
- Ott, M. (2018). "*Hoonete energiatarbimine sõltuvalt piirdetarindite soojusisolatsiooni muutustest*" *Magistritöö*. Tartu Ülikool. Allikas: <http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60201/MartinOttMag.pdf>
- Palmets, V. (25. 09 2020. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- Pärn, A. (2019). Lihula. rmt: L. H. K. Alttoa, *Eesti linnaehituse ajalugu Keskajast tsaariaja lõpuni* (lk 143-148). Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Pikkmets, M. (26. 8 2020. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- PLANT. (2021). *Branchplant Architects*. Allikas: <https://branchplant.com/projects/junction>
- Põhjala. (06. 02 2021. a.). *Põhjala*. Allikas: Põhjala: <https://pohjalabeer.com/et/brewery>
- Põltsam-Jürjo, I. (2020). *Viin, vein ja vesi: Joogikultuur Eestis kesk- ja varauusajal*. Tallinn: ARGO.
- Poon, C. S., Xuan, D., & Zhan, B. (2018). A maturity approach to estimate compressive strength development of CO₂-cured concrete blocks. *Cement and Concrete Composites*, 85, 153-160. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cemconcomp.2017.10.005>.
- PuhkaEestis. (2021). *Puhka Eestis*. Kasutamise kuupäev: 22. 03 2021. a., allikas Puhka Eestis: <https://www.puhkaeestis.ee/et/ponevad-paigad/laane-eesti/matsalu-rahvuspark>
- R. Zobel, T. V. (1976). Lihula ajaloolise keskuse detailplaneerimine. rmt: *Uurimistööd - tekstiline osa*. Tallinn: Vabariiklik Eestaureerimisvalitsus.
- Rahandusministeerium. (2015). *Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks*.
- Raie, S. (05. 06 2015. a.). *Sirp*. Kasutamise kuupäev: 03. 04 2021. a., allikas Kas poliitika peatab pärandi lagunemise?: <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/kas-poliitika-peatab-parandi-lagunemise/>
- Reinsalu, R. (2020). *Kollektiivne elu maal - VANANEV RAHVASTIK, KAHANEVAD VÄIKEASULAD, TÜHJADE HOONETE POTENTSIAAL JÄRVA-JAANI NÄITEL*. Arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala, Arhitektuuri teaduskond. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Richards, G. (2012). *An Overview of Food and Tourism Trends and Policies*. The OECD - Korea Workshop.
- Riegl, A. (1903). *The Modern Cult of Monuments: Its Character and Origin*.

- Rodriguez, G., & Fuso, M. (2014). Developing a Food & Drink Tourism Framework. (J. Bussell, W. Campbell, W. Lange-Faria, & K. McAree, Toim-d) *Have Fork Will Travel*, 85-96.
- Rogers Merlino, K. (2018). *Building Reuse: Sustainability, Preservation and the Value of Design*. Seattle: University of Washington Press.
- Ryberg-Webster, S. (2016). Heritage amid an urban crisis: Historic preservation in Cleveland, Ohio's Slavic Village neighborhood. *Cities*, 58, 10–25.
- Säästva arengu sõnaseletusi. (27. 11 2020. a.). *Säästva arengu sõnaseletusi*. (S. Tallinn, Produktsent) Kasutamise kuupäev: 03. 12 2020. a., allikas kogukond: http://www.seit.ee/sass/?word=kogukond&ID=1&showing=2&search_word=Otsi&keel=ee&type=hagus
- Saginor, J., & Newman, G. (2014). Four imperatives for preventing demolition by neglect. *Journal of Urban Design*, 19(5), 622–637.
- Schein, R. H. (1997). The place of landscape: A conceptual framework for interpreting an American scene. *Annals of the Association of American Geographers*, 660-680.
- Sits, T. (26. 01 2021. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- Sousa, S., & Pinho, P. (2015). Planning for shrinkage: Paradox or paradigm. *European Planning Studies*, 23(1).
- Steinweg, M. (2009). *What is a Collective? – New Forms of Collective Housing in Europe*. Birkhäuser.
- Suviste, M.r. (26. 09 2017. a.). *Ohtliku maja lammutamine linnasüdames lõi tüli lõkkele*. Allikas: Lõuna-Eesti Postimees: <https://lounapostimees.postimees.ee/4255753/ohtliku-maja-lammutamine-linnasudames-loi-tuli-lokkele>
- Talk, T., & Raie, S. (2020). Ehituspärand ja ruumikvaliteet. *Eesti inimarengu aruanne 2019/2020 - Linnastunud ühiskonna ruumilised valikud*, 116-127.
- Tiivel, T. (2009). *Viinad ja peenemad napsid*. Tallinn: Hermes.
- Toidutee. (2021). <https://www.toidutee.ee/>. Kasutamise kuupäev: 13. 02 2021. a., allikas <https://www.toidutee.ee/ettevotted>
- Tours, B. &. (10. 11 2020. a.). *Beer & Bike Tours*. Kasutamise kuupäev: 10. 11 2020. a., allikas <https://www.beerandbiketours.com/west-flanders-adventure>
- Upton, D. (1993). The Tradition of Change. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 5(1), 9-15.
- Vaikla, T.-K. (2017). *RE-PURPOSING SPACE: THE ROLE AND POTENTIAL OF SPATIAL INTERVENTION*. (P. Epp Lankots, Toim.) Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Valk, M. (22. 10 2020. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)

- Valkna, A. (2019). *Töö ja elu maal - Üürielupindade lisamine Imavere alevikku*. Arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala, Arhitektuuri teaduskond. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Veinivilla. (2021). Allikas: <https://www.veinivilla.ee/et/p/teenused>
- Veskus, K. K. (9 2020. a.). vestlus. (A. Krigoltoi, Intervjueerija)
- VisitScotland. (3. 12 2020. a.). *Visit Scotland*. Allikas: Islay Whisky Adventure - small group: <https://www.visitscotland.com/info/tours/islay-whisky-adventure-small-group-40686154>
- Voll, J. (2020). *TÖÖRÄNNE JA TÜHJENEVAD KORTERMAJAD MAAPIIRKONNAS - Potensiaalse arenguga maa-asula elukeskkonna edendamine Koeru näitel*. Arhitektuuri ja linnaplaneerimise eriala, Arhitektuuri teaduskond. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Wachter, S. M., Gillen, K. C., & Brown, C. R. (2008). *Green Investment Strategies. A Positive Force in Cities*.
- Williams, F. (21. 08 2019. a.). *Architects' Journal*. Kasutamise kuupäev: 27. 09 2020. a., allikas Fabric first: Allies and Morrison's van Hasselt Centre at Cranleigh School: <https://www.architectsjournal.co.uk/buildings/fabric-first-allies-and-morrison-van-hasselt-centre-at-cranleigh-school>
- Wong, L. (2017). *Adaptive reuse : extending the lives of buildings*. Basel: Birkhäuser.
- Yair, S., Rokia, R., & Dejan, M. (2018). The Life Cycle Carbon Footprint of Refurbished and New Buildings—A Systematic Review of Case Studies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, Part 1, 231-241.

10 Illustratsioonide loetelu

Pildid

Pilt 1 Lihula meierei hoone., kunagine piirkonna piimatööstuse keskpunkt., sügis 2020. Autori pilt.	11
Pilt 2 Lihula meierei lammutamine, talv 2021. Autori pilt	11
Pilt 3: Lacaton & Vassal – Tour Bois-le-Prêtre – 2011 Allikas: lacatonvassal.com	13
Pilt 4: Naturhus – Stockholm Allikas: faircompanies	13
Pilt 5 Adaptiivne taaskasutus 1 Autori koostatud	17
Pilt 6 Adaptiivne taaskasutus 2 Autori koostatud	18
Pilt 7 Adaptiivne taaskasutus 3 Autori koostatud	19
Pilt 8 Adaptiivne taaskasutus 4 Autori koostatud	20
Pilt 9 Vaade tänavalt. Allikas: Divisare	21
Pilt 10 Sisevaade gootikiriku varemetele. Allikas: Divisare	21
Pilt 11 Vaade sissepääsule, endine hoone on uue mahu sees. Allikas: ArchitectureJournal	22
Pilt 12 Waxelbergi Lihula plaan. Allikas: -	24
Pilt 13 Lihula linnuse varemed. Foto autor:	25
Pilt 14 Waxelbergi Lihula plaan, situatsioon enne peahoone rajamist. Allikas: -	25
Pilt 15 b210 Lihula peatänav. Allikas: b210	34
Pilt 16 Valik Lihula probleemsetest hoonetest. Autori pildid	37
Pilt 17 Quinta do vallado pildikogumik	42
Pilt 18 Loisium' pildikogumik	43
Pilt 19 Anderson' pruulikoda. Allikas: Delfi	50
Pilt 20 Lervigi pruulikoda Allikas: COBE	50
Pilt 21 Vaade Torabhaigi viskivabrikule. Pildi autor: Dawn Nicoll	52
Pilt 22 Vaade Junction Craft Brewery tootmisalale degusteerimisürituse ajal. Allikas: PLANT	54
Pilt 23 Vaade Junction Craft Brewery tootmisalale kontserdi ajal. Allikas: PLANT	54
Pilt 24 Habaja viinavabrik. Autori pilt	56
Pilt 25 Vaade Habaja viinavabriku käärimisalale. Autori pilt.	57
Pilt 26 Vaade Habaja viinavabriku laagerdumisalale. Autori pilt.	57
Pilt 27 Habaja viinavabriku kohvik. Autori pilt.	57
Pilt 28 Pildikogumik Lihula viinavabrikust	59
Pilt 29 Pildikogumik Lihula viinavabrikust	60
Pilt 30 Viinavabrik Linnusemäe jalamil. Autori koostatud	62
Pilt 31 Vaade linnusemäelt siidrikojale. Visualiseering. Autori koostatud.	72
Pilt 32 Vaade sisehoovile. Visualiseering. Autori koostatud	72
Pilt 33 Vaade vallikraavilt siidrikojale. Visualiseering. Autori koostatud	75
Pilt 34 Vaade sissepääsule parklast. Visualiseering. Autori koostatud	81
Pilt 35 Vaade tootmisalale. Visualiseering. Autori koostatud	83

Skeemid

Skeem 1 Lihula kaitsealad. Autori koostatud	27
Skeem 2 Lihula laialivalgumine. Autori koostatud	27
Skeem 3 Lihula rahvastiku kahanemine. Autori koostatud Andmed: Statistikaamet	28
Skeem 4 Lihula kinnisvarahinna erinevus Lääne-Eestis. Autori koostatud. Andmed: Maa-amet	29
Skeem 5 Google arvustusstatistika. Autori koostatud. Andmed: Google	30
Skeem 6 Olerexi fenomen, mööduva liikleja skemaatiline olukord. Autori koostatud	30
Skeem 7 Lihula tühermaastumine. Autori koostatud	31
Skeem 8 Lihula jagunemine. Autori koostatud.	33
Skeem 9 Probleemaatilised hooned Lihula peatänaval. Autori koostatud	37

Skeem 10 Lihula paiknemine nii haritava maa ja loomakasvatuse vahel kui ka Lääne-Eesti ristumisteedel. Autori koostatud	38
Skeem 11 Vaatlustornid, majutusasutused ja matkarada. Autori koostatud	39
Skeem 12 Islay viskituuri teekond šotimaa rannikul. Autori koostatud	45
Skeem 13 Belgia jalgrattatuuri teekond läbi Belgia maapiirkonna. Autori koostatud	45
Skeem 14 Eesti viinavabrikud. Autori koostatud. Andmed: Muinsuskaitseamet	46
Skeem 15 Siidri, veini ja brändi tootmisskeem. Autori koostatud	51
Skeem 16 Torabhaigi viskivabriku teise korruse funktsionaalne jaotus, Allikas: Simpson & Brown Architects	53
Skeem 17 Torabhaigi viskivabriku esimese korruse funktsionaalne jaotus, Allikas: Simpson & Brown Architects	53
Skeem 18 Junction Craft Brewery lõige. Autori koostatud. Allikas: PLANT	55
Skeem 19 Junction Craft Brewery teise korruse funktsionaalne jaotus. Autori koostatud. Allikas: PLANT	55
Skeem 20 Junction Craft Brewery esimese korruse funktsionaalne jaotus. Autori koostatud. Allikas: PLANT	55
Skeem 21 Adaptiivse taaskasutuse kontseptsioonid. Autori koostatud. Andmed: ---	63
Skeem 22 Vormiotsingud. Autori koostatud.	64
Skeem 23 Vormiotsingud. Autori koostatud.	65
Skeem 24 Vormiotsingud. Autori koostatud.	66
Skeem 25 Esimene eskiisvariant. Autori koostatud	67
Skeem 26 Teine eskiisvariant. Autori koostatud	68
Skeem 27 Kolmas eskiisvariant. Autori koostatud	69
Skeem 28 Lihula siidrikoja ülesehitus, aksonomeetria. Autori koostatud	71
Skeem 29 Lihula mõisapargi sekkumised, aksonomeetria. Autori koostatud	74
Skeem 31 Arengu suunamine Lihulas. Autori koostatud.	77
Skeem 30 Jaani kõrtsi võimalik väliterrass. Autori koostatud	77
Skeem 32 Lihula ühe krundi hõivamine õunapuudega. Autori koostatud.	78

Joonised

Joonis 1 Kolumba muuseumi esimene korrus. Allikas: Divisare	21
Joonis 2 Hasselt Centre esimese korruse plaan, keskel vana hooneosa. Allikas: ArchitectureJournal	22
Joonis 3 Lihula plaan. Autori koostatud	32
Joonis 4 Quinta do vallado joonised	41
Joonis 5 Loisium esimene ja teine korrus	44
Joonis 6 Viinavabriku olemasolev olukord. Autori koostatud. Andmed: ---	61

Tabelid

Tabel 1 Viinavabrikute võrdlus. Autori koostatud	48
--	----

Lisad

Lisa 1 Planžett 1	94
Lisa 2 Planžett 2	95
Lisa 3 Planžett 2	96
Lisa 4 Planžett 4	97
Lisa 5 Planžett 5	98

Lisa 6 Planžett 6	99
Lisa 7 Planžett 7	100
Lisa 8 Planžett 8	101
Lisa 9 Planžett 9	102
Lisa 10 Planžett 10	103
Lisa 11 Planžett 11	104
Lisa 12 Planžett 12	105

LIHULA VIINAVABRIKULE JÄTKUSUUTLIKU LAHENDUSE LEIDMINE SIIDRIKOJA NÄITEL

Eesti kunstiakadeemia 2021
Juhendajad: Tarmo Teedumäe, Toomas Tammis

Andreas Krigoltoi

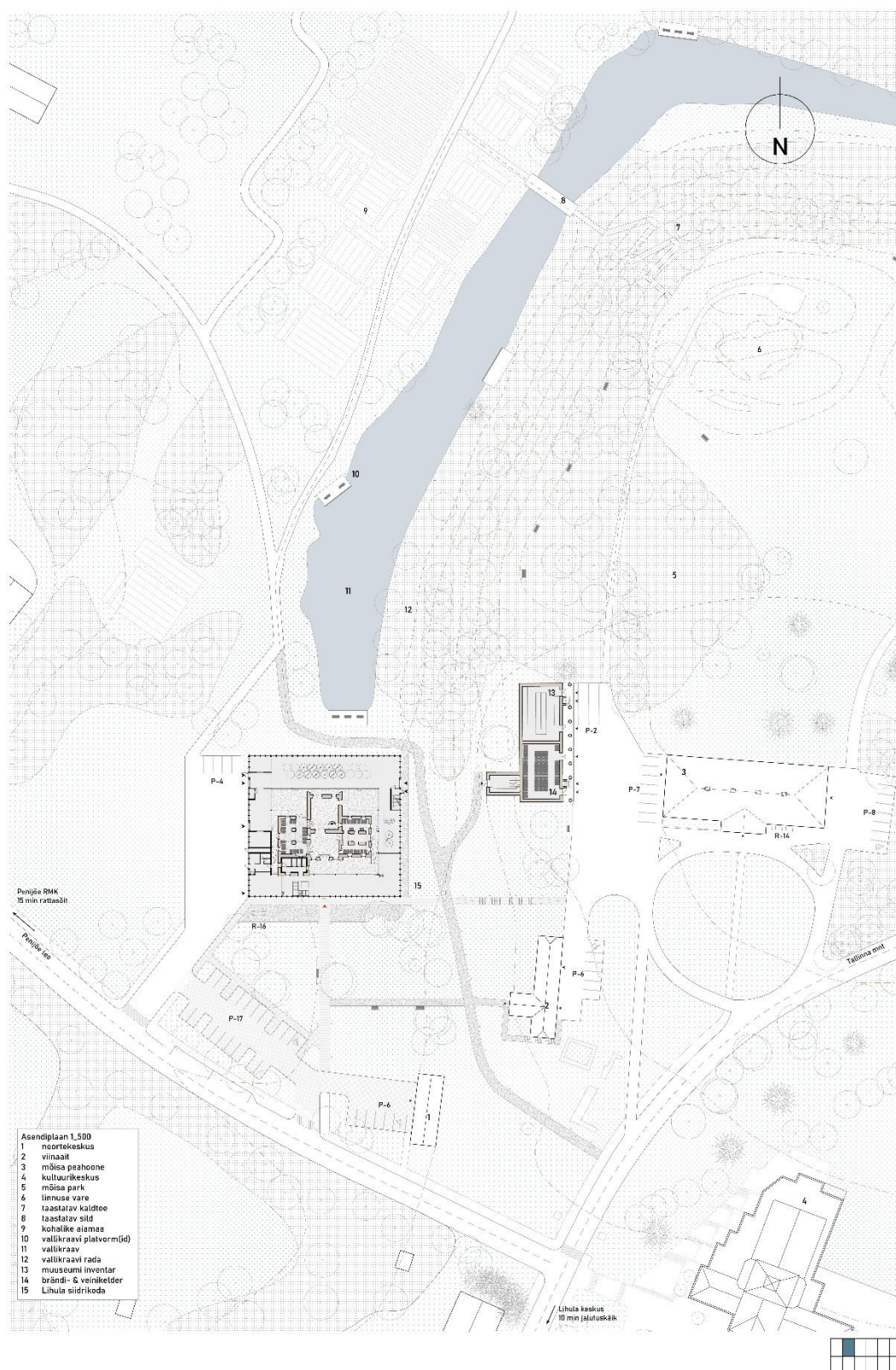
Praegusel ajal, mil arhitektuurimaastik on üha enam liikumas standardiseerumise poole, on päevakajaliseks küsimuseks muutunud kasutusest välja langenud hoonetele uue funktsiooni leidmine. Tihti peale on sellised ebastandardised hooned osa meie ehitusparandist. Paraku on Eestis tänase seisuga liigi veerand ehitusparandist, kolmas või lausa avarilises seisukorras. Üldjuhul soovetakse ehitusparandit päästa ja taastada, kuid erinevate nõudmiste lahendamise ning üldlõplise visiooni puuduse tõttu on seda takistanud. Tüüpiliselt asuvad sellised hooned hääbuvates maapiirkondades ning kannavad mahajäetuna negatiivset imidžit. Ehitusparandi unustamist,

teisisõnu aeglast lammutamist, peetakse üldise kuvandi parendamisel eesmärgil heaks alternatiivseks lahenduseks, aga kas see peaks nõnda jääma?

Käesoleva magistritöös on asukohana võetud loomatuks Lihula linn ning täpsemalt Lihula viinavabriku vare. Magistritöö eesmärk on luua jätkusuutlik lahendus Lihula viinavabriku ja ning pakkuda Lihula linnale positiivne väljavaade, seda nii hääbuvate miljööväärtuslike keskkonnale kui ka üldlõplisele linnaelanike arvu kahanemisest tingitud kõrvalnähtudele.

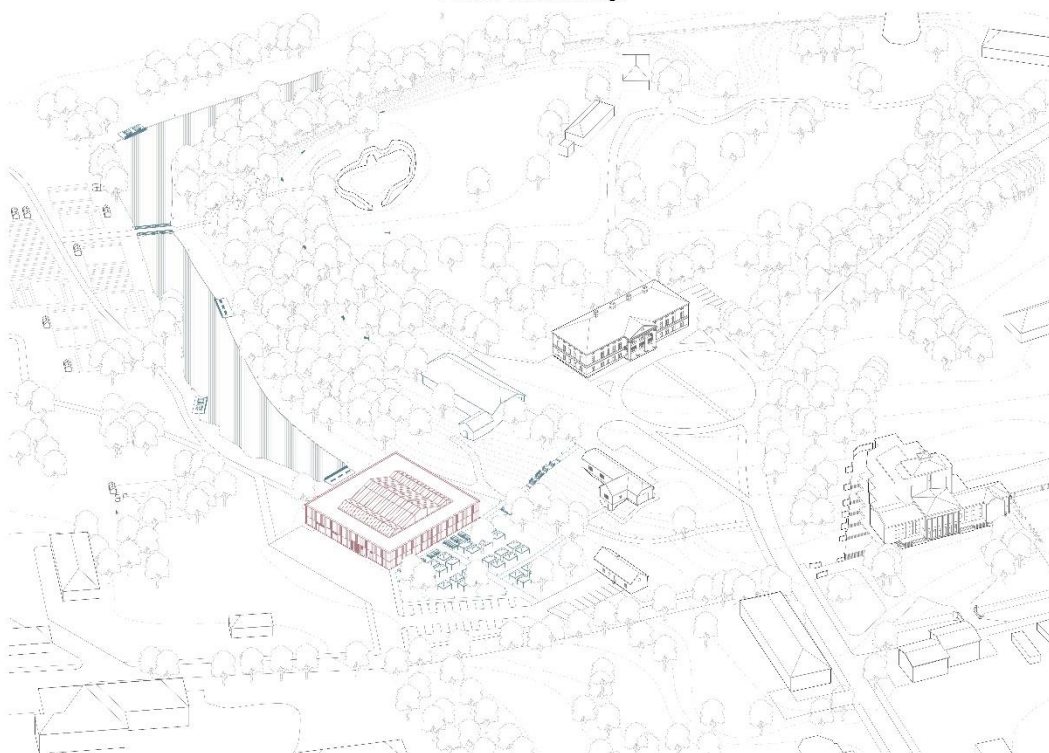

Lisa 1 Planžett 1

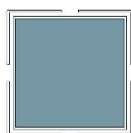

Lisa 2 Planžett 2

Lihula linnusemägi

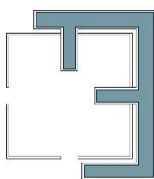

Adaptiivne taaskasutus

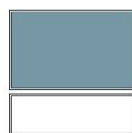
**vana väljast
uus sisu**

Vana sisu asendamine uuega võimaldab säilitada olemasoleva ümbritseva keskkonna ning pakkuda seetähti täiendavaid ruumiprogrammitisi võimalusi, mis vana sisuga varasemalt võimalik poitud.

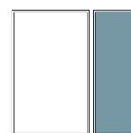
parasiithoone

Parasiit on sekkumine, mis toetub väga konkreetsele sümbioosile uue mahu ning vana hoonet vahel. Tähtis on, et uue mahu lisamine oleks selgelt loetatav ning eristatav vanast mahust.

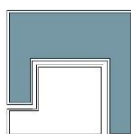
**vertikaalne
parasiithoone**

Kõrgustesse minnakse pigem tihedas linnakeskkonnas või juhul, kui hoone omapära ja konstruktiivne seisukord seda võimaldavad. Korruste juurde lisamine annab võimaluse säilitada olemasolev hoonet tänava tasandil, mis aitab hoida aja jooksul tekkinud ajaloolist keskkonda.

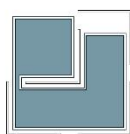
**vastanduv
parasiithoone**

Vastandumine on sarnane teistele parasitismvormidele, sest see eristub selgelt vanast hoonest ja mõlemad hooned on tugevas sõltuvuses teineteisest. Uue mahu vastandamine vanaga loob head tingimused uuteks funktsioonideks, sest täiendavad funktsioonid saavad olla eraldiseisvad.

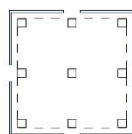
kaetud

Katmine nõuab olukorda, kus vana struktuur on niivõrd habras ja vääruslik, mille puhul otsene sekkumine hoonet ei ole võimalik. Vana struktuuri katmine ning toomine tänapäevasesse ruumi võimaldab päästa vana struktuuri oma originaalsetes tingimustes.

põimitud

Põimimine on variatsioon parasitismhoonest, kus konkreetne erisus funktsionaalse jaotuse osas puudub. Pigem on tegemist praktiliste kaalutlustega, kus kohati on vana hoonet asendatud või täiendatud uuega. Olemuselt eeldab taktitundelisemat lähenemist objektile.

**uus väljast
vana seest**

Uus väljast, vana seest puhul on eesmärk igapäevastel fassaadil asendada tänapäevase maha, mis aitab siseruumi kvaliteeti ja väärtusi päästa.

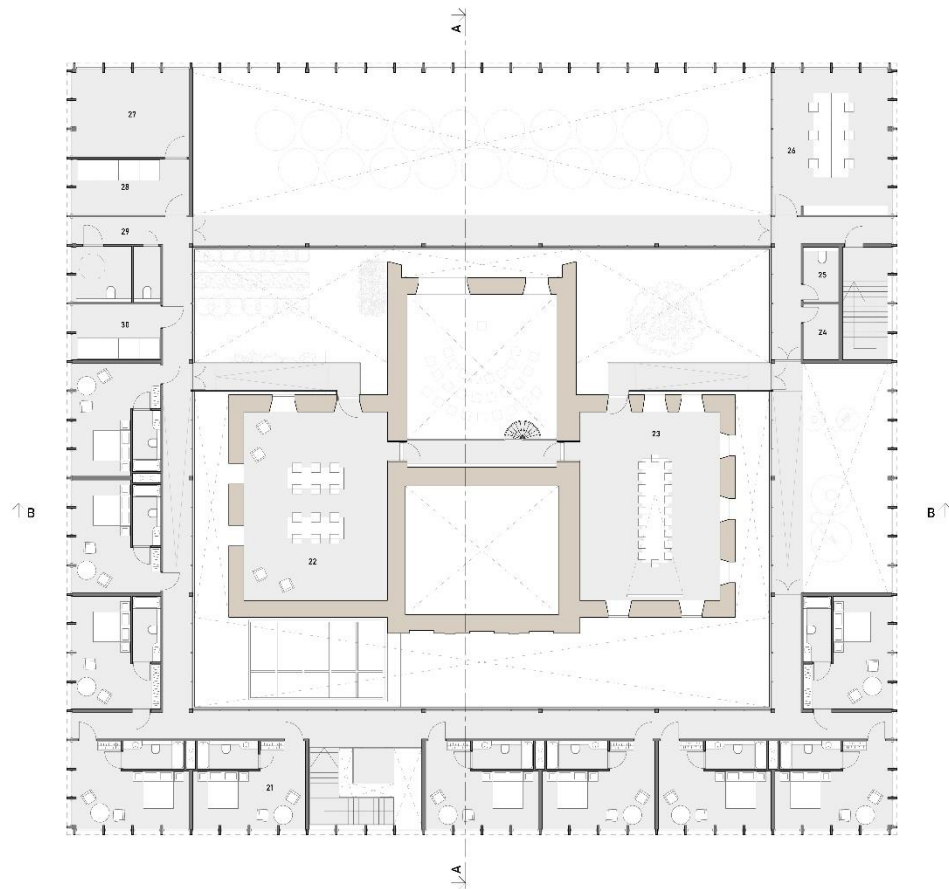

implantatsioon

Siirdamise puhul säilitatakse vana hoonet elemente ning kompositsiooni, mida on hiljem võimalik kasutada uue hoonet integreerimisel või ehitamisel. See lähenemisviis on mõistlik eelkõige olukorras, kus vana hoonet on tunduvalt vähem säilinud.

Lisa 3 Planžett 2

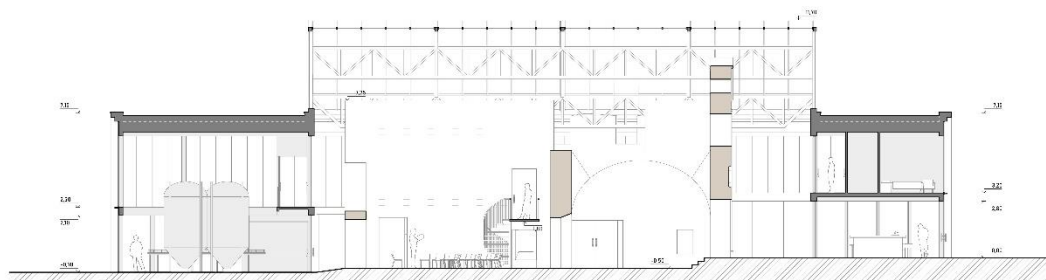

Teine korrus 1_100

Ruumide eksplikatsioon

21 majutusruumid
22 multifunktsionaalne ruum
23 multifunktsionaalne ruum
24 abiruum
25 tualettruum

26 kontor
27 vent. kamber
28 abiruum
29 tualettruumid
30 majapid. ruum

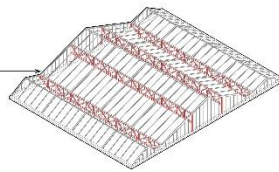
Lõige A-A 1_100

Siidrikoja ülesehitus

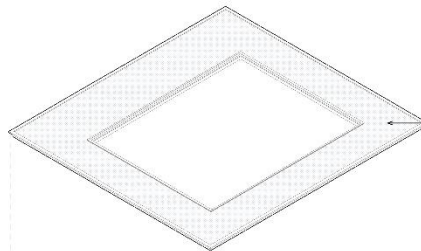
KASVUHOONE

Viinavabriku kasvuhoonesse paigutamine võimaldab kaitsta viinavabrikut ja luua katuse alla ilmastiku eest kaitstud ruum.

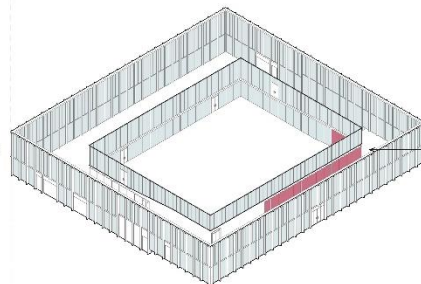
MURUKATUS

Murukatus aitab visuaalselt kergendada suurt katuse mahtu, seda eriti just linnusemäelt vaadeldes.

VAADELDAVUS

Võimalus tagada viinavabriku selge vaadeldavus nii siseruumist kui ka õuest

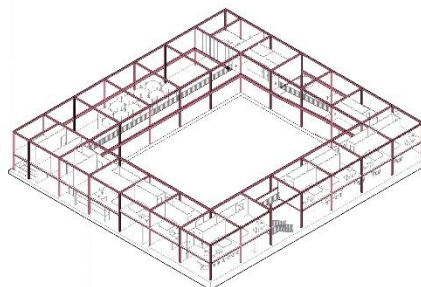

AVATAVUS

Avatavad aknad baari osas võimaldavad hooajalist multifunktsionaalset kasutust.

PERIMEETER

Uued funktsioonid on paigutatud viinavabrikut ümbritsevasse perimeetrisse.

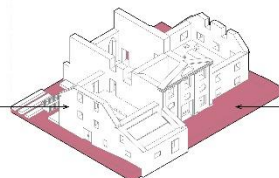

KONSTRUKTIIVNE ASPEKT

Perimeeter on üles ehitatud post-plaat-tala konstruktiivsele süsteemile.

KUREERITUD VARE

Viinavabriku vare siidrikoja keskmes aitab ajaloolisel kihistusel esile tõusta ning olla vahendajaks ruumilamuste kureerimisel.

PUHVER

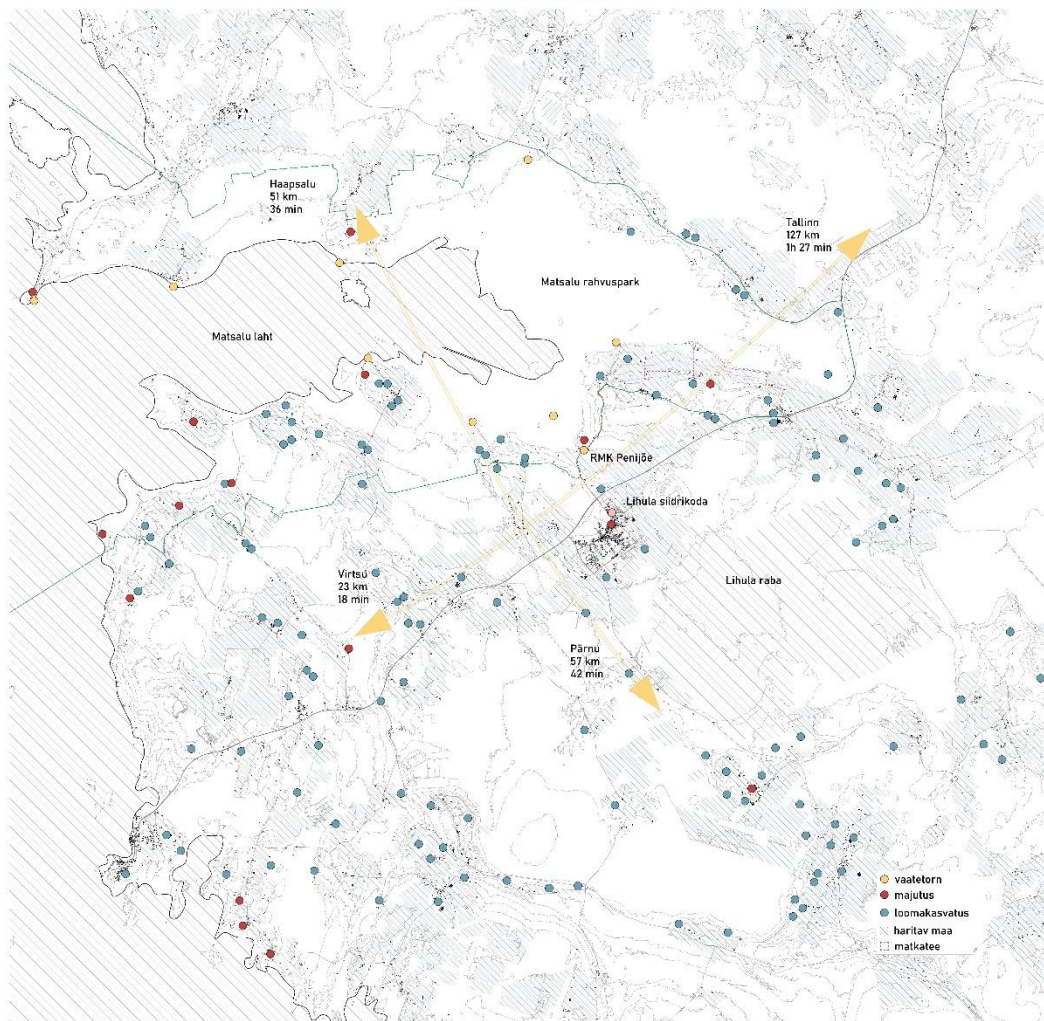
Viinavabriku ümber tekib aktiivne puhvertsioon, mis loob šurruumi uue ning vana vahel.

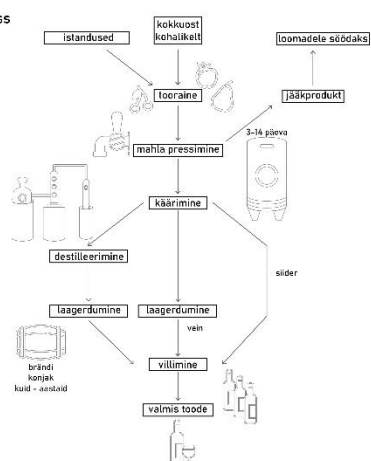

Lisa 6 Planžett 6

Matsalu piirkond

Tootmisprotsess

Lihula paiknemine

Lihula üks tugevusi on tema asukoht, kus juba muinasajal olulised liikumised on tänaseks maanteed. Lihula paikneb Lääne-Eesti suuremate keskuste ristumiskohas, mis omab võimalust siidrikojaga pakkuda uut nähti Lihulas ning püüda moodustada liiketega kinni. Olerexi fenomen on oluline märk sellest, kuidas Lihula ei suuda eristada ning silma paista, sest peamine fookus langeb maanteeäärsetele asutustele ning piirkonna suuremale toidupoole.

Turismi potentsiaal

Turismi on võimalik vaadelda hääbuvat piirkonna päästerõngana, mille abil oleks võib olla oluline võimalus Lihula ja Lääneranna valla ülevõidise imidži paremaks kujundamiseks. Lihula tsentraalne asukoht, lähedus Matsalu rahvusparkiga ning rikas kõrtsikultuuri ajalugu toovad selleks head tingimused. Turismi arengu viimendamiseks on võimalik luua eeldusi, mis aitaksid nii Lihula hääbuvat ehitusparandit kui ka kohalikku ettevõtlust. Ükski süsteem ei saa toimida eraldiseisva elemendina, vaid vajab nii kohalike kogukondade, kohaliku omavalitsuse kui ka investorite koostööd.

Loodusturism

Lihula üks suur potentsiaal on loodusturism. Suur osa Lääneranna vallast kuulub Matsalu rahvusparki alla, mille Penijõe RMK keskus asub mõne kilomeetri kaugusel Lihulast ja on ühendatud matkarada pidi Aegviidu suunal. Lisaks on Matsalu rahvusparkis veel teisi väiksemaid matkaradasid. Matsalu lahte ümbritsevad mitmed vaatlustornid, mis on sihtkohaks paljudele ornitoloogidele ja muudele loodushuvilistele. Lihula siidrikojal avaneb võimalus endisid loodusturimiga, et seeläbi pakkuda turistile terviklikumat elamust, kuid teisalt luua ka parem ühendus RMK Penijõe ning Lihula vahel.

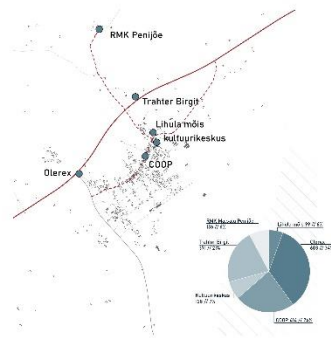
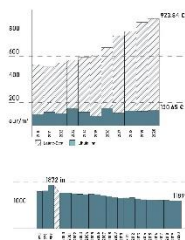
Alkohol ja kogukondlikkus

Magistritöö arhitektuurne sekkumine näeb ette luua endise viinavabriku varemete ümber Lihula siidrikoja, mis aitaks tagasi tuua alkoholi tootmise elemendi Lihula linna. Seeläbi on võimalik taastada tänaseks hääbunud Lihula kõrtsikultuuri ning luua sotsiaalne ruum, mis aitaks erinevaid osapooli kokku tuua. Tooraine saab olla kasvatatud piirkonnas või isegi Lihulas ning jääprodukt suunatud loomadele söödaks.

Ehituspärandid & Lihula

Eesti hääbuv ehituspärandid

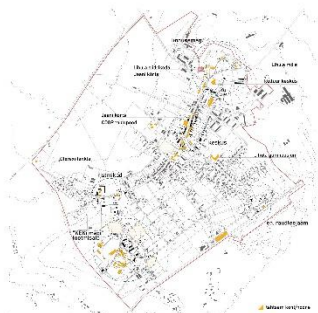
Ligi kolmandik meie ehituspärandid on väga kehvas või lausa avariilises seisukorras. Paratamatult nähakse seetõttu ehituspärandid pigem probleemina kui võimaluste allikana.

Kahanev Lihula

Lihula elanikkond paratamatult kahaneb ning kinnisvara hinnad püsivad stabiilselt madalana. Saarastel protsessidel on nii majanduslikud kui ka sotsiaalsed tagajärjed. Kinnisvarainvesteeringud on riskantsed, üldine ruumiimidž kannatab ning võib see mõjuda negatiivselt elanike kohatunnetusele.

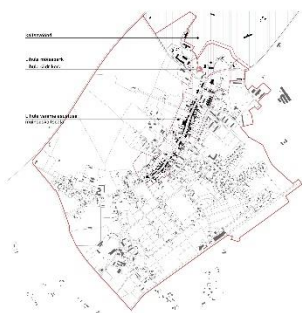
Olerexi fenomen

Lihulas on peamisteks tõmbekohtadeks kujunenud peatänaval asuv toidupood ning linnapiiril asuv Olerexi tankla – ka põhimaantee ääres asuv trahter on olulisem sihtkoht. Lihula puhul on oluline leida nišš, mis võimaldaks siduda ja parandada erinevaid kahanemist tingitud kõrvalnähtusid.

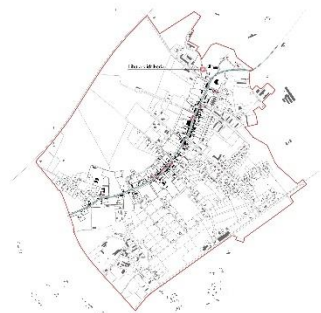
Lihula kaks mäge

Lihula jaguneb oma olemuselt kolmeks põhiliseks piirkonnaks. Linnusemägi (kus asub Lihula mõis), KEK'i mägi (tänapäevane tootmisala) ja keskus, kuhu on koondunud põhilised avalikud funktsioonid. Raudteejama ja ristmikute kaks väiksemat piirkonda on minevikus üks fookuspunkte olnud, kuid täna on need pigem tähelepanuta jäänud.

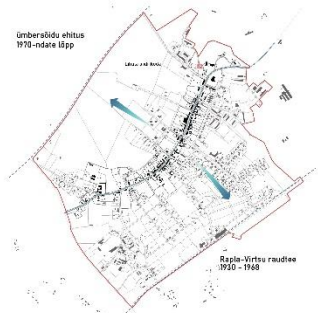
Lihula muinsuskaitseala

Lihulas on kehtestatud üks suur terviklik vanema asutuse muinsuskaitseala, mille eesmärk on kaitsta linnusemäel olevat Lihula mõisa, arheoloogilisi leide ning linnuse vare. Sama oluline on ka Lihula linnusemuiniskaitseala peatänaval, mis hoiab Lihulat koos. Peatänav pärineb oma struktuuriga juba 17. sajandist, kuid tõenäoliselt on Lihula peatänav veel varem tekkinud.

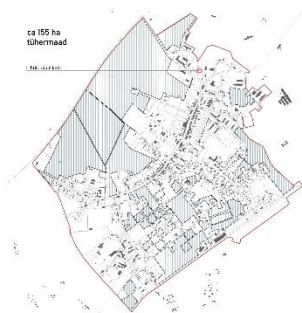
Problemaatilised hooned peatänava ääres

Lihulas on peatänava äärde koondunud vanem hoonestus, mis on Lihula linnusemuiniskaitseala koostises. Peatänava äärde struktuur on tänaseks hääbumas ning neile hoonetele on vaja leida rakendust. Magistritöö nähakse võimalust siduda potentsiaalselt arenev turismimajandus hääbva ehituspärandiga.

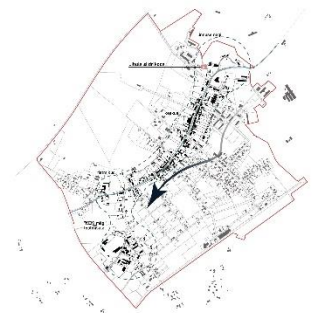
Laiaks tõmbamine

Lihula fookus tänapäeval koondub küll peatänava äärde, kuid sellel poolel on 20. sajandil olnud kaks arengusuunda, mistõttu on Lihulat, nagu töötas, laiali tõmmatud. See areng on mõjutanud hõreda krundistruktuuri tekkimist Lihulas.

Lihula tühermaastumine

Lihula hõre krundistruktuur võimaldab tekkida tühermaadel, mis on kasutuseta ning omavad tohutut potentsiaali. Magistritöö üks eesmärke on leida Lihula tühermaale kasutus. Ettepanek on rajada istandusi Lihula siidrikoja jaoks – või suunata loomi sööma, et nende kruntidele rohkem kasutust leida. Seeläbi on võimalik parandada üldist keskkonda ja tõsta kinnisvara hinda.

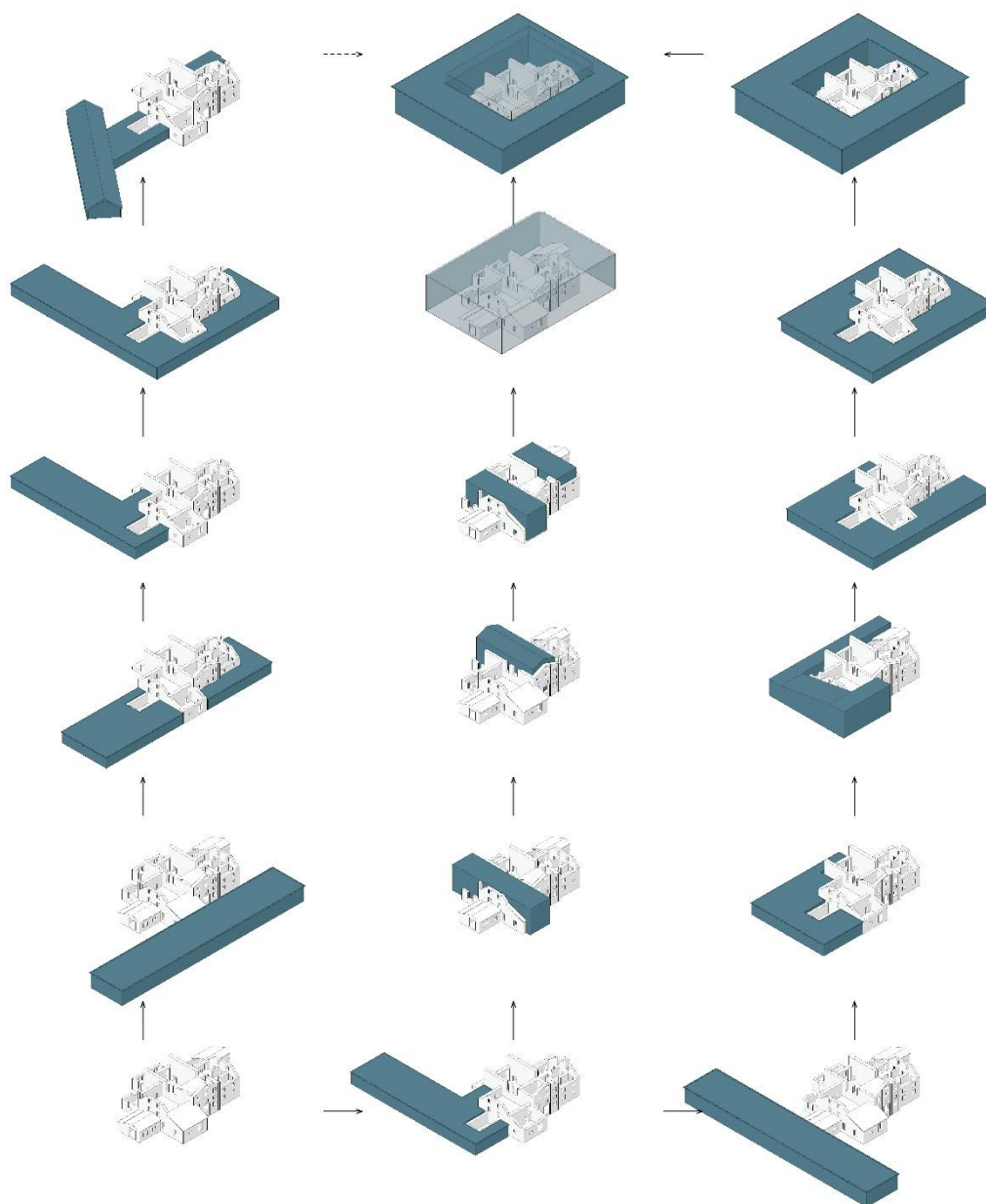

Arengu suunamine

Lihula puhul on oluline, et siidrikoja tekkimine ei looks tohutut eraldiseisvat keskkonda, vaid oleks võimalik suunata ehituspärandi kaasamisega areng mõdda peatänavat alla. See võimaldaks paremini siduda ristmiku ja KEK'i mäe piirkonda, mis muidu praegu on võrdlemisi eraldatud. On tähtis, et tegevus Lihulas ei jääks linnusemäe keskeks.

Vormikatsedused

Lihula viinavabrik

Lihula viinavabrik räägib lugu pidevast kohanisest uute nõudmistega, tegu on ajas muutuva hoonetega. Hoonet on pidevalt täiendatud juurdeehitustega, mis on aidanud viinavabrikut paremini säilitada ja hoida tootjate elanikele tähendusrikkana. Poleks põlengut olnud, oleksid sead täna tõenäoliselt senimaani töökoda ning mõned korterid.

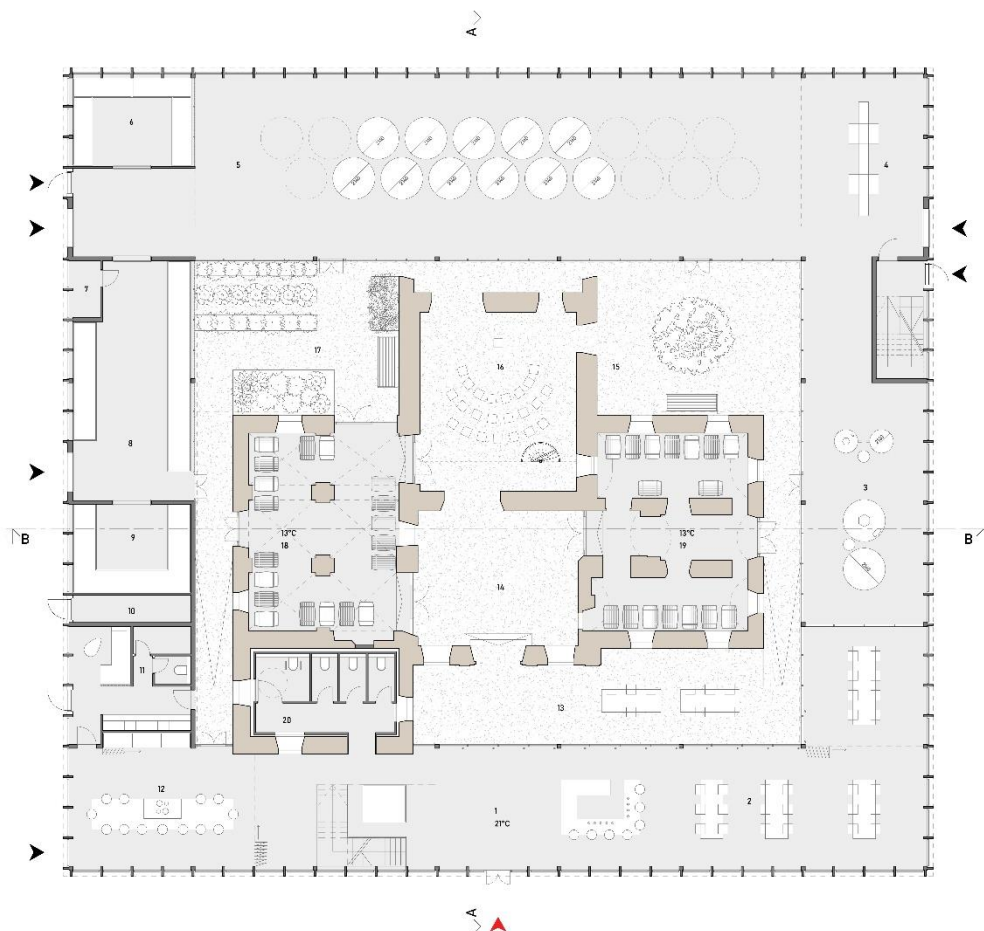
Adaptiivne taaskasutus

Parim viis, millegi säilitamiseks ja elu pikendamiseks, on leida sellele uus funktsioon. Adaptiivne taaskasutus tegeleb olemasoleva uue funktsiooni leidmisega, mis aitaks pakkuda paindlikumaid lahendusi meie hääbuvale ruumidest. Olemasoleva hoonete integreerimine uuega aitab luua kontekstirikkamat ruumi, mille põhiline lähtepunkt on uue taktiivse sidumise vanaga.

Protsess

Lihula viinavabrikute taasmõtestamise puhul on olnud oluline defineerida, kuidas üldse oleks kõige parem selle objektile ruumiliselt läheneda. Täna seisus varem viinavabrik oma õrnas olekus ei ole kõige optimaalsem tänapäevaseid seadmeid mahutama, mistõttu on vajalik teha viinavabrikule laenuks. Selleks, et paremini mõista, millised lahendused on võimalikud, pidasin oluliseks teha piisavalt katsetusi, et jõuda selgusele, kuidas arhitektuurse lahendusega edasi minna. Valikus olid x-y-z-mahud, lõplikult osutus valituks z-lahendus.

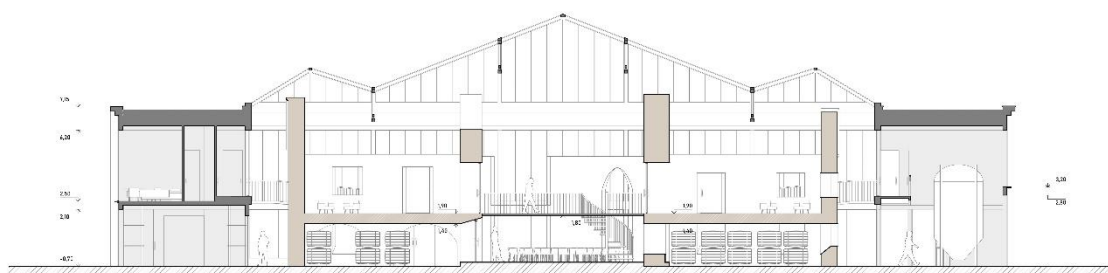

Esimene korrus L100

Ruumide eksplikatsioon

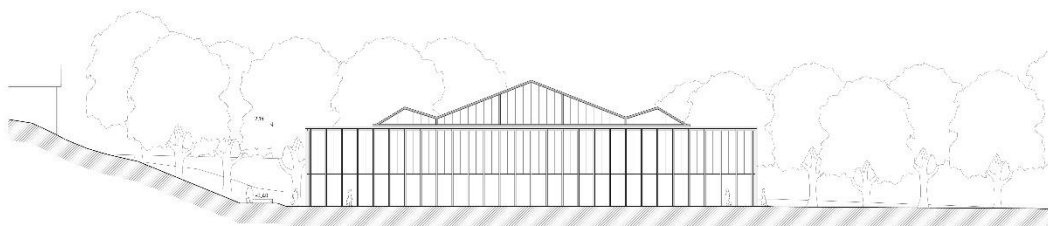
1	fuajee
2	taproom
3	destilleerimisala
4	villimisala
5	toetmisala
6	šunte pesu ja mahla pressimine
7	šbiruum
8	laoruum
9	külmkamber
10	tehnoruum

11	töötajate ruumid
12	köök
13	kasvuhoone puhver
14	viinavabriku eesruum
15	degusteerimisruum
16	auditoorium
17	kasvuhoone nurk
18	brändi- & veinikelder
19	brändi- & veinikelder
20	tualettruumid

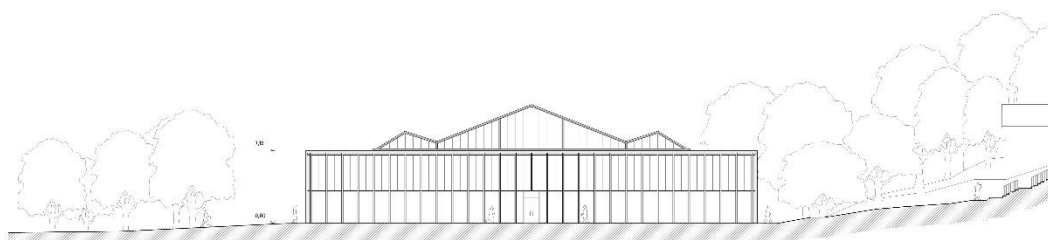

Lõige B-B1_100

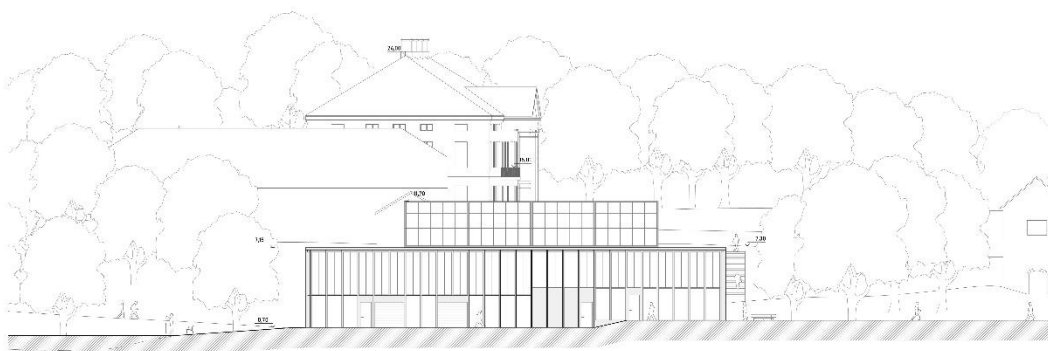

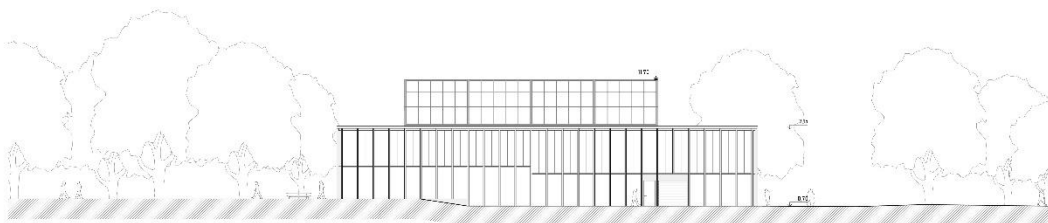
Vaade põhjast 1,200

Vaade lõunast 1,200

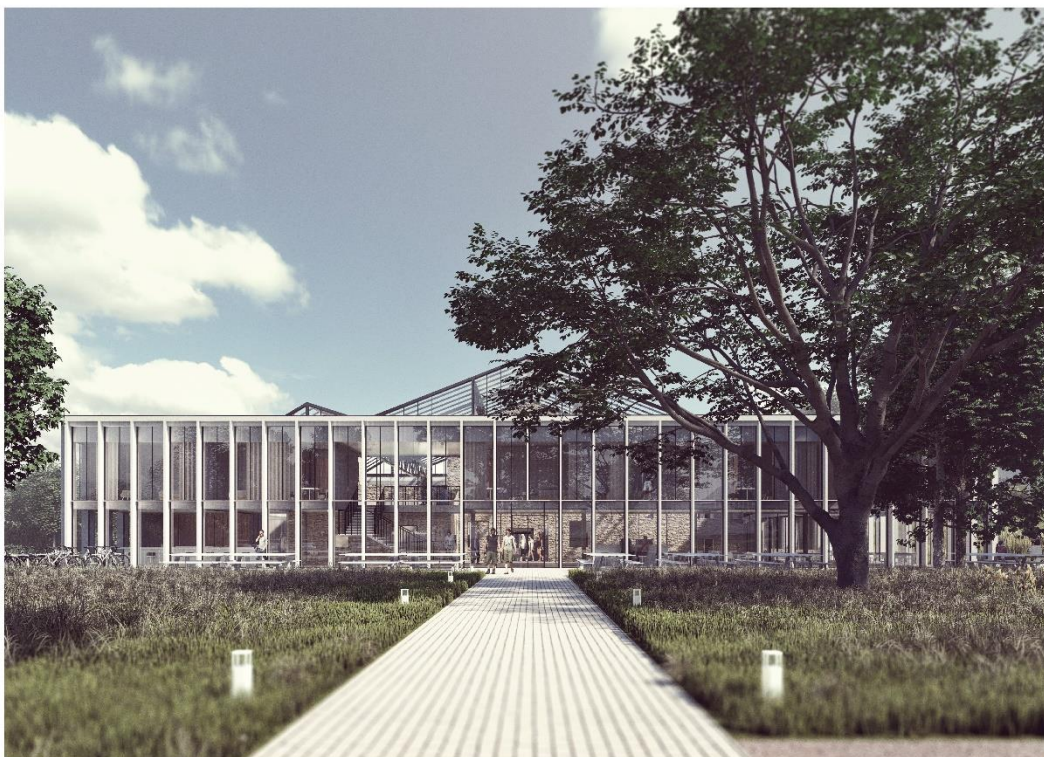
Vaade läänest 1,200

Vaade idast 1,200

Lisa 11 Planžett 11

Lisa 12 Planžett 12

EKA